

הפקולטה למדעי הרוח והחברה

המחלקה לעבודה סוציאלית

”כָּל הָעוֹלָמוֹת בָּאוּ לְמִשְׁתָּהּ” :

**על שיחים של גוף ומיניות בעולמה של הצעירה הדתית
בגיל הבגרות המוקדמת**

חיבור זה מהווה חלק מהדרישות לקבלת התואר ”מוסמך למדעי הרוח והחברה (MA)

מאת: מיכל רוזנפלד

בהנחיית: ד”ר מיה לביא- אג’אי

הפקולטה למדעי הרוח והחברה

המחלקה לעבודה סוציאלית

”כָּל הָעוֹלָמוֹת בָּאוּ לְמִשְׁתָּהּ” :

**על שיחים של גוף ומיניות בעולמה של הצעירה הדתית
בגיל הבגרות המוקדמת**

חיבור זה מהווה חלק מהדרישות לקבלת התואר ”מוסמך למדעי הרוח והחברה (MA)”

מאת: מיכל רוזנפלד

בהנחיית: ד”ר מיה לביא- אג’אי

חתימת הסטודנט: _____ תאריך: _____

חתימת המנחה: _____ תאריך: _____

חתימת יו”ר הועדה המחלקתית: _____ תאריך: _____

הַמְשֵׁתָהּ / זְלֵדָה

כָּל הַעוֹלָמוֹת בָּאוּ לְמִשְׁתָּהּ,
כָּל הַעוֹלָמוֹת.
זֶה אַחַר זֶה
יְדַלִּיקוּ לְפִיד
בְּהִיכַל הַגּוֹף הַחוּגֵג,
בְּטִירָה שְׁפִתָּהּ שְׁעָרֶיהָ
לְשֹׁמֵשׁ,
לְפֶאֱב,
לְהוֹנִי מִתְּחוּלָּתָהּ
בְּמַלְכוּת
שְׁפָרְתָה בְּרִית
לְקוֹל כְּנוֹרוֹת הַכְּמִיחָה
עִם הָאוֹקְיָנוֹס
וְעִם הַיָּם -
בְּמַקְדָּשׁ הַרְדֵּי הַנְּצָחִי
הַחֲצוּב
בְּאַפְלוּלִית
שֶׁל רְגַע נְמוּג.

תודות

מאז ומעולם חלק ה"תודות" הנו החלק האהוב עלי בכל מחקר או ספר שאני קוראת. נדמה כי חלק זה מסיט וילון אל מאחורי הקלעים של התוצר המוגמר המונח בפני הקוראת, ומאפשר לראות את חוכמתן ותמיכתם של רבים ורבות מספור שסייעו בתהליך הכתיבה. מאחורי הקלעים של עבודה זו עומדות ועומדים נשים ואנשים שברצוני להודות להם באופן אישי ועוד רבים ורבות שלא נזכרים כאן בשמם.

לפני הכל- לולא פתיחותן של המרואינות ונכונותן להשתתף בשיח החורג מכל מוסכמה דתית וחברתית בעולמן, לא יכל מחקר זה להתקיים. אלונה, בת אל, גלי, דנית, הדס, ורד, זהר, חן, טל, יעל, כרמל, ליאור, נריה, עמיטל, צופיה וסמדר (שמות בדויים כולם) תודה על האמון ועל הצוהר שפתחתן לי לעולמכן.

ד"ר מיה לבאי אגיא- תודה על שידעת להשיב אותי אל הקרקע כשהרחקתי נדוד, אך מבלי לקצץ את כנפיי. לימדת אותי המון, אך נתת מקום לדעותיי ומחשבותיי. את המנחה הטובה ביותר שיכלתי לייחל לה.

פרופ' מיכל קרומר נבו וכל החברות והחברים במרכז האיכותני ששמעו והעירו הערות בזמן הכתיבה, אתם עמיתים וחבריסות, תודה על הסיוע. תודה לחוקרות ולחוקרים שחלקו איתי את עבודות התזה שלהם. מחקר פמיניסטי מתבטא לא רק בנושאי הכתיבה, אלא גם בנדיבות שבהתחלקות בידע. תודה על כך.

תודה לדמויות משמעותיות מעולם האקדמיה שפגשתי בדרכי. פרופ' אביגדור שנאן מהאוניברסיטה העברית, פרופ' רונית קרק מאוניברסיטת בר אילן ופרופ' אורית קמיר- הוותם השראה וסמן כיוון.

תודה לחברות ולחברים שסבלו אלפי שיחות שעסקו בתזה, הקדישו לי מחוכמתם ונסיונם ואפילו נרתמו למלאכת העריכה. אתם יודעים ובעיקר יודעות מי אתן, תודה על הסיוע לאורך כל הדרך.

ולבסוף, תודה למשפחתי. תודה לאבא שלי שתמיד גאה ומאמין בי בלי גבול (וצוחק עלי כשאני לא). תודה לאמא שלי, שקראה כל מילה, ליוותה כל צעד והייתה חלק פעיל במחקר ובכלל. שלי ושבדכן שלה הוא. תודה לאחים ולגיסות, אתם המוטיבציה שלי. לסבתא שרה, שתמיד תמיד יש לה משהו חכם להגיד, תודה. העבודה הזו מוקדשת לסבתי ולסבא חיים שהנוכחות הרוחנית שלהם מלווה אותי לאן שאלך.

תודה לגין. על שאתה.

ותודה לה', שהחייני וקיימני והגעני לזמן הזה.

תקציר

לגיל הבגרות המוקדמת (18-22) השפעה רבה על עיצובו של הבוגר העתידי. בשלב התפתחותי זה יוצא הצעיר לראשונה מרשות הוריו לבגרות ועצמאות, וממשיך בעיצוב זהותו דרך התמודדות עם קונפליקטים אישיים וחברתיים. קונפליקטים הקשורים בגוף ומיניות משפיעים על כלל הצעירים בשלב זה, אך עיקר המסרים החברתיים מופנים לכינון ומישטור גופן ומיניותן של צעירות, בעיקר באמצעות פרקטיקות גופניות ושיחניות שמטרתן לשמר את תפקידי המגדר. ההבדל בין המינים בולט במיוחד בשיח הדתי, בו מצופה מצעירות לעבור באחת מהתעלמות מהגוף והכחשת המיניות למימוש תפקידן המגדרי על ידי נישואים ולידה.

המחקר האקדמי העולמי על גוף ומיניות צובר תאוצה בשנים האחרונות, כתוצאה מכך גם נערך דיון נרחב על הקשר בין דת וגוף ומיניות. לעומת המחקר העולמי, המחקר הישראלי דל יחסית, ויש מיעוט מחקרים המדברים על גוף ומיניות ועוד פחות מכך מחקרים העוסקים בקשר בין גוף ומיניות ויהדות. המחקרים הבודדים שנערכו בנושאים אלה, עסקו לרוב בנערות או בנשים נשואות וחסר מחקר על צעירות דתיות טרום שלב הנישואים. מטרתו של מחקר זה היא להשלים את הפער במחקר, ולדון מנקודת מבט של ניתוח שיח ביקורתי במאפייניים הייחודיים של שיחים על גוף ומיניות בעולמן של צעירות דתיות בגיל הבגרות המוקדמת.

שאלת המחקר ששעליה עבודה זו מבקשת לענות היא "כיצד צעירות דתיות בגיל הבגרות המוקדמת

ממצבות עצמן במרחבי השיח על גוף ומיניות הקיימים בעולמן". בהמשך לשאלה זו נשאלות השאלות: מהן מערכות השיח המרכזיות בנושא גוף ומיניות בעולמן של הצעירות, מהם יחסי הגומלין בין השיחים השונים, כיצד מבנות הצעירות את זהותן לאור יחסי הכוח בין השיחים השונים, והאם וכיצד מערכות השיח מגבילות ו/או מאפשרות לצעירות מרחבי פעולה מחשבתיים ו/או מעשיים.

המחקר מבוסס על ארבעה ראיונות קבוצתיים מובנים למחצה, בני 3-5 משתתפות בכל ראיון. במסגרת המחקר רואיינו 16 משתתפות, בגילאי 18-21, המשרתות בשירות לאומי בבאר שבע ומגדירות עצמן דתיות. גישת המחקר, מתבססת על המסורת המחקרית של ניתוח שיח ביקורתי, מתוך הפרדיגמה האיכותנית. מטרתו של ניתוח השיח הביקורתי, המבוסס על משנתו של פוקו, הוא לחשוף את יחסי הכוח החברתיים, ואת האופן בו מובנות זהות, ידע וכוח דרך אופני חשיבה ודיבור, במיוחד בהקשר של גוף ומיניות. שכן, גוף ומיניות מהווים זירה עיקרית בה נוצרים ומשועתקים יחסי הכוח. הבחירה בראיונות קבוצתיים נעשתה בכדי לתת לצעירות במה ליצור שיח חברתי בנושאים מושקעים ולהתחקות אחר האופן בו מתהווים יחסי הכוח בשיח.

פתיחותה היחסית של הצעירה הדתית לחברה החילונית ממקמת אותה בצומת בו מצטלבים העולם החילוני המערבי והעולם הדתי. מפגש זה מעמת אותה עם שלושה שדות מרכזיים של שיחים חברתיים לגבי גוף ומיניות שעלו מתוך סקירת הספרות: שיחים חברתיים אודות גוף, שיחים חברתיים אודות מיניות ושיחים דתיים אודות גוף ומיניות.

מהספרות עלה כי כל אחד משלושת שדות השיח מורכב משלושה שיחים. **בשדה השיח על גוף** נמצאו שיח אידיאל היופי הנשי, שיח המניח כי על כל אישה לציית לערמה מוכתבת של יופי אידיאלי; שיח הבריאות, שיח שמניח שעיסוק בבריאות הגוף, בעיקר שמירה על משקל תקין, הוא חלק מהמחויבות האישית של כל אדם לעצמו; שיח "אהבי את גופך", שיח שמתנגד לשנאת הגוף ושם את ערך הקבלה העצמית במרכז. **בשדה השיח על מיניות** נמצאו השיח השמרני, שיח שהנחות היסוד שלו הן שמיניות נשית נוצרת מתוך ועבור המיניות הגברית ולכן כפופה לה ונועדה לשרת אותה; השיח המתירני, שהנחות היסוד שלו הן שמיניות נשית מופגנת היא נחשקת, מעוררת קנאה ומקנה הון סימבולי; שיח המין החיובי, מניח שוויון בין המינים ומניח שזכותן של נשים על גופן. השיח זה מייצג מין כבחירה אקטיבית, לגיטימית ומהנה הן של גברים והן של נשים. **בשדה השיח הדתי על גוף ומיניות** נמצאו שיח שמרני-הלכתי, שמניח כי מין מותר רק במסגרת נישואים וכי יש להגביל ולשלוט בגוף ובמיניות בכפוף להלכה היהודית; שיח מין חיובי-הלכתי, שיח שמניח כי חיבור לגוף ומיניות הם חיוביים וחשוב לחתור אליהם במסגרת ההלכה; שיח מין חיובי-פרטי, שיח שמערער על הדוגמה ההלכתית ומניח כי בכדי לממש את המיניות ניתן וכדאי לתת פרשנות עצמאית להלכות הקשורות במיניות.

תשעת שיחים אלו מתמיינים לשלושה אבי טיפוס של שיחים: שמרניים, ליברליים ומתנגדים. במסגרת אב הטיפוס של השיחים השמרניים מצויים שיח סטנדרט היופי, שיח מין שמרני ושיח שמרני-הלכתי. במסגרת אב הטיפוס של השיחים הליברליים מצויים שיח הבריאות, שיח מין מתירני ושיח מין חיובי-הלכתי. במסגרת אב הטיפוס של השיחים המתנגדים מצויים "אהבי את גופך", שיח מין חיובי ושיח מין חיובי-פרטי.

ממצאי המחקר דנים בכל אחד מאבי הטיפוס של השיח לאור הראיונות. נמצא כי **אב טיפוס השיחים השמרניים**, היה הדומיננטי ביותר ותפס את מירב המרחב השיחני בראיונות. הנחות היסוד שלו שהגוף הנשי צריך לעמוד בסטנדרט יופי מוסכם, שמיניות נשית מותרת רק בכפוף לתשוקה גברית ושההלכה היהודית היא הסמכות היחידה לגבי מיניות, מייצרות סביב הצעירות מערכת הטרוטופית סגורה, שמגבילה וממשרתת את גופן ומיניותן. כך שכל השיחים שמרכיבים את אב הטיפוס השמרני יוצרים מעגל אינסופי של שיחים הניזונים זה מזה, שמכולם עולה הדרישה להכפיף את הגוף והמיניות הנשית למערכת כללים הגמונית.

אב טיפוס השיחים הליברליים, שמעודד ביטוי עצמי ודאגה לגוף, נכח פחות בראיונות והנחות היסוד שלו מתמקדות בפרט, ברווחתו וחירותו. שלושת מודלי השיח של חירות שעלו מהשיחים הליברליים, "החירות מ", "החירות ל" ו"החירות על ידי", מעודדים למיקסום היכולות הגופניות, ולתחושת נינוחות והנאה מהגוף והמיניות. השיח של הצעירות במסגרת השיחים הליברליים ממוקד באנדבדואל ולא מתייחס לצווים חיצוניים.

אב טיפוס השיחים המתנגדים, מציע חלופה לשיחים השמרניים והליברליים. הנחות היסוד שלו הן ביקורתיות כלפי הנורמות החברתיות השמרניות והליברליות, התנגדות להשלכות של שיחים אלה ורצון בשיח חליפי המאפשר סוכנות למול ההגמוניה. הביקורת על הנורמות והשיח האלטרנטיבי שבא בעקבות הביקורת, הם מורכבים לביטוי ולא מובנים מאליהם עבור הצעירות ועל כן אב טיפוס זה הנו חמקמק ומועט.

בין השיחים מתנהלים מאבקים ויחסי כוחות שבאים לידי ביטוי במגוון דרכים. ראשית, מבחינה כמותית. באופן ברור הנחות היסוד של השיחים השמרניים, היו הנפוצות ביותר בראיונות, דבר שמדגים את כוחו ו"טבעיותו" של השיח השמרני ההגמוני. ביטוי נוסף ליחסי הכוח בין השיחים הוא שתכופות בסמוך למופע של שיח אחד, מופיעה תגובת נגד של שיח אחר, כגון שיח מתנגד שמגיח בעקבות שיח שמרני, או להפך. הכוח שמופעל על ידי השיחים, מתפרץ לעיתים לא רק כתגובה לשיחים קיימים, אלא גם כפעולת מע להיווצרות שיחים חדשים. בנוסף, יחסי הכוח בין השיחים באים לידי ביטוי גם בינם לבין עצמם, כגון שיחים שונים שמצויים תחת השיחים השמרניים מביאים לסתירה פנימית בשיח וכתוצאה מכך לסתירה בדרישות.

ריבוי השיחים והסתירות ביניהם דורשים מהשיחים תנועה וגמישות, שמאפשרת גמישות גם עבור הצעירות. הן יכולות להשתמש בשיחים זה כנגד זה, או זה כתמיכה זה בזה, כעין מערכת של איזונים ובלמים שמאפשרת להן להתמקם בשיח באופנים משתנים ועל ידי כך למצב את עצמן כסובייקט בשיח. אין בכך בכדי להגיד שתמיד יש לצעירות סוכנות מלאה, שכן חריגה מהשיח ההגמוני עדיין עלולה לגבות מחיר קשה. על כן, החשיפה למגוון רחב של שיחים והנזילות של השיחים, מאפשרת בחירה, סוכנות והגדלה של מרחבי פעולה מחשבתיים ופרקטיים, אך לעיתים גם מגבילה וממטרת יותר.

לאור כל זאת, תרומתו של מחקר זה היא באפשרות לראות צעירות דתיות בגיל הבגרות המוקדמת, לא כאובייקטים סבילים בתוך מערכות שיח דורסניות, אלא כסוכנות אקטיביות שמכוננות את עולמן באופן תמידי, על ידי כך לבחון מחדש את יחסי הכוחות החברתיים מתוך שימת לב לפוטנציאל הניעות בתוך השיח.

תוכן עניינים

11	מבוא
13	1. סקירת ספרות
13	1.1 גיל הבגרות המוקדמת
15	1.2 שיחים על גוף
16	1.2.1 שיח אידיאל היופי הנשי
18	1.2.2 שיח הבריאות
21	1.2.3 שיח "אהבי את גופך"
23	1.3 שיחים על מיניות
23	1.3.1 שיח מין שמרני
26	1.3.2 שיח מין מתירני
28	1.3.3 שיח מין חיובי
30	1.4 שיחים דתיים על גוף ומיניות
31	1.4.1 שיח שמרני- הלכתי
35	1.4.2 שיח ליברלי- הלכתי
37	1.4.3 שיח מין חיובי- פרטי
39	2. מתודולוגיה
39	2.1 שאלת המחקר
39	2.2 גישת המחקר
40	2.3 כלי איסוף הנתונים
41	2.4 משתתפות המחקר
41	2.5 תבחיני איכות
42	2.6 תהליך ניתוח הראיונות
45	2.7 רפלקסיביות על מקומי בשדה
47	3. ממצאים
47	3.1 הקדמה
48	3.1.1 דיבור גברי
49	3.1.2 הימנעות מדיבור על מיניות
51	3.2 ממצאים: שיחים שמרניים
53	3.2.1 גבריות מזוהה עם תשוקה (בלתי נשלטת)
54	3.2.2 אישה צריכה לשמור על המיניות שלה
56	3.2.3 אישה צריכה לעורר משיכה
58	3.2.4 מיניות רצויה רק במסגרת נישואים

3.2.5	צניעות	63
3.2.6	אידיאל היופי	66
3.2.7	נשיות מזוהה עם גוף	67
3.2.8	המחיר של השיחים השמרניים	68
3.2.9	פרקטיקות התמודדות עם השיחים השמרניים	70
3.1.10	סיכום שיחים שמרניים	71
3.3	ממצאים: שיחים ליברליים	71
3.3.1	אינדיבידואליזם ואחריות אישית	72
3.3.2	מודלים של שיחים ליברליים על חירות	73
3.2.3	"חירות מ..." גוף ומיניות ללא משטור	75
3.3.4	"חירות ל..." נינוחות בגוף ובמיניות	78
3.3.5	"חירות על ידי..." גוף ומיניות מנותבים	82
3.3.6	יחסי כוח בין השיחים השמרניים לשיחים הליברליים	83
3.3.7	מיצוב הסובייקט בתוך השיח	85
3.3.8	סיכום שיחים ליברליים	86
3.4	ממצאים: שיחים מתנגדים	87
3.4.1	ביקורת ומודעות ליחסי הכוח	89
3.4.2	שיח מתנגד "אהבי את גופך"	92
3.4.3	שיח מיניות נשית מתוך בחירה	97
3.4.4	שיח צניעות אלטרנטיבי	101
3.4.5	מתח בין השיחים המתנגדים לשיחים השמרניים והליברליים	102
3.4.6	סיכום שיחים מתנגדים	103
4	דיון ומסקנות	103
4.1	מערכות השיח המרכזיות בנושא גוף ומיניות בעולמן של הצעירות	104
4.2	יחסי הגומלין בין השיחים השונים	106
4.3	הבניית הזהות לאור יחסי הכוח בין השיחים השונים	107
4.4	הגבלה ואפשור של מערכות השיח במרחבי פעולה מחשבתיים ומעשיים	108
4.5	חשיבות המחקר	109
4.6	מגבלות המחקר	110
4.7	סיכום	111
5	רשימת מקורות	128
6	נספחים	128
6.1	טופס הסכמה מדעת	128

מבוא

ראשיתה של עבודת מחקר זו היא ברצון שלי כאשת מקצוע המגדירה עצמה כחלק מהעולם הדתי, לעורר דיון בשיח על גוף ומיניות בחברה הדתית. לתחושתי, בעולם היהודי-דתי גוף ומיניות הם בבחינת "תפוח אדמה לזה" נושא בווער שזוכה להתעלמות במקרה הטוב, או ליחס שלילי במקרה הפחות טוב. הסובלות העיקריות מהעדר השיח, כך היה נדמה לי, הן צעירות דתיות המצויות על הסף שבין ילדות ובגרות, בין הכחשה מוחלטת של גופן ומיניותן ובין נישואים הדורשים מהן להביא את גופן ומיניותן למימוש מלא בבת אחת.

לגיל הבגרות המוקדמת (18-22) השפעה רבה על עיצובו של הבוגר העתידי. בשלב התפתחותי זה, לראשונה יוצא המתבגר מרשות הוריו לבגרות ועצמאות (אריקסון, 1987; Marcia, 1966). מבין הגורמים המעצבים את הזהות בשלב זה זהות גופנית ומינית היא רכיב משמעותי בקרב צעירים ככלל (צוריאל, 1990; Arnett, 2000), אך עיקר המסרים החברתיים מופנים לכינון ומשטור גופן ומיניותן של צעירות (מילט, 2006). כינון הזהות הנשית נעשה בעיקר דרך פרקטיקות גופניות ושיחניות שמטרתן לשמר את תפקידי המגדר (באטלר, 2006; ששון-לוי, 2006; Fine 2006). דבר זה בולט באופן מיוחד בשיח היהודי-דתי, בו נשיות מוגדרת מתוך תפקוד גופני ומיני וישנו שיח רב המוקדש לחשיפת או הסתרת הגוף הנשי (אבינר, 2012; הנקין, 2009).

לאור היותה של הצעירה הדתית בצומת בין העולם החילוני ובין העולם הדתי, בבואה לכונן את זהותה, עליה להתמודד עם שלושה שדות שיח חברתיים מרכזיים, המקפלים בתוכם שיחים שונים ולעיתים סותרים: שיחים כלליים אודות גוף, שיחים כלליים אודות מיניות ושיחים דתיים אודות גוף ומיניות.

בשנים האחרונות חלה התעוררות במחקר של תחום הגוף והמיניות בעולם המערבי (Davidson, 2010; Moore, & Ullstrup, 2004; Allen & Brooks, 2011; Harden, 2014) אך במגזר היהודי-דתי בישראל המחקר עודנו בחיתוליו. המחקר שכן נערך במסגרת האקדמיה בישראל, התמקד בעיקר בחינוך צעירות בתיכון (וילק, 2010: קהת, 2010) או בנשים נשואות (נהרי, 2009; פרינס 2011 ועוד) וטרם נעשה מחקר מקיף על צעירות בגיל הבגרות המוקדמת, בכלים של ניתוח שיח ביקורתי. בעבודה זו אבחן את אופני ההתמודדות של צעירות דתיות בגיל הבגרות המוקדמת עם השיחים שמתקיימים סביבן, כיצד הן משתמשות בהם כדי לכונן זהות לכידה וכיצד השיחים מעצבים את עולמן, זהותן והפרקטיקה שלהן, מתוך נקודת מבט ביקורתית פוקויאנית שמבקשת לחשוף את יחסי הכוח שפועלים על הצעירות כמו גם את הכוחות והסוכנות שלהן עצמן.

עבודה זו מורכבת מארבעה חלקים. הפרק הראשון, סקירת הספרות, יעסוק בשיחים על גוף ומיניות הקיימים בעולמה של הצעירה הדתית תוך התייחסות לשלושת השיחים המרכזיים: שיחים של החברה הכללית על גוף, שיחים של החברה הכללית על מיניות ושיחים דתיים על גוף ומיניות. בפרק השני תואר מתודולוגית המחקר ויוצגו בו גישת המחקר, משתתפות המחקר, חשיבותו ושיטת ניתוח הנתונים. בפרק השלישי יוצגו ממצאי המחקר, תוך חלוקה לשלושה אבי טיפוס שונים של שיח על גוף ומיניות: שיחים שמרניים, שיחים ליברליים ושיחים מתנגדים. הפרק הרביעי ידון בממצאי המחקר לאור שאלות המחקר, כמו כן יוצגו חשיבות המחקר ומגבלותיו.

סקירת ספרות

1.1 גיל הבגרות המוקדמת

מחקר זה מבקש לבחון את השיחים הפועלים על צעירות דתיות בגיל הבגרות המוקדמת בהקשר של גוף ומיניות. בסקירה זו יבחן ייחודו של גיל הבגרות המוקדמת, תוצג הספרות הענפה הקיימת על שיחים של גוף ומיניות בחברה המערבית הכללית, והיחס לנושא הגוף והמיניות בחברה היהודית-דתית. לאור עושר המחקר שנעשה מעבר לים על גוף ומיניות ומיעוט המחקרים שנעשו בארץ, בסקירה זו ברצוני למלא את הפער הכפול הקיים בספרות האקדמית: חוסר בעיסוק ביקורתי על שיחים של גוף ומיניות בחברה הדתית-יהודית בישראל בכלל והעדר מחקר מספק על אוכלוסיית הצעירות היהודיות-דתיות בגיל הבגרות המוקדמת בפרט.

תיאוריות התפתחותיות סוברות שלכל תקופה בחיים ישנו עיסוק מתאים לשלב ההתפתחותי. ניצנים לכך ניתן לראות במשנה במסכת אבות פרק ה' משנה כ"א: "הוא ה'ה אומר, בן חמש שנים למקרא, בן עשר למשנה, בן שלש עשרה למצות, בן חמש עשרה לתלמוד, בן שמונה עשרה לחפה, [...] בן מאה פאלו מת ועבר ובטל מן העולם". פרויד (1954), היה אחד החוקרים הראשונים שעסקו במיפוי שלבי ההתבגרות של האדם באופן שיטתי המבוסס על התפתחות מינית ורגשית בשלבי הילדות המוקדמת (מיטשל ובלאק, 2006). אריקסון (1960) הרחיב את המודל של פרויד למודל בן שמונה שלבים המאופיינים בקונפליקט מרכזי ומתפרשים מהלידה ועד המוות. לטענת אריקסון, השלב החמישי, "שלב ההתבגרות" (18-12), מסכם את ארבעת השלבים הילדיים הקודמים, והקונפליקט שמאפיין אותו הוא בין גיבוש הזהות ובלבול תפקידים. השלב השישי שלאחריו, "הבגרות המוקדמת" (35-18), מתאפיין בקונפליקט בין אינטימיות ובדידות. השלב השישי של אריקסון התחלק על ידי החוקרים למספר עידנים. בעידן הראשון "בגרות מוקדמת" (22-18), המבוגר הצעיר, מצוי בשלב לימינלי, בו הוא כבר לא ילד אך עדיין לא מבוגר, והוא נע מתלות לעצמאות ואחריות. זהו שלב בעל השפעה קריטית על עיצובו של הבוגר העתידי (Levinson, 1986). זהות מינית וזהות דתית מהווים שניים מארבעה קונפליקטים מרכזיים המתרחשים בשלב זה, שסביב ההתמודדות עמם מגבש המתבגר את זהותו לעומת החינוך שקיבל ועמדת הוריו (Magen, Austria, & Hughes, 2002; Syed & Seiffge-Krenke, 2013). במחקר העכשווי הישראלי חסר עיסוק בהיבטים של גוף ומיניות בצומת רגיש זה בחייהן של צעירות דתיות, במיוחד לאור העובדה שבשלב זה הן מצויות במעבר בין הדחקה חברתית-דתית של גופן ומיניות ובין צפייה למימוש של גופן ומיניותן על ידי נישואים והולדת ילדים.

על פי אריקסון בשלב השישי גם מתרחשת הפרדה בין תהליך התפתחותם של בנים ובנות. הבנים עסוקים בהשגת אוטונומיה וחותרים לגיבוש זהות ואילו הבנות מדלגות על שלב רכישת האוטונומיה ועוברות לשלב "זהות בהמתנה", או שלב ה"מוריטוריום", חוסר הכרעה ובחינת אלטרנטיבות, כיוון שמצופה מהן להתכונן לקראת קשר רומנטי עם גבר והקמת משפחה ולכן זהותן נשארת גמישה יחסית (מרסיה, 1980; אריקסון, 1987; פלום, 1995; סולברג, 2007). ביקורות על תיאוריות ההתפתחות טוענות כי המשימות ההתפתחותיות שנדרשות מבנים ומבנות שונות בתכלית, וכי כל התיאוריות מובנות סביב התפתחות הגבר ואין בהן מקום לחוויה נשית (Chodorow, 1978). גיליגן (Gilligan, 1979) למשל טוענת כי נשים, בשונה מגברים, מונחות יותר על ידי היקשרות מאשר היפרדות והשגת אוטונומיה. לדעתה המודלים של ההתפתחות מעוררים ציפייה מנשים להתאים את מיניותן לתוך תבנית של מיניות גברית, אך דבר זה אינו הולם את החוויה שלהן.

ביקורת נוספת על המודלים מונחי הגבריות היא שאופן כינון הזהות הנשית נעשה בעיקר דרך פרקטיקות גופניות, כגון הגבלת התנועה במרחב, הגבלת הנראות הגופנית, משטור המיניות ועוד, שמטרתם להגביל את התפתחותן של נשים ולשמר אותן במרחב הביתי במסגרת תפקידי המגדר המסורתיים (מילט, 2006, באטלר, 2006). עיקר המסרים החברתיים מופנים לכינון ומשטור גופן ומיניותן של צעירות (ששון-לוי, 2006; Fine 2006; Wolf, 1998; 2006). בהמשך לביקורות, יש שטוענים כי כל הבדל התפתחותי בין המינים יכול להיות מוסבר בצורה חברתית ולא דווקא כתוצאה של הבדל מהותי בין המינים (Waterman, 1982).

אם כן, בעוד שתיאוריות קלאסיות מתבססות על אריקסון ומדגישות הבדלים מגדריים בגיל זה, תיאוריות פמיניסטיות מדגישות את המסר החברתי שיוצר את ההבדלים המגדריים. לאור זאת מחקר זה יעסוק בשיחים החברתיים עמם מתמודדות דתיות בגיל הקריטי של בגרות מוקדמת. סקירת הספרות תפתח בסקירת המחקר הרב שנעשה על השיחים הרווחים בתרבות המערבית (בעיקר במדינות האנגלו-סקסיות) ביחס למיניות ולגוף. מתוך נקודת הנחה כי שיחים אלו חלים גם על התרבות "הכללית" במדינת ישראל, לאור היותה של מדינת ישראל בעלת רוב חילוני מוצהר המושפעת רבות מתרבות זו (יובל, 2007), ולאור היותו של הציבור הדתי לאומי מצוי בצומת תרבותית בין תרבות חילונית לתרבות דתית. השיחים הרווחים הכלליים יתמקדו בשני שיחים נפרדים: שיחים על גוף ושיחים על מיניות. לאחר מכן, יסקרו כיחידה אחת שיחים על גוף ומיניות בעולם הדתי, זאת עקב מיעוט המחקרים ובכלל מיעוט השיח הדתי על נושאים אלה, כמו גם עקב העובדה שבשיח הדתי אין כמעט אבחנה בין גוף ומיניות ושניהם יחד מהווים את מהותה של האישה. כפי שנאמר בכתובות נ"ט ע"ב: "תני ר' חייא: אין אשה אלא ליופי, אין אשה אלא לבנים".

1.2 שיחים על גוף

השיח על הגוף הנו עתיק כתולדות האנושות עצמה. משחר ההיסטוריה עסקו רבות בשאלת הגוף וייצוגו. בספר בראשית מתואר כי הפעולה הראשונה שעשו אדם וחוה לאחר האכילה מפרי עץ הדעת היא להביט על גופם "וַתִּפְקְחֶנָּה עֵינֵי שְׁנֵיהֶם וַיֵּדְעוּ כִּי עֵרְוָם הֵם" (בראשית, ג, ז), זהו ערש המבט החיצוני על הגוף. הפילוסוף הצרפתי רנה דקארט (2001), אבי הפילוסופיה המודרנית, פיתח את החלוקה בין גוף ותודעה, בהניחו כי הגוף הוא כלי שרת ריק לתודעה הנעלה. החשיבה הדואליסטית של דקארט באה לידי ביטוי גם כיום, בשיח על הגוף הנוזקק, הלא מושלם והמשתנה כנפרד מהנפש הקבועה והעצמאית (Bordo, 2003; Paechter, 2004).

הדיבור על הגוף, הבריא או החולה, גודלו ומשקלו, צורתו, נראותו והצגתו הוא מרכזי בפרקטיקה היומיומית בתרבות של נשים וגברים כאחד (נתיב, 2005; Nichter & Vuckovic, 1994). השיח על הגוף מתרגם לדרישה שהגוף יוצג לראווה לאחר שבוצעו בו כל הפעילויות החיוניות לשם תיקונו ושיפורו. בין הפעילויות הללו ישנן פעילויות שגרתיות כגון צחצוח שיניים, סירוק השיער, מקלחת וכדומה, אליהן מתווספות פעולות מגדריות אופייניות, כגון גילוח עבור גברים ופעולות נשיות רבות כגון איפור, הסרת שיער וסידור שיער. העיסוק הקוסמטי מבוצע כמעט רק על ידי נשים, הן על עצמן והן על נשים אחרות. (ליין-אלפר וקמה, 2007).

ישנם הסברים רבים לכך שתחזוק גופני הוא נשי בעיקרו. לטענת בורדו (Bordo, 2003), הסיבה היא בעיקר שהדואליזם בין גוף לנפש מוחל על יחסי מגדר. לנשים מיוחס הדימוי השלילי של הגוף, בעוד שלגברים מיוחס הדימוי החיובי של הרוח. לאורך דורות הוסכם כי האישה רחוקה מידע, כנועה לתשוקה, אימפולסיבית ונשלטת בעוד שהגבר הוא מקור הקידמה, המחשבה וההפשטה. לכן, בעוד שהדיבור על גוף הנו תופעה חוצת גבולות מעמדיים, אתניים ותרבותיים, התיקון האינסופי של הגוף נתון בידי נשים (Bordo, 1993; נתיב, 2005).

להלן אסקור את שלושת שיחי הגוף המרכזיים שעלו מסקירת מהספרות המחקרית: **שיח אידיאל היופי הנשי**, שיח המניח כי על כל אישה לציית לנורמה מוכתבת של יופי אידיאלי; **שיח הבריאות**, שיח המניח עיסוק בבריאות הגוף כערך עליון; **שיח אהבי את גופך**, שיח השם את ערך הקבלה העצמית במרכז הדיון. בסקירתי אתמקד באופן בו השיח פועל על נשים ונערות, כיצד הן מחוללות אותו ומושפעות ממנו, תוך הכרה כי גם גברים משפיעים ומושפעים מהשיח, אך מחקר זה אינו עוסק בהם. כמו כן, בפרק זה לא אעסוק בשיח ופרקטיקות גוף תרבותיות והיסטוריות מחוץ להקשר המערבי העכשווי, כגון מילת נשים וקשירת רגליים.

1.2.1 שיח אידיאל היופי הנשי

כאמור, עיקר השיח החברתי מופנה לכינון ומשטור הגוף הנשי (מילט, 2006; נתיב, 2005; Bordo, 1993). גם במסגרת הכתיבה האקדמית (המשקפת את השיח התרבותי), השיח המרכזי הוא "שיח אידיאל היופי". שיח זה, הוא ההסכמה שישנו סך של דרישות מכל אישה לעמוד בסטנדרטים חיצוניים מוגדרים על מנת להתקבל לחברה נורמטיבית. השיח מושתת על הנחות היסוד שיופי הוא אידיאל רצוי, הוא נחשק ומעורר קנאה, אנשים יפים הם בעלי הון סימבולי ושלמות גופנית היא ברת השגה אך דורשת מאמץ (וולף, 2004; לירן-אלפר וקמה, 2007; Shilling, 2012; Mason, 2013; Fardouly, Diedrichs, Vartanian & Halliwell, 2015). ההנחה, גם אם לעיתים מובלעת, העולה מכל המאמרים, היא שיש סטנדרט יופי אחוד שנשים רוצות א או צריכות לעמוד בו. הגוף הפגום לעומת זאת, מודר מהשיח ומוכחח סמלית (לירן-אלפר וקמה, 2007).

התחומים בהם קיים אידיאל יופי, נוגעים למרבית ההיבטים של הגוף וקובעים איך צריך להראות הגוף הנשי ומה צריך להעדר ממנו. הסטנדרטים כוללים למשל נורמות של שיער ראש, שעליו להיות חפוף, מוחלק, רצוי בהיר וארוך, צבוע, עם תספורת מוקפדת (Starkman, 2011; Synnott, 1987). שיער גוף צריך להיות מוסר במלואו (Toerien & Wilkinson, 2003). על האישה לנהל שגרת טיפוח הכוללת איפור ומוצרי קוסמטיקה, לשימור מראה פנים צעיר וללא רבב (Schrick, Sharp, Zvonkovic & Reifman, 2012). גופן של נשים צריך להיות בעל אחוז שומן נמוך וחזה גדול. מחקרים רבים תומכים בדעה כי מרביתן המוחלטת של הנשים היו רוצות לשנות את מידת הגוף שלהן (McCabe, Ricciardelli & Ridge, 2006). רצון זה בא לידי ביטוי בהקפדה על משטר אכילה, פעילות לשיפור הכושר, ניתוחים פלסטיים ולבישת בגדים שמטרתם לטשטש את ממדי הגוף המקוריים. לאנשים שמנים יש סטיגמה שלילית, שומן נתפס כעצלות וככישלון בשמירה על ממדי גוף תקינים. התפיסה היא שכל אחת יכולה לרזות ונשים רזות נתפסות כמודל נערץ (פישרמן, 2013; Maor, 2014; Perloff, 2014). יש לציין שהנורמות הגופניות משתנות בהתאם לזמן ולמקום, גם קונוונציות שהיום נתפסות כמובנות מאליהן, הן תוצר של אופנה. למשל הסרת שיער קיימת פחות מעשור, אך בכל זאת נשים מסבירות את קיומה של הפרקטיקה הזו כדבר "טבעי" (Toerien & Wilkinson, 2003; Hope, 1982).

ישנן טענות כי מטרתן של נורמות אלה לעודד צרכנות והן קשורות לכלכלת שוק מערבית צרכנית, לרכישת מוצרי קוסמטיקה ודיאטה, שליטה על הווסת ותעשיות האופנה והכושר (למיש, 2000; Lucal, 2002). לטענת נעמי וולף (2004), "מיתוס היופי הוא צו המכתיב התנהגות ולא מראה חיצוני: מעל לכול, קובע מיתוס היופי את הדחיפות והחובה לבסס את זהותן וערכן של נשים על יופיין. תעשיות הדיאטות, הקוסמטיקה, הניתוחים הקוסמטיים ותעשיית הפורנוגרפיה ביססו את כוחן על הון שנוצר מחרדות לא מודעות" (עמ' 21). ומטרתה של התעשייה לגרום לנשים להתעסק במראה שלהן ובכך להרחיקן מעמדות הכוח.

מקורות שיח אידיאל היופי

מחקרים ניסו להתחקות אחר האופן בו מועברים המסרים על אידיאל היופי, אחר מקורותיו, דובריו והשפעותיו. המחקרים מסכימים כי המבט על גופן של נשים ועורות הוא נחלת הכלל. בניסיון לפרק את המכלול עולים מספר גורמים עיקריים: המדיה, קבוצת השווים והמשפחה (וולף, 2004; לירן-אלפר וקמה, 2007; Perloff, 2014; Tolman, 2012; Grabe, Ward, & Hyde, 2008).

מדיה - אמצעי תקשורת ההמונים הם בין הגורמים המשפיעים ביותר על היווצרותו ושעתוקו של שיח סטנדרט היופי (למיש, 2000; לירן-אלפר וקמה, 2007). נשים מוקפות בדימויי גוף זעירים ו'מושלמים' של נשים הניבטים משלטי חוצות, סרטים, טלוויזיה, מגזיני אופנה ומתוכניות "מייקאובר" במטרה להנכיח את אידיאל היופי ולהראות כיצד ניתן להשיג אותו (נתיב, 2005; Kadir & Tidy, 2013; Toerien & Wilkinson, 2003). דימויים כגון העובדה ש-97% מהנשים שמופיעות במדיה הן רזות מהמוצע, משפיעים על מי שנחשפת אליהם וגורמים לצמצום טווח ה"נורמה הגופנית" (Yamamiya, Cash, Melnyk Posavac & Posavac, 2005). המסר שעובר במדיה הוא שאין אפשרות אחרת מלבד להיות יפה ורזה (Grabe, Ward, & Hyde, 2008). האינטרנט, בהיותו מדיה נגישה שהשפעתה הולכת ומתגברת, גורם לנשים (המשתמשות יותר מגברים ברשתות חברתיות), להיחשף תמידית לשיח על גוף ונראות ולהפנים את ערכי הליבה של אידיאל היופי (Perloff, 2014). יש לציין שהאינטרנט יכול לספק גם נקודת מבט חתרנית תחת המסרים, אך היא בטלה בשישים לעומת הכלל.

קבוצת השווים - הדיבור על הגוף בתוך קבוצת השווים, משמיע ומתקף את העמדות הקבוצתיות לגבי נורמות של גוף. השיח מעודד את חברות הקבוצה למדוד ולהעריך את עצמן אל מול האחרות ואל מול הסטנדרט המקובל ועל ידי כך מציב רף אחיד. המסרים יכולים להיעשות על ידי הצעות (סמויות ומפורשות),

תלונות והערות, בדיחות ושמות חיבה, מבטים מאנשים מוכרים או מזרים ברחוב. יתר על כן השיח יכול לבוא לידי ביטוי גם במה שלא נאמר כגון הלגיטימיות למתן הערות המתייחסות להרזיה (אך לא להשמנה) (נתיב, 2005 ; Toerien & Wilkinson, 2004). בתוך קבוצת השווים, לציפייה של נערים מערות "להראות טוב" ישנה השפעה גדולה יותר על התנהגותן ושיעור רצון מגופן של נערות, מאשר הלחץ להשתוות לערות אחרות. כלומר למבט הגברי ולשאיפה להיות מושא לתשוקה משקל רב ברצון לעמוד בסטנדרט היופי (Ferguson, 2014 ; Muñoz, Garza & Galindo, 2014). בשנים האחרונות, שיח קבוצת השווים התרחב מקבוצות פרסונליות לקבוצות וירטואליות, בהן נערות נמדדות בידיעתן או שלא בידיעתן (Fardouly et al., 2015 ; Perloff, 2014). באנגליה, תופעת ה"סלפי" (צילום דיוקן עצמי ופרסומו ברשת החברתית), מקיפה למעלה ממחצית מבני הנוער, התגמול החברתי בדמות "Like" מאשר את עמידתה של הנערה בציפיות (Chan & Tsang, 2014).

משפחה - השפעת המשפחה הכוללת הורים, אחים ואחיות וקרובי משפחה אחרים, על הפנמת ושעתוק השיח היא רבה. המסרים מועברים לבנות בצורה ישירה על ידי הערות, מחמאות והתבדחויות ובצורה עקיפה על ידי הפגנה, בעיקר של אימהות, של חוסר שביעות רצון מגופן שלהן עצמן (Pike and Rodin, 1991 ; McCabe, Ricciardelli & Ridge, 2006). במחקר שנערך על 40 נערות ו-40 נערים נמצא כי מרבית ההערות שבני משפחה העירו לבנות על גופן (139 במספר), היו הערות חיוביות ומעודדות (97 הערות), כשגם ההערות השליליות (42 הערות) נתפסו על ידי הבנות כמיטיבות ברובן. לעומת 139 ההערות שניתנו לבנות, בניס קיבלו 33 הערות חיוביות ו-41 הערות שליליות. נתונים המעידים על הדגש שהמשפחה נותנת להופעתה החיצונית של הנערה, לעומת הופעתו החיצונית של הנער (McCabe, Ricciardelli & Ridge, 2006).

1.2.2 שיח הבריאות

המסר העיקרי של שיח הבריאות הוא "נפש בריאה בגוף בריא". התפיסה הרווחת היא כי בריאות הינה אחריות אישית שמטרתה להאריך את החיים ולשפר את איכותם. פוקו (2008), בכרך השני של ספרו "תולדות המיניות", עומד על הקשר בין אכילה למוסר. הוא בחן את כתביהם של היוונים הקדמונים והראה כי לשיטתם אורח החיים של האדם וסדר יומו מוגדרים על ידי הטיפול בגוף. האדם משיג ריבונות על עצמו על ידי שליטה ביצריו למען בריאותו וכבודו הציבורי, בעזרת משטר בריאות המורכב מפעילות גופנית, אכילה, שתייה ויחסי מין. זו שיטה שמעלה את הבריאות והמוסר בקנה אחד, במטרה להפוך את החיים למועילים ומאושרים.

בימינו, עיקר שיח הבריאות נסוב סביב אינדקס משקל (BMI) ואיזון בין מה שנכנס לגוף, על ידי תזונה, ומה שיוצא ממנו, על ידי פעילות גופנית (Burns & Gavey, 2004). התפיסה היא שאדם בריא יותר ככל שהוא רזה יותר, ישנה חרדה בחברה מפני משקל יתר וסכנותיו הבריאותיות. שיח המשקל הבריא וזיהוי של שומן עם חולי ומוות, גורם לאמונה שלהיות בריא אינו פשוט להרגיש בריא, אלא צו ביצוע לפעולות מנע יומיומיות מאריכות חיים. אחת הפרקטיקות לשמירה על משקל היא "וידוי", כפי שניתן לראות בתוכניות וכתבות "מהפך" למיניהן, או אף בארוחה רגילה בה נשים נדרשות להכות על חטא על "כמה אכלתי" כעין וידוי שיכול לגרום לתחושת רזון, כך שעצם השיח מנקה מאשמת השומן (Levy-Navarro, 2012). תירוץ הבריאות נלקח לעיתים ללא התחשבות ברווחה גופנית ממשית ומתעלם ממחקרים שמדברים על גורמי הסיכון שבדיאטה. בין השאר הסיכון להעלות במשקל יותר והסיכון ללקות בהפרעת אכילה (Burns & Gavey, 2004). לכן קשה לנתק את שיח הבריאות משיח הסטנדרט הגופני, כאשר משקל, גיל ובריאות הן שלוש זירות המקושרות ביניהן, ושני השיחים מגויסים זה לטובת זה. הגוף הרזה, כחלק מאידיאל היופי, נתפס כמקושר עם הצלחה אישית, מקצועית וחברתית, יכולת שליטה עצמית ובריאות (לירן-אלפר וקמה, 2007).

מקורות שיח הבריאות

גורמי בריאות הציבור - בשיח בריאות הציבור נדון בעיקר נושא השמנת היתר, הנחשבת לאחת המגפות של המאה ה-21 (Dietz, 2015). מחקרים רבים נכתבו על נושא זה (כ-3,330 על פי גוגל סקולר במחצית הראשונה של 2015) ומפרטים את השלכותיה השליליות של השמנת היתר, כגון שיעורי תמותה גבוהים, מחלות לב, סכרת, סרטן וכן הלאה (Bray & Bouchard, 2014). מאידך, שיח אודות הרזיית יתר קיים בשיח הרפואי, אולם הוא פחות באופן משמעותי (227 מחקרים בנושא אנורקסיה ו-441 בנושא בולימיה, בגוגל סקולר במחצית הראשונה של 2015).

חברות מסחריות ומדיה - שיח הבריאות נפוץ מאד גם במדיה, ובעיקר בשיח של חברות מסחריות המעודדות שמירה על משקל נמוך. פרסומות רבות משתמשות בשיח הבריאות על מנת לעודד רכישת מוצרים שמטרתם להגן מפני סכנות השמנת היתר (אך לעולם לא הרזיית היתר) (Burns & Gavey, 2004). השיח הקפיטליסטי למעשה מעודד צריכה כפולה, מחד צריכת מזון ומשקאות לא בריאים ומאידך צריכת מוצרי דיאטה, כך השיח הקפיטליסטי דואג לשמר את הבעיה ופתרונה (וולף, 2004).

השלכות שיח אידיאל היופי ושיח הבריאות

הדרישה להשתתף ב"הצגה" אינסופית, המשותפת לשיח אידיאל היופי ולשיח הבריאות, גורמת לנשים ונערות לגדול תוך תחושה של פגימות ביחס לגופן. הנורמות הגופניות, הנאכפות על ידי המבט הבוחן, הן הגברי והן הנשי, מופנמות ומחייבות נשים לחיות תוך ניטור וחפצון עצמי ותחושת "בוז נורמטיבי" לגוף. תחושה זו גורמת להשתקה של נשים ולתחושת עקה. נערות לומדות כי תפקידן של הגוף להוות מוקד משיכה, והן יכולות להרגיש טוב עם עצמן רק כאשר הן יפות ועליהן לשנוא את עצמן כאשר הן לא. נשים רבות מפנימות ומשעתקות את השיחים, כך שהן הופכות להיות סוכנות חֶבְרוֹת ומקור השיח בעצמן (נתיב, 2009; Schrick, Tolman, 2012; Sharp, Zvonkovic, & Reifman, 2012).

תוצאותיהם של השיחים הם ביקורת עצמית וחברתית תמידית וחוסר שביעות רצון מהגוף, דבר היכול להתבטא בדיכאון, ביטחון עצמי נמוך, הפרעות דיסמורפיות שונות, הפרעות אכילה ועוד. (נתיב 2009; Lucal, 2002). המודעות להשלכות השליליות יחד עם הרצון בכל זאת לעמוד בנורמות, יוצרות אצל נשים דיסוננס קוגניטיבי וקשיים להתמודד עם הפער (Yamamiya et al., 2005). השלכותיו השליליות של השיח מחמירות ככל שהפניה של השיח היא יותר אישית. כך למשל, בעידן הרשתות החברתיות כוחה של המדיה וכוחן של קבוצות השווים מחשקים זה את זה, דבר הגורם להחמרה בהשלכות השליליות, כגון ירידה דרסטית בביטחון העצמי שנמדדה אצל נשים לאחר שגלשו בפייסבוק (Perloff, 2014).

דוגמא להשפעה של שיח ניתן למצוא בנורמה של הסרת שיער. להיות "חלקה" או "שעירה" מובנות בחברה כשתי אופציות ניגודיות, האחת חיובית והשנייה שלילית, אישה שלא מסירה שיער, עלולה להיות מושא לסנקציות חברתיות ולהשפלה, דבר שיכול אף להוביל לאבדן האפשרויות לאינטימיות. הסרת שיער אינה תוצר של כוח פיזי אלא של התנדבות בכדי לא לשלם את המחיר על חוסר עמידה בנורמות, והתוצאה היא שבבריטניה, 99.7% דיווחו שהסירו שיער בשלב כלשהו בחייהן (Toerien & Wilkinson, 2004). השלכה נוספת של הסרת שיער היא הדגשת הכוח הגברי, דרך חיזוק הדימוי של נשים כ"ילדיות" וחסרות ישע כשהן מורידות שיער כמו גם כשטחיות המתעסקות תמידית בטיפוח. מצד שני אם הן לא נענות לצו הסרת השיער הן נחשבות כגבריות, לא מושכות ופגומות (Toerien & Wilkinson, 2003).

שני השיחים, שיח הבריאות ושיח אידיאל היופי, הינם שיחים שלא ניתן לבקדם כיוון שכל מי שנוטל בהם חלק מגן עליהם בחירוף נפש, כגון אנשים שאיבדו ממשקלם ומדווחים כי טוב להם מבעבר. בשני השיחים, הדרישה היא לשנות את העצמי, ולא את החברה ואין ערעור על התיוג השלילי של מה שאינו בטורמה (Levy-Navarro, 2012). כלומר, לשני השיחים השפעות רבות (שליליות ברובן) על בריאותן הגופנית והנפשית של נשים, אולם לנשים אין ברירה אלא לשתף פעולה עקב ההשלכות החברתיות הקשות של חריגה מהנורמה.

1.2.3 שיח "אהבי את גופך"

ברוחו של פוקו, הטוען כי "היכן שיש כוח ישנה התנגדות" (פוקו, 1996, עמ' 66) ניתן להצביע על שיח מתנגד לשיח סטנדרט היופי ודיכוי הגוף הנשי. הנחות היסוד של השיח, שתופס תאוצה בשנים האחרונות הן "אהבי את גופך" כהתנגדות לשיח של שנאת גוף. שיח זה מדבר על כך שכל אישה יש יופי ייחודי שלה, ובכוחה להגדיר את נורמת היופי. בניגוד לשיח סטנדרט היופי הקלאסי, שיח זה אינו מדבר במונחים של פגימות ושיפור עצמי, אלא במונחים חיוביים של קבלה ותחושות טובות.

מקורות שיח אהבי את גופך

השיח האקדמי - מחקרים שניסו לאתר שיח גוף חיובי, גילו כי דימוי גוף חיובי הוא איזון בין קבלת הגוף והערכתו, והוא מושפע גם מהתפקוד הגופני. דימוי גוף חיובי מתפתח על ידי קבלה בלתי מתפשרת מ"האחרים המשמעותיים", כולל העדר הערות חיוביות או שליליות בקשר לגוף וקשר מודע לצרכים של הגוף (Wood-Barcalow, Tylka, & Augustus-Horvath, 2010). השיח האקדמי מנסה לאתר שיחים מתנגדים לשיח הקיים, שיחים בהם יש דחייה של סטנדרט היופי, כגון שיח של שומן חיובי, אך המחקר נתקל בקשיים לאתר שיח כזה בתרבות הפופולרית (Maor, 2012).

המדיה וחברות מסחריות - בשנים האחרונות החלה תופעה של חברות מסחריות המעודדות את שיח "אהבי את גופך" (MuRphy, & JackSon, 2011; Gill, & Elias, 2014). המפורסמת מבין החברות היא חברת dove, שבוחרת להציג נשים "אמתיות" ולא דוגמניות בקמפיינים שלה, לשם הדגמת המסר של קבלת הגוף ללא תנאים ואהבה גורפת לעצמי (Lynch, 2011). למשל קמפיין בו החברה הציבה בפתח של בנייני ציבור בעלי שתי דלתות כניסה שני שלטים: על האחד כתוב "יפה" ועל השני "ממוצעת". נשים שנקלעו למקום נאלצו לבחור דרך איזו דלת להיכנס, 96% בחרו "ממוצעת", ובכך נדרשו להתעמת עם סטנדרט היופי (סער, 2015).

לדעת המבקרות, שיחים כגון "שיח שומן חיוביים" הנם חיוביים ונדרשים כתגובת נגד לבושה ואשמה שכרוכות בשומן (Maor, 2012). אך שיחים כגון שיח אהבי את גופך של החברות המסחריות, חולקים את אותן תפיסות עולם שבהן הגוף הנשי הוא מושא המבט, נבחן ומוצג לראווה כסחורה. הטענה כנגד השיח המסחרי, היא שהוא אינו אלא ביטוי פוסט פמיניסטי של סקסיזם והוא אינו מערער על השיח הקיים אלא מחזק אותו (Kadir & Tidy, 2013). השיח המסחרי משמר את ההנחה שהמצב הנשי הבסיסי הוא של חוסר שביעות רצון מהגוף. שנאת הגוף הקלאסית, מתחלפת בתחושת אשמה על הסלידה מהגוף, ולכן על האישה להשתיק את הדיבור הפנימי שלה כדי לאהוב את עצמה. במקום ערעור המבנים הפטריארכליים שגורמים לנשים להרגיש רע, נשים נשאבות לשיח פסיכולוגי שמטרתו ל"טהר" אותן מחשיבה שלילית על הגוף (Gill & Elias, 2014). שיח זה הוא המשך ישיר של הדואליזם הקרטזיאני, בהפרידו בין הגוף לנפש, בין ה"אני" לגוף ה"אחר" (MuRphy & JackSon, 2011). לדעת המבקרות, שיח מתנגד אמתי שמעוניין לשנות את השיח מן היסוד, צריך לקחת בחשבון את יחסי הכוח, לבחון את הקשרים של נאווליברליזם, קפיטליזם ופוסט פמיניזם ומתוך כך לכוון שיח חדש על גוף, שיערער באמת על סטנדרט היופי (MuRphy & JackSon, 2011; Gill & Elias, 2014).

1.3 שיחים על מיניות

בספרו המכונה "תולדות המיניות" (1997) טוען מישל פוקו כי מיניות הנה נושא מרכזי בתרבות ודרך השיח על המיניות נוצרת הגבלה והגדרה של הפרקטיקה המינית, וכי השיח המיני הוא זירה של מאבקי כוח שמטרתם לשרת את ההגמוניה. מאז שם פוקו את הזרקור על השיח המיני נכתבו מחקרים רבים אשר השתמשו בכלי ניתוח השיח, במטרה לאבחן את השיחים המיניים המרכזיים ואת האופן בו שיחים אלו מבנים את תפיסת הנשיות והגבריות כפי שהיא קיימת כיום. מחקרים כגון מחקרה פורץ הדרך של וונדי הולווי (Hollway, 1984) שהציג שלושה שיחים מיניים מרכזיים: שיח הדחף הגברי, שיח ה"לאהוב ולהחזיק" (השיח הרומנטי) והשיח המתירני. ומחקרה המהפכני של מישל פיין (fine, 1988) על השיח הנעדר של התשוקה, שהצביע על כך שהשיח החינוכי הנורמטיבי שם דגש על תרחישים מיניים מסוכנים כגון תקיפה מינית, הריונות לא רצויים ומחלות בעוד שהוא מתעלם לחלוטין משיח על תשוקה נשית. מחקרים אלו מצביעים על קיומו של שיח מיני חד ממדי והעדרו של דיון ביקורתי הממוקד בחוויותיהן של נשים ונערות.

על פי הספרות, ניתן להגדיר שלושה שיחים חילוניים מרכזיים הבאים לידי ביטוי בתרבות הפופולרית ובמוסדות החברתיים כיום. **השיח השמרני**, שיח ותיק המתקיים באופן גלוי בעיקר במערכת החינוך ובערכי המשפחה המקובלים; **השיח המתירני**, שיח מודרני יחסית המתקיים באופן גלוי בעיקר במדיה; **שיח המין החיובי**, שיח צעיר המתפתח בשנים האחרונות ומתקיים בעיקר במחקר האקדמי. להלן אסקור את שלושת השיחים תוך בחינת הדוברים של כל אחד מהשיחים והשלכות השיחים על נערות ונשים בעולם המודרני.

1.3.1 שיח מין שמרני

על פי פוקו (1993) שיח המין השמרני מקפל בתוכו שני סוגי מסרים: נורמות על מין (מה מותר ומה אסור במסגרת המינית) והסירוב לדבר על אודות מין (או הגבלה למי מותר לדבר על מין ובאיזה הקשר). הנורמות המיניות שהן הנחות היסוד של השיח, טוענות כי עבור נשים מין הינו בטוח במסגרת נישואים הטרוסקסואליים בלבד. למשל, בגיל הנעורים מין הוא סכנה כיוון שהוא עלול לגרום להריון לא רצוי, מחלות או פגיעה רגשית. הנחה נוספת היא כי גברים רוצים ויוזמים מין, לא יכולים בלעדיו וכל כיבוש מפאר אותם. ואילו נשים הן בעלות יצר מיני חלש ורוצות במין רק בהקשר של מערכת יחסים. כלומר, מיניות נשית, נוצרת מתוך ועבור המיניות הגברית (Shefer, & Foster, 2001; Masters, Casey, Wells, & Morrison, 2013).

התפיסה כי מיניות נשית היא שלילית ובזויה בעוד שמיניות גברית היא חיובית ונדרשת נקראת "המוסר הכפול". מחקרים בנושא המוסר הכפול העלו כי אמנם לנשים יש יותר חופש מיני מבעבר אבל עדיין שופטים אותן בחומרה יתרה לעומת גברים. וכי גברים מעדיפים לצאת עם נשים שיש להן ניסיון מיני, אבל להתחתן עם נשים ללא ניסיון מיני (Crawford & Popp, 2003; Stonecipher, 2004; Masters et al., 2013). נורמת המוסר הכפול מנוגדת מהותית לדרישה אחרת של השיח השמרני והיא הדרישה מנשים להיות מיניות עבור בני זוגן ולספק את היצר המיני הגועש שלהם. דרישה פרדוקסלית זו נקראת מיתוס הקדושה-קדשה. מחד נשים צריכות לשמור על טוהר מיני, ונשים שלא שומרות עליו מתויגות כזונות ומאידיך מצופה מהן להיות מומחיות לעינוג בני זוגן (מילט, 2006; מקינון, 2006; Wolf, 1998; 2006). בכדי לפעול בהתאם למצופה מהן במסגרת יחסים הטרוסקסואליים, נשים פועלות בהתאם לנורמה המופנמת של "The Male in the Head" (Holland, 1998; Ramazanoglu, Sharpe & Thomson, 1998). שיח "הגבר בתוך הראש" הוא שיח מרכזי אצל נשים ונערות, שעל מנת לשרוד חברתית, מנסות לרצות את הצרכים המיניים של גברים ולא את הצרכים המיניים של עצמן. כתוצאה מכך נשים אינן מחוברות לגופן ולתשוקה שלהן, אלא מדמיינות קול שהן לומדות לייחס לגברים, המבוסס על דימויים פורנוגרפיים, התובע מהן להיענות לכל פנטזיה ולספק מין בטרם הועלתה דרישה.

ביטוי למסרים השמרניים ניתן למצוא גם בשפה עצמה, כמאמרה של יונה וולך "עברית היא סקסמניאקית" ("עברית", וולך, 1985). בשפה העברית המילים המגדירות את המינים הן "זכר" שמשמעותה בעל הזיכרון, והמילה "נקבה", שמשמעותה היא נקב. המילים שמיועדות לתאר מערכת של נישואים הן "בעל" ו"אישה", לגבר יש בעלות ואילו האישה היא אישה באופן סתמי כיוון שתפקידה ומהותה הם אחד. זאת ועוד, בעוד שאין מילים לתאר גבר שמקיים יחסי מין מרובים, ישנן מילים רבות עבור אישה שמקיימת יחסי מין מרובים, כולן בעלות אופי שלילי (Stonecipher, 2004), ובכך משתמרת נורמת המוסר הכפול.

כלומר, סך נורמות השיח השמרני משמרות את ההטרונורמטיביות, את ערכי המשפחה המסורתיים ו"המוסר", מכפיפות את המיניות הנשית לזו הגברית ומצמצמות אותה רק לתחומי המשפחה.

מקורות השיח מין שמרני

כאמור, אחד המסרים של השיח אודות מיניות על פי פוקו הוא ההגבלה של השיח, מתן האפשרות לדבר על מיניות באופן גלוי רק לגורמים מסוימים והאיסור לדבר על מין באופן גלוי לגורמים אחרים.

בית הספר - בית הספר נתפס כמקום העיקרי בו יש לקיים שיח מחנך אודות מיניות, אך יש בו כללים ברורים למי מותר לדבר על מיניות ובאיזה הקשר. השיח שמתקיים בבית הספר הוא לרוב שמרני, ומנוהל על ידי גורמים מקצועיים כגון אחות או יועצת. מאפיינו העיקרי של השיח השמרני שקיים כיום בבתי ספר רבים בעולם כגון בתי ספר בארה"ב (Harden, 2014), אנגליה וניו זילנד (Jackson & Weatherall, 2010) הוא עידוד להימנעות מכל פעילות מינית עד הנישואים (Sieg, 2007; Harden, 2014). אולם, למרות שאין הפרדה פורמלית בתוכניות החינוך, באופן לא פורמלי השיח בבית הספר מעודד במיוחד נערות לשמור על מיניותן מפני גברים בעלי יצר מיני לא מרוסן ומניח שהן עצמן נעדרות תשוקה (Fine, 1988; Fine & McClelland, 2006; Tolman & McClelland, 2011). כלומר, בית הספר מחזיק בנורמות המוסר הכפול ומאפשר לנערים מרחב לניסיון מיני ומגנה נערות פעילות מינית (Lyons, Giordano, Manning & Jackson & Cram, 2003; Longmore, 2011). בנוסף, השיח השמרני מעודד שמירה על מיניות הטרוורמטיבית ולכן לא מקיים שיח על תהליך של גיבוש זהות מינית לא הטרוסקסואלית (Jackson & Weatherall, 2010).

המשפחה - המשפחה הינה מוקד בו לרוב ישנו סירוב לדבר על מיניות באופן גלוי. הורים רבים חשים שהם אינם יכולים לקיים שיח על מיניות עם ילדיהם ומעדיפים שהשיח יתקיים במוסדות אחרים. המסרים השמרניים על מיניות מועברים לרוב על ידי משפחות באופן לא מילולי, כגון הכפשה של נערות פעילות מינית, ופרקטיקה כמו הגבלה של בנות ומתן חופש רב יותר לבנים (Stonecipher, 2004; Allen, 2008).

המדיה - המדיה מעבירה מסרים רבים על מיניות, רבים מהם דווקא מתירניים, אולם גם במסגרת המדיה הנחות היסוד של השיח השמרני נוכחות ביותר. כדוגמת תוכניות טלוויזיה המחזקות את דימוי הגברים הפעילים מינית כ"פרפרים" והנשים הפעילות מינית כ"זונות", האשמה וביזוי של נשים נפגעות מינית וכדומה (Bernasconi, 2010; Shefer, & Foster, 2001; Sieg, 2007).

האקדמיה - גם בעולם המחקר ניתן לזהות את הנחות היסוד של השיח השמרני, כשעיקר הספרות המחקרית מתמקדת בעיקר בשאלות: מהם הגורמים לכך שבני נוער מקיימים יחסי מין בגילאים צעירים יותר ויותר, מהן ההשלכות השליליות לקיום יחסי מין בקרב נוער וכיצד ניתן למנוע זאת. שאלות שהמשותף להן הוא ההנחה כי מיניות בני הנוער היא דבר שיש לשלוט בו וכי מיניות שאינה במסגרת יחסי נישואים היא שלילית (Tolman & McClelland, 2011; Harden, 2014).

1.3.2 שיח מין מתירני

בעשורים האחרונים חלו בעולם שינויים תרבותיים מפליגי לכת בתחומים רבים, בין השאר בשיח על המיניות הנשית. כפי שוונדי הולווי (Hollway,1984) הצביעה, לצד שיח מין שמרני (שבמחקרה מחולק לשניים, "שיח הדחף הגברי" ו"שיח הלאהוב ולהחזיק", המבוסס על נורמות שמרניות של ערכי משפחה) קיים שיח נוסף, שיח מין מתירני. בעוד שבשיח השמרני, המיניות הנשית הנורמטיבית מוצגת כפאסיבית, מכוונת לסיפוק הגבר ונגלית בעיקר במרחב הביתי, השיח המתירני מייצג מיניות נשית אקטיבית, סובייקטיבית ופומבית. הנחות היסוד של השיח הן אינדיבידואליזם וליברליות הבאות לידי ביטוי בתפיסה שמיניות נשית רדיקלית היא נחשקת ומעוררת קנאה. ובנוסף, מיניות היא דרך של האישה לקבל הון סימבולי, להפגין את כוחה ולבוא לידי ביטוי בחברה (למיש, 2000; Tolman, 2012; Jackson, & Vares, 2011; Northup, & Liebler,2010). השיח המתירני מניח כי הפגנת המיניות גורמת לנשים לחוש טוב עם עצמן ולהיות טובות דיון עבור הגברים.

מקורות השיח מין המתירני

מדיה-השיח המתירני על מיניות נשית שכח בעיקר בתרבות הפופולרית והוא מוצג בשלל פלטפורמות. החל בסרטים ותוכניות טלוויזיה, שאחת המפורסמות בהן היא "סקס והעיר הגדולה", שהציגה את המיניות הנשית על כל גווניה, והעלתה שיח ישיר על מיניות נשית אקטיבית (Markle, 2008). דרך סרטוני מוזיקה בהם רוב הייצוגים הם של נשים, המופיעות לעיתים קרובות בעירום חלקי ובסיטואציות בעלות אופי מיני מובהק (Turner, 2011; Stefani & Greenwald, 2014) והמילים בשירים אלה מפנות למאזינים מסרים מיניים ישירים (Nikodym, 2013). וכלה בעיתונות הכתובה והמשודרת, המתעדת ידועניות הבוחרות להתלבש ולהצטלם בצורה המחצינה את מיניותן ולהתבטא בראיונות על הרגליהן המיניים (Jackson, & Vares, 2011). נשים כגון קים קרדשיאן ובהקשר הישראלי "תופעת חן טל", "שוברות את האינטרנט" על יד חשיפת גופן, ובכך משיגות פופולריות והערכה (ליון, 2014; Lueck, 2012). בנוסף, ירחוני אופנה שמעוות הן קהל היעד והדוגמניות בהם, פונים באופן ישיר לנערות ומחזקים את המסר המתירני (Graff, Murnen & Krause, 2013). השיח במדיה משפיע גם על שינויים בפרקטיקה המינית, נמצא כי נשים וגברים שצופים בטלוויזיה נוטים לאמץ עמדות ליברליות יותר בקשר לקיום יחסי מין (Stonecipher,2004; Tolman & McClelland,2011).

חברות מסחריות - חברות מסחריות כגון קווי הלבשה עליונה ותחתונה "סקסיים" המציגים נערות וילדות כמיניות (Jackson, & Vares, 2011), כמו גם בובות המעוצבות בצורה מינית ומפתה המיועדות לילדות (Francis, 2010), מחזקות את נורמות השיח המתירני ומעודדות מיניות ויש שיאמרו היפר מיניות ילדית.

קבוצת השוויים - בני הנוער משתמשים רבות בשיח המתירני והוא בא לידי ביטוי גם בשיח וגם פרקטיקה, לדוגמא בגיל הולך ויורד של קיום יחסי מין ראשוניים ובמספר הולך וגדל של שותפים מיניים (הראל-פיש ואחרים, 2011; Kann et al., 2014). השפעה נוספת נמצאת ברשתות החברתיות, בהן מקובל כי החצנת המיניות מקנה הון סימבולי ואישור חברתי (Perloff, 2014).

השלכות השיחים השמרני והמתירני על חווית הנשים

השיחים השמרני והמתירני שתוארו לעיל, משפיעים על האופן בו נשים חוות את מיניותן. דרישותיהם הסותרות לא משאירות לנשים (ולגברים) טווח פעולה רב. שני השיחים פוגעים בהערכה העצמית של נשים וביכולתן ליהנות ממין. נשים חשות כי הן יותר מיניות ממה שאנשים חושבים שהן, אך הן לומדות להתנגד לתשוקה שלהן בכדי לעמוד בנורמות החברתיות. נדרש מהן, ומנערות במיוחד, להיראות כמו מוצר מיני אך לא להיות מיניות בעצמן. תפקיד האובייקט בשיח המתירני, בא לידי ביטוי בייצוגים המיניים של נשים, בסחר הגובר במיניותן ובהשפעה על דימוי הגוף והיפר מיניות של נשים, נערות וילדות (Groesz, Levine, & Jackson, & Vares, 2011; Murnen, 2002; Northup & Liebler, 2010). אולם, המחיר שנשים משלמות הוא שכאשר הן מופיעות במדיה באופן סקסי, בהתאם לדרישות השיח המתירני, סביר להניח שהן יזורגו כבעלות ניסיון מיני עשיר ולכן כפחות מסוגלות, פחות אינטליגנטיות בעלות כבוד עצמי פחות ומוסר ירוד (Daniels & Zurbriggen, 2014). תפקיד האובייקט מתבטא גם בכך שנערות משתמשות פחות באמצעי מניעה ממה שהיו רוצות, כיוון שאין להן אוטונומיה מינית (Holland, Ramazanoglu, Sharpe & Thomson, 2000). הכוח שנותר לנשים בהקשר המיני, הוא של תיווך, היכולת לפשר בין הרצון הגברי לבין רצונן, דבר שהופך עוד יותר את הסוכנות הנשית בשיח המיני לנגזרת של שיח מיני הגברי (King, 2014). דבר זה עלול לגרום לנערות לניתוק מגופן ומיניותן, בעוד שנערות שלא מוכנות להיכנע לתכתיבים החברתיים מוענשות, מוחרמות ומתויגות.

1.3.3 שיח מין חיובי

המלכוד בו נמצאות נשים ונערות בין השיחים השמרניים לליברליים, מעלה את החשד כי למרות מראית העין הראשונית, השיח השמרני והשיח הליברלי אינם קוטביים. אלא המטרה של שניהם היא להכפיף את המיניות הנשית לזו הגברית וכי השיח המתירני, מהווה סוג של תודעה כוזבת שמטרתה זהה לשל השיח השמרני (Gilligan, 1982; Gilligan, 1990; Crawford & Popp, 2003; Stonecipher, 2004; Tolman, 2012). ולכן הביקורת הפמיניסטית יוצאת כנגד שני השיחים ומנסה לייצר שיח חדש, שיח של שוויון וזכותן של נשים על גופן. בעקבות כך, בעשורים האחרונים מתפתח שיח שלישי, אשר ניתן לקרוא לו "שיח מין חיובי" (sex positive) או "שיח סוכנות מינית" (sexual agency). שיח זה מתקיים בעיקר בתוך גבולות האקדמיה, ובארגונים פמיניסטים (Vanwesenbeeck, 2009), והוא מייצג מין כבחירה אקטיבית, לגיטימית ומהנה הן של גברים והן של נשים (Fine, 1988; Shefer & Foster, 2001; Fine & McClelland, 2006; Allen, 2008; Tolman & McClelland, 2011; Tolman, 2012). הנחות היסוד של השיח כוללות הערכה עצמית, תחושה של היות אדם/אישה מינית, גאווה במיניות, יכולת לבחור או לא לבחור שותפות מינית, לקיחת אחריות למניעת מחלות מין והריון, תחושה של תשוקה, עררות וסיפוק, ויכולת לזהות את התחושות הללו כחיוביות, וחופש מכאב, חרדה ותחושות שליליות בקשר למיניות (Harden, 2014).

העיסוק בשיח מעלה את השאלה האם יש הבדל מהותי בין שיח מין חיובי ובין השיח המתירני, או שאולי דווקא שיח המין החיובי חולק עמדות עם השיח השמרני (Jackson & Cram, 2003; Shefer & Foster, 2001). התשובה לכך היא המושג השיחני של סוכנות מינית, סוכנות מינית היא היכולת להיות הנושא של השיח ולא רק המושא שלו. בכדי לפתח סוכנות מינית יש להכיר ולפתח תשוקה מינית, תשוקה אשר נשללת מנשים בשיח השמרני. סוכנות היא גם הכרה והכרות עם האני, אשר נשללת מנשים בשיח המתירני כיוון שהן נתבעות להיות מושא התשוקה בלבד. מכאן נובע שסוכנות מינית, אינה שוות ערך לקיום יחסי מין, או למיניות (למיש, 2000; Fine & McClelland, 2006; Tolman, 2012), אלא היא העמדה והיכולת לרצות או לסרב דבר שאינו קיים בשיח השמרני, או רק לסרב, דבר שאינו קיים בשיח המתירני (Harden, 2014).

מקורות השיח מין חיובי

אקדמיה - שיח זה, בניגוד לשיחים האחרים, הנו פרי מחשבה תיאורטית. השיח הועלה בעיקר על ידי חוקרות שזיהו את הפערים ואת המחסור בשיח על תשוקה נשית. זהו שיח שמנסה להיות מחובר לשטח ולחולל שינוי דרך מחקרים והעלאת מודעות אקדמית. (Hollway,1984; Fine,1988; Fine & McClelland,)
(2006; Sieg, 2007; Tolman & McClelland,2011; Tolman, 2012; Harden,2014).

חינוך אלטרנטיבי - בשנים האחרונות חלו שינויים גם בחינוך בבתי הספר ומתפתחות תוכניות שמטרתן לשנות את הנלמד בתוכנית הלימודים. מטרת התוכניות לעודד שיח שוויוני שמאפשר לנשים ולנערות להביע את מיניותן באופן חיובי ומתוך בחירה ולהפחית את השפעה של הנורמות של המוסר הכפול ותיוג של נשים (Jackson & Weatherall, 2010 Allen, 2001; Vanwesenbeeck ,2009;).

ארגונים חברתיים - ארגונים חברתיים המקדמים שיח של מין חיובי, קמו במטרה לעודד צעירות וצעירים לקיים מין בטוח ומהנה נפשית וגופנית ולאפשר גישה חופשית לאמצעי מניעה. זאת כחלק ממתן אפשרויות בחירה לנשים ולגברים לקיים או להימנע מיחסי מין ולקדם שיח פתוח על הנושאים אלו. כגון ארגון IPPF (International Planned Parenthood Federation), ארגון בין לאומי לתכנון משפחה ולמיניות בריאה.

השלכות שיח מין חיובי

המושגים מין חיובי וסוכנות מינית לא פתרו באופן מלא את ההשלכות השליליות של שני השיחים השמרני והליברלי על חוויתן של נשים. ושיח המין החיובי מעורר גם התנגדות בעולם המחקר הפמיניסטי, בתואנה כי השיחים הקיימים הם בעלי כוח רב, ושיח מין חיובי עלול לשמש כחרב פיפיות. בעולם בו שולט השיח השמרני, סובייקטיביות מינית עלולה לשמש ככלי לשימת אחריות בלעדית על נשים, כולל האחריות הבלעדית על אמצעי מניעה והאחריות לתקיפה מינית (King, 2014). יתר על כן, בעולם בו שולט השיח המתירני, סוכנות מינית יכולה להוביל גם למצבי סיכון ופגיעה (Jackson & Weatherall ,2010). בנוסף, יש לציין שהגבולות בין השיחים אינם חד משמעיים, הימנעות ממין יכולה לנבוע מהיות סובייקט מיני ובחירה מודעת כשם שהיא יכולה לנבוע מהפנמה של השיח השמרני ולהפך, בחירה במין יכולה להיות מתוך הזדהות עם הנורמה המתירנית כשם שהיא יכולה להיות בחירה בתשוקה.

1.4 שיחים דתיים על גוף ומיניות

הציונות הדתית, שקמה בראשית המאה ה-19, היא אחד הזרמים המרכזיים של התנועה הציונית, בבסיסה הרעיוני עמד השילוב בין דת ישראל ללאומיות יהודית (אביעד, 1978). מוזס (2009) טוען כי כיום הציונות הדתית מפוצלת לשלושה זרמים מרכזיים הנשענים על תשתית תיאולוגית שונה: הזרם החרדי-לאומי, הזרם השמרני ביותר מבחינה דתית ולאומית, הזרם ה"בורגני", שהוא זרם ביניים וזרם האורתודוקסיה המודרנית, הזרם הליברלי משלושתם. לצורך הצגת הדברים אתייחס לציונות הדתית כמקשה אחת.

האידיאולוגיה הציונית הדתית, מבחינה בין שלוש דרכי התייחסות למיניות: "הדרך הנוצרית" הדורשת פרישות מינית; "הדרך המתירנית", הדורשת חופש מיני ללא גבול; ו"הדרך היהודית", דרך האמצע, הטוענת כי יש להכיר בדחף המיני כיצר טבעי בעל צדדים חיוביים, אולם יש להגבילו ולשלוט בו (שטיינברג, 1983). ההגבלות הבולטות בהקשר של גוף ומיניות הן צניעות והפרדה בין גברים ונשים (Andrews, 2011).

למרות המגבלות ההלכתיות, ייחודה של היהדות הציונית הדתית, הוא בשילוב בין מערכת ערכים ומנהגים מסורתיים לבין מערכת ערכים ומנהגים מודרניים. מחד מחזיקה הציונות הדתית בתפיסת עולם שמרנית-דתית התובעת הקפדה על שמירת מצוות ומאידיך היא מושפעת מחילוניות ומודרנה. השינויים שמתרחשים בחברה החילונית בשנים האחרונות גוררים גם שינויים בחברה הדתית, היוצרים מתחים רבים, שחלקם באים לידי ביטוי בחיי המתבגרת הדתית (קימל, 2011; Rapoport & Garb, 1998). בעוד שבעבר ייעודו של הבן היה לצאת החוצה וחינוך הבת היה בתוך הבית ולמענו, כיום, לראשונה בהיסטוריה, המתבגרת הדתית נדרשת להתמודד עם השכלה גבוהה, צבא ושירות לאומי, גיל נישואים מאוחר יותר, סגנון לבוש משתנה וכולי, וכתוצאה מכך הציוניים על גוף ומיניות אינם ברורים עוד (גוטל, 2007).

לאור זאת, בשיח הדתי המתחדש יש שלוש אידיאולוגיות מרכזיות הקשורות לשיח מיני וגופני עם מתבגרים: אידיאולוגיה של השתקה, של "בדיעבד" ושל "לכתחילה". אידיאולוגיה ההשתקה, הנקראת בשיח "אל תעירו ואל תעוררו" (מהפסוק בשיר השירים ח, ד: "הַשְׁבִּיעֵתִי אֶתְכֶם, בְּנֹת יְרוּשָׁלַם, מִה תְּעִירוּ וּמִה תְּעַרְרוּ אֶת הָאֵהָבָה עַד שְׁתַּחֲפֹץ"), גורסת כי דיבור על מיניות מעורר את מיניותם של המתבגרים ולכן מיותר. אידיאולוגיה "בדיעבד" מבינה כי הנושא קיים ומטריד את בני הנוער, וכי שתיקה תגרוור פנייה למקורות מידע חוץ דתיים, ולכן יש להיענות לצורך ולהתייחס לנושא תוך אך הסתייגות. אידיאולוגיה "לכתחילה" גורסת כי מיניות היא נושא מרכזי, שראוי להפנות אליו משאבים ולהציג את האמירה הדתית בקשר אליו (סמט, 2005).

במקביל לאידיאולוגיות אלה ניתן לזהות שלושה שיחים מרכזיים בעולם הדתי עליהם אדון בפרק זה: **שיח שמרני-הלכתי**, החולק את הנחות היסוד שלו עם השיח השמרני שנסקר בפרק על מיניות, אך ייחודו בכך שהוא נשען על ההלכה היהודית. שיח זה מניח כי מין קיים רק במסגרת נישואים וכי יש להגביל ולשלט בגוף ובמיניות; **שיח מין חיובי-הלכתי**, החולק את המחויבות ההלכתית עם השיח השמרני-הלכתי אך גם את הנחות היסוד של שיח המין החיובי, שיח זה מניח כי חיבור לגוף הוא חשוב וכי יש להתבונן על מיניות באופן חיובי, תוך שמירה על גבולות ההלכה; **שיח מין חיובי-פרטי**, שיח הדוגל בהנחות היסוד של שיח המין החיובי, אך מערער על הדוגמה ההלכתית ונותן דרור לפרשנות אישית בהלכה היהודית. שיח זה מניח כי ניתן לתת פרשנות מחדשת להלכות הקשורות במיניות גם במסגרת האורתודוקסיה. החלוקה לשיחים השונים חופפת במקצת לשלושת זרמי הציונות הדתית שזכרו בפתיחת הפרק, על כך ארחיב בהמשך. בפרק זה אדון בייחודיות שלושת השיחים של גוף ומיניות בציונות הדתית במדינת ישראל, תוך התמקדות גם במקורות לא אקדמיים, כיוון שנושא זה נחקר מעט יחסית בשדה האקדמי, והקולות של הציונות הדתית משתקפים בעיקר בשיח ההלכתי, ובמרחב הווירטואלי כגון בבלוגים ואתרים של מוסדות ויחידים מהעולם הדתי.

1.4.1 שיח שמרני-הלכתי

שיח הגוף השמרני הוא השיח המרכזי ביותר, המשתקף בספרי ההגות וההלכה היהודית והוא מאפיין בעיקר את הזרם החרדי-לאומי, אך בהחלט לא רק אותו. התמה של שיח זה היא כי מהות הנשיות היא מיניות שיש לשלוט בה, אך תוך הכרה בצדדיה החיוביים. דואליזם שניתן לראות מצד אחד בפירוש רש"י בבראשית, ד, טז, על קללתה של חוה: "ואל אישך תשוקתך" - לתשמיש [יחסי מין], ואף על פי כן אין לך מצח לתובעו בפה, אלא "הוא ימשול בך" - הכל ממנו, ולא ממך". ומצד שני במדרש בבראשית רבה ט', ט': "והנה טוב מאד" - זה יצר הרע [יצר המין]. וכי יצר הרע טוב מאד, אתמהה [האומנם?!] אלא שאילולי יצר הרע לא בנה אדם בית, ולא נשא אשה, ולא הוליד, ולא נשא ונתן". כלומר המבט ההלכתי הוא מבט כפול: מיניות שדורשת שליטה ומיניות חיובית וחיונית (שטיינברג, 1983).

אך בעוד שעל פי רש"י בפירושו על הפסוק בבראשית, האישה היא בעלת התשוקה, בשיח הרבני התחולל היפוך. הטענה היא שגברים הם בעלי התשוקה, ולכן חלשים יותר והחשיפה לגוף נשי עלולה לגרום להם ל"נפילה לתאוה" (הרטמן-הלברטל, 2003). כדי לסייע לגברים "להתעלות" צריך לעמעם את הגוף הנשי ולהסדיר את הקשר בין גברים ונשים על ידי הלכות מדוקדקות של צניעות והרחקה. מצוות הצניעות כוללות: צניעות בלבוש, בדיבור, בהתנהגות ובמחשבה. דיני צניעות בלבוש לנשים כוללים כיסוי האמות עד מתחת

למרפק, כיסוי השוקיים בחצאית המגיעה לפחות 10 ס"מ מתחת לברך, כיסוי ראש מלא לנשים נשואות ועוד (אבינר, 2012). דיני הרחקה בין גברים ונשים כוללים איסור מגע בין גברים ונשים שאינם נשואים ואיסור מגע של זוגות נשואים שמצויים בזמן הנידה (ימי הוסת ושבעת הימים שאחריהם). איסור המגע כולל גם הגבלות על שהות של גברים ונשים יחד בחדר סגור, איסור על ריקודים מעורבים, איסור על שירת נשים בפני גברים, דיבור של נשים בפני קהל הכולל גברים ועוד (Andrews, 2011). הטענה העיקרית של שיח הצניעות השמרני-הלכתי שבדומה לשיח השמרני הקלאסי, האישה היא יקרה יותר, אך גם פגיעה יותר ולכן היא צריכה הגנה מפני תאוותנות הגבר (Coopersmith, 2000). צניעות היא סימן של טוהר מיני וכבוד, בחינת "כָּל כְּבוֹדָה בַּת מְלֶךְ פְּנִימָה" (תהילים, מה, יד), ומטרתה להבליט את העומק הנשי ולטשטש את הגופני השטחי בכדי שזה לא יסיח את הדעת או חמור מכך, יאיים על הסדר החברתי (נריה- בן שחר, 2011; Andrews, 2011).

המטרה העיקרית של דיני ההרחקה וההגבלות על חיי המין בשיח השמרני-הלכתי היא לרסן את יצרו המיני המופרז של הגבר ובנוסף לשמר את התשוקה בין בני הזוג (שטיינברג, 1983). "מפני מה אמרה תורה נידה לשבעה? [שבעה ימים בנוסף לימי הוסת שאין לקיים בהם מגע] מפני שרגיל בה וקץ בה, אמרה תורה תהא טמאה שבעה ימים כדי שתהא חביבה על בעלה כשעת כניסתה לחופה" (נידה, לא ע"ב). כלומר, ההנחה היא שיצרו של הגבר אינו ניתן לסיפוק ולכן ההלכה אוכפת ריסון מיני כתנאי ליציבות המשפחה. אך יחד עם זאת למיניות פן חיובי, היצר מיני במסגרת חיי נישואים הוא נדרש ויש לטפח אותו, והלכות טהרה הן עניין ציבורי שמסדיר את החברה כולה ושומר על טהרתה (בוואבנטורה, 1948).

מקורות השיח השמרני-הלכתי

מקורותיו של השיח השמרני-הלכתי מצויים בכתבים היהודיים המשקפים אלפי שנים של כתיבה ענפה על הנושא. המסרים מועברים במוסדות החינוך הדתיים, החינוך הבלתי פורמלי והנורמות במשפחה (Friedman, Labinsky, Rosenbaum, Schmeidler & Yehuda, 2009). בעידן המודרני חשיבותה של השליטה על הגוף והמיניות בעולם הדתי וחשיבות הצניעות כערך מרכזי בתהליך החקירות של נשים דתיות, מתגברות לאור פיתויי העולם החילוני. ההתמודדות עם אתגר החילוניות בקרב דוברי השיח השמרני-הלכתי מתאפיינת בעיקר בהתבצרות בדת ורצון להדחיק ולבטל את המסרים של העולם החילוני (נריה- בן שחר, 2011).

סמכויות הלכתיות- בעוד שבכל התורה כולה, אין התייחסות להלכות צניעות של האישה (כהן, אצל נריה- בן שחר, 2011). העיסוק בהלכות נשים נדון בחז"ל בהרחבה. מתוך שישה סדרי משנה, סדר שלם מוקדש לנשים ואף נקרא בשם זה, בעוד שאין סדר מקביל בשם "גברים". הסדרת גופה ומיניותה של האישה היא חלק מאורח החיים. בקצה השיח מצוי שיח של שליטה מוחלטת בנשים כגון דברי הרמב"ם "גנאי הוא לאישה שתהיה יוצאת תמיד פעם בחוץ פעם ברחובות, ויש לבעל למנוע אשתו מזה, ולא יניחנה לצאת אלא כמו פעם אחת בחודש או פעמיים בחודש, כפי הצורך, שאין יופי לאישה אלא לישב בזווית ביתה, שכך כתוב "כל כבודה בת מלך פנימה" (הלכות אישות, יג, יא). אך השיח העדכני יותר לוקח בחשבון (באופן מוגבל) את רוח התקופה. כגון פסק שמתיר לגברים ונשים להיות יחד בחברה בתנאי שאין פעילות אסורה כגון שירה, ריקודים או שחיה "אבל יש טעם להחמיר ולא להשתמש בנשים בכלל" (הנקין, 2001). בנוסף, לאור השכלתן, נשים כיום הפכו להיות נמענות ישירות של השיח ופסקי הלכה מסוימים מדברים אליהן באופן ישיר ולא בגוף שלישי.

חינוך דתי- רוב החינוך לערות דתיות מתרחש במוסדות נפרדים כגון אולפנות לבנות "בכדי למנוע מהבת לגרום לכך שאנשים יכשלו בה" (מקובר, 2011). החינוך לצניעות מתחיל מגיל הגן, ומגיל בית ספר נערת לומדות כי סממן של אמונה דתית הוא הקפדה יתירה על צניעות ושמירת נגיעה (Rapoport & Garb, 1998). השיח על מיניות נסוב סביב עקרון "אל תעירו ואל תעוררו", השתקה של שיח אודות מיניות עד כיתה י"ב, שבה יש דיון על מיניות במסגרת התוכנית לבגרות בתושב"ע "חינוך לחיי משפחה". מטרתה של התוכנית היא להכין את הבת לקיום חיי משפחה יהודיים. להכווין את התשוקה המינית והיחסים האינטימיים למסגרת הנישואים בלבד, תוך הדגשה של הממדים הרוחניים והרגשיים בחיי המשפחה, וקשירה בין כללי צניעות ופגיעות מינית (רפפורט, 1999; אייזנברג, 2004; פיוטרקובסקי, 2010). מטרת השיח השמרני היא להגן על הנערה הן מפני הבנים שמעוניינים בעיקר בסיפוק מיני (אבינר, 2012), והן מפני "פיתויי" העולם החילוני. במסגרת החינוך הלא-פורמלי אין לרוב שיח ישיר על גוף ומיניות. אפילו תנועות נוער כגון בני עקיבא שבעבר היו מעורבות הולכות ונעשות נפרדות מתוך אידיאולוגיה שיש להפריד בין בנים ובנות כבר מגיל צעיר (פיוטרקובסקי, 2010).

משפחה- השיח על גוף ומיניות במסגרת המשפחה מתמקד בעיקר בשיח על צניעות. ישנה חובה דתית לעסוק בצניעות מתוקף הצורך בחינוך של הנערה: "חינוך ילדה לצניעות, יש אומרים שמתחיל מגיל שלוש ויש אומרים מגיל חינוך שהוא שש בערך" (אבינר, 2012), אולם במסגרת המשפחתית כמעט ואין שיח על מיניות כיוון שזה נחשב "תחום לא צנוע" ואת החינוך בהקשר זה משאירים למוסדות החינוך או לשעורי ההכנה לנישואים שמועברים על ידי מדריכת כלות מוסמכת (אופנהיים, 2011).

השלכות השיח השמרני הלכתי

מחקרים רבים בנושא השלכותיו של שיח דתי על מיניות נערכו במסגרת השיח הדתי-נוצרי בארה"ב. מחקרים אלה מצאו קשר בין קיום אורח חיים דתי ובין הימנעות מיחסי מין לפני החתונה וכי נשים יותר מגברים, נטו להיות מושפעות משיח דתי ולהקפיד על "טוהר מיני" (Rostosky, Wilcox, Wright, & Randall, 2012; Allen & Brooks, 2004). אך למרות הדמיון, השוני שקיים בין השיחים הדתי היהודי בארץ והנוצרי בארה"ב הוא שבעוד שבקרב נערות בארה"ב המשא ומתן נסוב בעיקר סביב התזמון של המגע המיני ויש דיון אודות סיכונים ומחלות מין (Harden, 2014), בקרב נערות דתיות בארץ עוסק בעיקר בשמירת נגיעה וצניעות. טווח הפעולה המיני של נערות בארץ מצומצם יותר ושיח על הריון לא רצוי ומחלות מין אינו עולה על הדעת.

לשיח השמרני-הלכתי בחברה הציונית דתית בארץ מספר השלכות. ראשית, העיסוק האינטנסיבי בצניעות גורם לפיצול בתחושות של נשים לגבי גופן. מחד, הגוף מתואר כ"מוקצה", מאידך הדיון על צניעות ועל הסכנה של הגוף הנשי לא פוסק לרגע. תהליך זה גורר בדידות, תחושות סותרות כלפי הגוף, ניכור או החצנה שלו והשתקה של המיניות (אופנהיים, 2011; טרייסטמן-מזרחי, 2013) אמירות כגון "כל כבודה בת מלך פנימה", שנועדו להעצים, מעודדות נערות לצמצם את נוכחותן (פלסנר, 2009). השפעות אלה עלולות לגרום לחוסר שביעות רצון מהגוף (Kim, 2006) ואף לתגובות חריגות כגון עליה בשיעור הפרעות אכילה, כיוון שזו הזירה היחידה בה יש לנערות דתיות שליטה בלעדית על גופן (מלמד, 2004).

זאת ועוד, הדרישה להצנעת הגוף והמיניות עומדת בסתירה לציפייה מנשים להיות מיניות עבור בן הזוג. בעיקר לקראת הנישואים, קיים קושי במעבר בין זהות של צניעות, איסור נגיעה והדחקת המיניות, לזהות המינית של אחרי החתונה, בה יש לגיטימציה לתשוקה, שלעתים לא היה ידוע על קיומה. קושי זה מתבטא הן מבחינה רגשית, עקב חוסר ההכרות עם הגוף, מחסור בידע וקשר השתיקה סביב המיניות והן מבחינה הלכתית, עקב הפערים בין הציפיות ההלכתיות מהאישה ורצונה האישי (Friedman et al., 2009). שיעורי החינוך לחיי משפחה, שמוצעים בתיכון, אינם עוזרים כיוון שהם מתקיימים בשלב מוקדם בו הנערות לא בשלות לקלוט את משמעותם (שלו, באום ויצחקי, 2010). מחקרים בארה"ב מראים כי נשים שהפרו את הטאבו הדתי וקיימו יחסי מין לפני החתונה, חשות רגשות אשם ועלולות לחוות חוסר בסיפוק מיני עקב כך (Allen & Brooks, 2012; Davidson, Moore, & Ullstrup, 2004).

בעיה נוספת היא הפיצול בין מסרי החברה הדתית השמרנית והמסרים של החברה החילונית (שלו, באום ויצחקי, 2010). מערכת החינוך הציונית הדתית, מלמדת צעירות להתגבר על הכוח המפתה של החילוניות, תוך התבצרות בעולם הדתי וויתור על עצמאות ורפלקסיביות (Rapoport & Garb, 1998). נשות חינוך שרוצות לפעול לחיבור בין "נשיות" ל"דתיות" מושקעות (מיניות נקראת לעיתים "דברים שהשתיקה יפה להם"), כיוון שהמערכת מתייחסת למיניות כאל בעיה ואינה מאפשרת שיח של גוף ותשוקה נשית, מחשש לערעורה של הזהות הדתית (טרייסטמן-מזרחי, 2014). כך נוצר קונפליקט, היוצר תסכול בקרב התלמידות שחשות שאינן מקבלות מענה לצרכיהן ובקרב הצוות החינוכי שחש שידי כבולות (Hartman & Samet, 2007).

אולם, להשפעתו של שיח הצניעות על דימוי הגוף יכול להיות גם פן חיובי בכך ששיח צניעות מאפשר לנשים ונערות להתנגד לשיח סטנדרט היופי, כיוון שערכי הדת מתנגדים מהותית לערכים של חברה מתירנית. הן בכך שהם מעודדים מתן משקל רב יותר ל"פנימי" על פני ה"חיצוני", והן על ידי קבלה של הגוף כיציר כפיו של האל (Wood-Barcalow, Tylka, & Augustus-Horvath, 2010). נרמות ההופעה והלבוש הדתיות יכולות להוות גורמים ממתנים להשפעת המדיה על חשיפת הגוף ודימוי גוף שלילי (Starr & Ferguson, 2012).

1.4.2 שיח ליברלי - הלכתי

לאור השלכותיו של השיח השמרני על תחושותיהן של נשים ונערות לגבי גופן ומיניותן, ולאור הפער המובנה בין מציאות החיים החילונית והמציאות הדתית, מתהווה שיח חדש בחברה הדתית ציונית, שיח ליברלי-הלכתי. שיח זה נפוץ בעיקר בקרב הזרם ה"בורגני" וזרם האורתודוכסיה המודרנית בחברה הדתית, זרמים שמכירים את הנחות היסוד של השיח הדתי-שמרני, אך רואים עצמם מחויבים למודרנה ולתפיסות ליברליות על נשים, לא פחות מלהלכה, ומעוניינים לצמצם את הסתירה בין ההלכה ובין המציאות המודרנית.

לשיח זה שתי מוטיבציות עיקריות. האחת, היא ההכרה בכך שבני הנוער חשופים למסרים מנוגדים מהמסרים של העולם הדתי ולכן יש לעדכן את השיח (סולברג, 1997). לא לתת לנוער ללמוד "מהרחוב" אלא מתוך "דרכה של תורה". הרצון הוא לשוב ולהיות רלוונטיים ולהוות אלטרנטיבה לעולם החילוני על ידי דיבור ישיר, בניגוד לשיח השמרני שבוחר בשתיקה (וינברג, 2013). המוטיבציה השנייה נובעת מאידיאולוגיה המכבדת את המיניות ולא רואה בה "פשע שיש להעלים את עקבותיו" (מבורך, 2013). מתוך חיבור לשינוי העולמי במעמד האישה ובמבנה המשפחה והבנה כי בניגוד לכבלי הצניעות שמטיל העולם ההלכתי-השמרני,

ביטוי מיני הוא חשוב ולכן יש להקל בתוך גבולות ההלכה עד כמה שניתן (וילק, 2010). הרצון הוא להשית הרמוניה במאבק הפנימי שיש לנשים בין מיניות ונשיות לחיים דתיים, לשבור את הדיכוטומיה של גוף מול רוח, להקשיב למיניות ולכוון אותה מבלי לעמעם אותה, אך בהתאם לתפיסות ההלכה (אופנהיים, 2011).

הנחות היסוד של שיח זה, בדומה לשיח השמרני, הן שמצוות התורה הן מחייבות אולם המפגש עם העולם המודרני יצר ניכור בין הגוף והדת ולכן יש להתבונן מחדש על עולם ההלכה ולגלות בתוכו את ההיגדים המעצימים את חווית הגוף והמיניות. לדעת שיח זה אין סתירה אינהרנטית בין מיניות וגוף ובין הלכה, אלא דווקא באמצעות ההלכה ניתן להתגבר על מסרים חברתיים שמרחיקים מהגוף, אם רק נדע להשתמש בהלכה בתבונה. למשל פרשנות מחודשת של טבילה במקווה, לא כפעולה בה האישה וגופה הם אובייקטים אלא פעולה עבור האישה שמקרבת אותה לעבודת ה', גורמת לנשים להקשיב לגופן ולהתחבר אליו ובכך לנקות מעצמן את התפיסות החברתיות שמסמנות אותו כמגעיל ודוחה (רעות, 2014). אך חשוב להדגיש שלמרות המבט החדשני, שיח זה אינו מערער על ההנחות כי מין מתרחש רק בתוך מסגרת הנישואים וכי הצניעות הנה ערך נדרש.

מקורות השיח ליברלי - הלכתי

סמכויות הלכתיות - רבנים שדוברים את השיח הזה, הם רבנים ששייכים לזרם ההלכתי המודרני יותר, אלו רבנים שמאמצים גמישות הלכתית שמנסה לפשר בין מציאות מודרנית וסכנות המודרנה, כגון דבריו של הרב ביגמן שמתיר שירת נשים "אין בעיה לצנועות ולחסודות בבנותינו לפתח קריירה של זמרה אפילו בתוך התרבות הכללית, אך ללא ויתור על היסודות העדינים של התרבות התורנית, וללא שיתוף פעולה עם אותם הצדדים המסחריים הוולגאריים של התרבות הסובבת אותנו" (ביגמן, 2011).

מערכת החינוך - עד לפני שנים מספר, במסגרת בחינת הברות בתושב"ע בחינוך הדתי, רק בנות נבחנו על חינוך לענייני משפחה (חל"מיש). שתי תוכניות הלימודים שנלמדו "אישות ומשפחה" ו"בית נאמן" החזיקו בגישה השמרנית. בעקבות הטענות כי תוכניות אלה אינן רלוונטיות לצרכי התלמידות וכי הן מעודדות השלכות שליליות (אייזנברג, 2004; קהת, 2010), לפני כחמש שנים נכתבה תוכנית חדשה בשם "המשפחה הדתית- חינוך להתמודדות בעולם משתנה". תוכנית זו נלמדת בבתי ספר של החינוך הממלכתי דתי, במוסדות של בנות ובנים כאחד. העקרונות המנחים של תוכנית זו הם הכנה לחיי משפחה תוך גישה שוויונית, חיבור לגוף ולמיניות בתוך חיי הנישואים (בלבד) הכרה בתשוקה של נשים וגברים וקריאה מחודשת של המקורות שמדברים בגנות נשים, בצורה היסטורית ולא כצו קטגורי מחייב. (רוזנברג, 2014).

מוסדות - התפתחות נוספת של השנים האחרונות הם מוסדות שמטרתם לקיים שיח מיני בציבור הרחב, תוך שיתוף פעולה של ארגונים חברתיים וגורמים הלכתיים. דוגמא לכך הוא מרכז יה"ל שהוקם על ידי בוגרות דתיות של החוג למגדר בבר אילן, שמטרתו להיות כתובת לחינוך וייעוץ לחיי אישות חיוביים לאור מקורות היהדות וההלכה. מוסדות אלה מכוונים בעיקר להכנה לפני החתונה וייעוץ לזוגות נשואים ואינם פונים למי שבעיני החברה הדתית לא זכאים לביטוי של המיניות שלהם - נוער ונשים וגברים שאינם נשואים.

1.4.3 שיח מין חיובי - פרטי

שיח המין החיובי הפרטי, כשמו כן הוא, שיח פרטי, אישי ולא ממוסד הוא אינו משויך לאף זרם בתוך הציונות הדתית. יש לו התייחסות מועטה בתוך זרם האורתודוקסיה המודרנית, אך נכון לזמן לכתבת עבודה זו לא מצאתי עבודות אקדמיות בנושא. בדומה לשיח המין החיובי (נסקר בחלק על מיניות) שיח זה מדבר על סובייקטיביות מינית ועל בחירה והוא מניח כי ביטוי של המיניות הוא זכותה של כל אישה ואין להגביל אותו. ייחודו של השיח הוא בחיבור להלכה, שאינו שואב את כוחו מסמכות פורמלית חיצונית ולא מחויב לפסיקות ורבנים. זאת בניגוד לשני השיחים הקודמים שיצאו מתוך נקודות מוצא של מחויבת להלכה. הנחת המוצא של השיח היא שהדת איננה דוגמה מחייבת, אלא קודקס הוראות כללי המאפשר מרחב בחירה והמחויבות היא לרעיון הדתי, אך בביצוע יש מקום לפרשנות אישית. זו אפשרות להתייחס למילוי צרכי הגוף כחלק מהעולם הרוחני הרחב והכללי יותר (לב, 2012). האמירה של שיח זה היא כי התחום המיני הוא תחום בו אמור להתקיים דיאלוג פנימי שמטרתו ליצור מרחב בחירה בתוך העולם הדתי. במקום להחניק את המיניות על ידי המחויבות ההלכתית יש לייצר דיאלוג מול ההלכה של כל אחת עם עצמה (וידר כהן, 2013).

שיח המין החיובי הפרטי הוא שיח מתנגד, שמותח ביקורת חריפה בעיקר על השיח השמרני-הלכתי אך גם על שיח המין החיובי-הלכתי. ביקורתו היא על כך שהעיסוק הרב בנושאי צניעות אינו משחרר את העוסקים בו מהפיתוי המיני, כפי שהשיח השמרני טוען, אלא להפך. העיסוק בצניעות הפך לפטישיזם, וכי ההלכות הקפדניות בנושאי צניעות והרחקה לא מביאות לחברה צנועה יותר אלא להפך, הן מקבעות נשים כאובייקט מיני. השיח על צניעות מתנהל באופן חד צדדי, גברים מבקשים מנשים להתכסות בכדי שלא ירגישו בפיתוי בעוד שנשים ממהרות להיענות, כיוון שהן חשות מפתות (אחיטוב, 1999; זיוון, 2008). שיח זה מעוניין לשחרר נשים מהאשמה והבושה הקשורות למיניות שקיימות בשיח השמרני-הלכתי כמו גם מהפיקוח שקיים גם בשיח המין החיובי-הלכתי. שיח זה מציע לנשים וגברים לקחת בעלות מחודשת על מיניותן וגופן ועל קיום המצוות שלהן ולמצוא את השילוב הנכון בעיניהן.

דוברות פרטיות - שיח המין החיובי הפרטי שנוי במחלוקת בתוך עולם השיח הדתי-לאומי, ישנו דיון האם שיח זה נמצא בתוך גבולות השיח הדתי או שהוא "חצה את הקווים", ועל כן שיח זה לרוב אינו מנוהל בזירות רשמיות, אלא מנוהל בעיקר באופן פרטי. ניתן למצוא עקבות של השיח בבלוגים באינטרנט כגון הבלוג "דוסיבות" (שנסגר זה מכבר) ובשאלות באתרים כגון "כיפה", המעלים דיונים פנימיים באשר לגיטימיות של בחירה בקיום יחסי מין לפני נישואים או בבחירה בקיום יחסי מין חד מיניים בתוך גבולות הדת.

ארגוני נשים - למרות האמור לעיל ישנם מספר ארגוני נשים המקדמים את השיח ומזוהים עמו. חזונו של ארגונים אלה הוא מתן ביטוי לצרכים הגופניים והמיניים של כלל הנשים הדתיות, הן נשים נשואות והן כאלה שאינן מצויות בתוך הסדר הנורמטיבי הדתי. אחד המאבקים המתקשרים של דוברות השיח הוא המאבק של ארגון קולך, פורום נשים דתיות, כנגד משרד הדתות לאפשר טבילת נשים לא נשואות במקוואות הציבוריים. הצלחת המאבק אפשרה גם לנשים שנאלצו לבחור בין הדתיות שלהן למיניותן לקיים "מצוות נידה". התגובות למהלך מצד רבני הציונות הדתית היו נחרצות ולדוגמא דבריו של הרב מלמד: "הוא [ארגון קולך] מוציא את עצמו ממסגרת הציבור הדתי" (מלמד בתוך פולק, 2012), כלומר, שיח זה נתפס כלא לגיטימי והמחיר אותו משלמות הדוברות של השיח הוא הדרה מההגמוניה.

מתודולוגיה

2.1 שאלת המחקר

כיצד צעירות דתיות בגיל הבגרות המוקדמת ממצבות עצמן במרחבי השיח על גוף ומיניות הקיימים בעולמן?

א. מהן מערכות השיח המרכזיות בנושא גוף ומיניות בעולמן של הצעירות?

ב. מהם יחסי הגומלין בין השיחים השונים?

ג. כיצד מבנות הצעירות את זהותן לאור יחסי הכוח בין השיחים השונים?

ד. האם וכיצד מערכות השיח מגבילות ו/או מאפשרות לצעירות מרחבי פעולה מחשבתיים ו/או מעשיים?

2.2 גישת המחקר

מחקר זה מתבסס על המסורת המחקרית של ניתוח שיח ביקורתי. ניתוח שיח ביקורתי הוא ניתוח חברתי-תרבותי, שמטרתו לחשוף כיצד דיבור יוצר ומשעתק דרכי חשיבה, לנתח את יחסי הכוח החברתיים, ואת האופן בו מובנות זהות, ידע וכוח (עזר, 2010; Charmaz & McMullen, 2011). ניתוח השיח מתבסס על רעיונות מרקסיסטיים ופוקויאניים שכוח אינו רק תוצר של כפייה כלכלית או פוליטית, הוא אינו נרכש, נכבש או ממוקד במקור אחד, אלא מתהווה ומופץ באמצעות שיח ומתממש ברמה היומיומית של יחסים חברתיים (ג'ונסטון, 2012). ניתוח שיח ביקורתי כדיסציפלינה בתוך מסורת המחקר האיכותני, אינו שיטה סיסטמית, אלא נקודת מבט. הוא אינו מנסה להתחקות אחר "אמת", אלא לחפש שיחים סותרים ומתחים בכדי לאתר את המשמעות ויחסי הכוח שנוצרים על ידי השימוש בהם. הוא לא מתיימר להיות אובייקטיבי ומנותק ממושא המחקר, אלא לנקוט עמדה, שכן מטרתו להיות ביקורתי כלפי השיחים ההגמוניים (Van Dijk, 2001). שיח הגמוני משיג כוח על ידי התחזות לטבעי ונצחי, אך למולו תמיד צומחים שיחים מתנגדים (Gavey, 1989).

כיוון שכוח אינו יורד באופן חד פעמי מלמעלה למטה, אלא הוא יומיומי, זירת השיח על גוף ומיניות היא אחת מזירות הכוח המשמעותיות. בעיני פוקו (1996) השיח על מיניות אינו רק כלי משחק בתוך יחסי הכוח. שיח מיניות הוא התוצר, הכלי והכוח עצמו. אין מיניות ראשונית ונקיה, מיניות מתכוננת תמידית מתוך יחסי כוח. לכן אין משמעות לחיפוש אחר מי שמחזיק בכוח של המיניות או אחר מי שהכוח נמנע ממנו, אלא יש להתחקות אחר ההשתנות של יחסי הכוח, ההתנגדות לכוח, שימור הכוח והתגובה אליו (מילס, 2005).

פוקו (1996), טוען כי דרך השיח גם מתכוננת סובייקטיביות, שהיא סך הרגשות והמחשבות, המודעות והלא מודעות, תחושת העצמי של הפרט ודרכו להבין את העולם (Wedon אצל Gavey, 1989). בני אדם מכוננים את הסובייקט שלהם, על ידי האופן בו הם משתמשים בפרקטיקות דיסקורסיביות כדי למצב עצמם ביחס לשיח. זו אינה בחירה פשוטה, כיוון שהתודעה היא זירה של מאבקים פוליטיים בין שיחים מתחרים.

הבחירה בניתוח שיח ביקורתי כגישת המחקר במחקר זה, נובעת מהרצון לחשוף את הכוחות המופעלים על ידי השיחים ההגמוניים, הן של החברה החילונית והן של החברה הדתית ולהקשיב לקולות המושקעים בשיחים על גוף ומיניות בחברה הדתית (Blommaert, 2005). מיפוי וחיפוי של יחסי הכוחות והסתירות בין השיחים השונים, מאפשרים לראות כי בניגוד למצופה, צעירות דתיות בגיל הבגרות המוקדמת אינן רק אובייקטים בתוך השיחים על גוף ומיניות בחברה הכללית ובשיחים על גוף ומיניות בחברה הדתית, אלא הן משתמשות באופן אקטיבי בשיחים השונים על מנת לכונן את עצמן כסובייקטים.

2.3 כלי איסוף הנתונים

קיומם של שפה ושיח מאפשרים לחשוב מחדש על הנחות היסוד של השיח ההגמוני ולייצר סוכנות והתנגדות (Shefer, & Foster, 2001; Jackson & Cram, 2003). לכן, לדעת חוקרות פמיניסטיות, קבוצות שיח של נשים על גופן ומיניותן הן בעלות משמעת פוליטית, שכן הן הבניה של זירה בה ניתן להביע את העצמי, ללמוד, לשמוע אחרות ולהתמודד עם השיחים המקובלים (Crawford & Popp, 2003; Stonecipher, 2004; Allen, 2008; Barkhuizen, 2013). על כן בעצם הבחירה של מחקר זה בראיונות קבוצתיים ובקיומו של דיון בנושא שנחשב עד לא מכבר כטאבו בחברה הדתית, יש אקט פוליטי. מטרתה של הבחירה בדיבור פומבי, בין אישי, ברוח מעגלי הנשים של שנות ה-60 הייתה לאפשר לצעירות הדתיות, שעד כה קולן כמעט ולא נשמע בעולם המחקר, לייצר בעצמן שיח חברתי, להתחקות אחר יחסי הכוח, ולמצב עצמן כסובייקטים למול השיח.

המחקר מבוסס על ארבעה ראיונות קבוצתיים מובנים למחצה, בני 3-5 משתתפות בכל ראיון, סך הכל רואיינו 16 משתתפות. הראיונות התקיימו במרכז האיכותני באוניברסיטת בן גוריון והצעירות חתמו לפני הראיון על אישור הסכמה מדעת. כל הראיונות הוקלטו בהסכמת המרואיינות, לאחר הראיון ההקלטות תומללו ושמות המרואיינות שונו. בתחילת הראיונות הצעירות נשאלו מה המילה "גוף" מזכירה להן, התשובות נרשמו על הלוח ובמהלך הראיון נערך דיון על הנושאים שעלו על פי בחירת המרואיינות, תוך ניסיון להנחיה מינימלית ומתן דגש על אינטראקציה בין המשתתפות ו"שיח טבעי". במהלך הראיון הוגשה פיצה ושתייה קלה.

2.4 משתתפות המחקר

16 צעירות, בגילאי 18-21, גיל הבגרות המוקדמת (Levinson, 1986), שלמדו בבתי ספר תיכוניים דתיים, מגדירות עצמן כדתיות ומשרתות שירות לאומי בבאר שבע. המחקר התמקד בבנות שירות לאומי כיוון שבשיח הדתי, בנות השירות הלאומי ממוצבות כמחויבות יותר לדת מאשר בנות המשרתות בצבא. המרואיינות גויסו במהלך "אורייתא", מפגשי לימוד חודשיים שמערכים לבנות השירות הלאומי. המחקר הוצג כמחקר על "תפיסות גוף של צעירות דתיות". הבנות נתבקשו להתנדב ולרשום את שמן על דף, כדי לעודד הרשמה הובטחה פיצה למשתתפות. המרואיינות גויסו משני גרעיני שירות לאומי שונים, השוני בין הגרעינים מתבטא גם באופי השונה של השירות וגם במגזרים הדתיים השונים של הבנות. בראיון הראשון והשני השתתפו (בהכללה) צעירות מרקע יותר מסורתי-דתי- מזרחי ובראיון השלישי והרביעי השתתפו צעירות מרקע יותר דתי- לאומי. לאחר מפגש הגיוס נערכה שיחת טלפון עם כל מרואיינת פוטנציאלית ובה הוסברה מהות המחקר, אורכו ונקבע מועד לפגישה. כל מי שקבעה פגישה לראיון הגיעה. לא הייתה הכרות מוקדמת ביני ובין המרואיינות, אך כל קבוצה הורכבה מבנות שמכירות זו את זו וגרות יחד בדירת שירות או בדירות סמוכות.

2.5 תבחיני איכות

את מקומם של המושגים "תוקף" ו"מהימנות", המקובלים במחקר הכמותי, הולך ותופס המושג "אמינות" כדרך לשמור על "מדעיותו" של המחקר האיכותני. אמינות מושגת על ידי הצגת ריבוי הקולות של המרואיינים, חתירה להבנה מרבית וניהול מחקר מתוך אחריות ואכפתיות. (שקדי, 2004; דושניק, 2011). במהלך המחקר השתמשתי במספר טכניקות שלויצקי (2009) מציעה:

הקפדה על איסוף נתונים מקצועי - כל הראיונות נערכו במרכז האיכותי, תוך הקפדה על שמירת האנונימיות של המרואיינות. מנחת מחקר זה, ד"ר מיה לביא אג'אי, צפתה בראיון הראשון (בהסכמת המשתתפות) בכדי לסייע ולהכווין לאיסוף נתונים בצורה המקצועית ביותר. חלק מהראיונות תומללו על ידי וחלקן על ידי מתמללת מקצועית. לאחר סיום התמלול כל טקסט הושווה להקלטה על מנת לשמור על נאמנות מרבית.

הסתייעות בעמיתים או בקבוצות דיון להערכת התוצאות והתהליך - בנוסף לליווי הצמוד של מנחת המחקר, שליוותה את כל שלבי הכתיבה והניתוח והאירה מנקודת מבטה, במהלך המחקר השתתפתי בקבוצת החוקרים של המרכז למחקר איכותני שסייעו לי רבות במחשבה ובניתוח. כמו כן, הצגתי את המחקר מספר פעמים במסגרות שונות בכדי לקבל משוב ולהרחיב את הפרספקטיבה.

ניתוח מקרים מנוגדים - מתוך ארבעת הראיונות שהתקיימו, שניים נערכו עם צעירות מרקע דתי- מזרחי ושניים נערכו עם צעירות מרקע דתי- לאומי. זאת על מנת להביא עושר של נקודות מבט, אך בהתאם למגבלות של אוכלוסיית המחקר.

שימוש בתיאור גדוש - במהלך ניתוח הנתונים לא נעשתה עריכה בדברי הצעירות בכדי לשמור על נאמנות לדיבור האותנטי. כמו כן, השתדלתי להביא דוגמאות רבות ככל האפשר מהראיונות בכדי להעביר את תחושת העושר של השיחים. בנוסף, עיגון השיחים בספרות מקצועית הוסיף ממד של רוחב ופרספקטיבה לניתוח.

רפלקסיביות - לאורך כל המחקר ניהלתי יומן חוקרת בו תיעדתי את שלבי המחקר, את השיחות שהיו לי בנוגע למחקר ואת התחושות והרגשות שלי במהלך כל תקופת המחקר. יומן החוקרת הגביר את המודעות לרקע שלי, לתפיסת העולם שלי, ולהטיות העשויות להשפיע על המחקר (צבר בן יהושע, 2005).

חוסר שיפוטיות - התייעצות עם עמיתים ושימוש ביומן החוקרת, כמו גם הצמדות לשיח של הצעירות סייעו לי לשמור על מודעות לסובייקטיביות שלי. חשוב לציין שבמחקר איכותני אין יומרה לאובייקטיביות, עצם היותה של החוקרת חלק מהמחקר הופך אותו לסובייקטיבי בהגדרה ולכן מושפע מעמדת החוקרת (שקדי, 2004).

2.6 תהליך ניתוח הראיונות

במהלך המחקר קראתי את הראיונות מספר רב של פעמים. **הקריאה הראשונה** הייתה קריאה אינטואיטיבית, בה ניסיתי למפות את השיחים כפי שעלו ישירות מתוך הטקסט ללא התייחסות לספרות המחקרית. במהלך קריאה זו, שהתבצעה בצורה יותר תמטית מאשר ניתוח שיח ביקורתי, עלו מספר שיחים בסיסיים שלכל אחד מהם תני שיח רבים. לשיחים אלו קראתי: "שיח השמירה", "שיח המשקל", "שיח מיניות נוכחת" ו"שיח ציפייה חברתית". לצורך קריאה זו נעזרתי בספירת מילים כדי לאתר מתוך הטקסט את המקומות שעוררו עניין מיוחד. סוגית המשקל למשל העלתה דיונים סוערים בראיונות, בעיקר סביב נוכחות הפיצה על השולחן. המילים שנגזרו מהשורשים א.כ.ל, ר.ז.ה.ו.ש.מ.נ הופיעו מספר משתנה של פעמים:

	ראיון ראשון	ראיון שני	ראיון שלישי	ראיון רביעי
א.כ.ל	4	93	10	0
ר.ז.ה	25	54	22	14
ש.מ.נ	14	23	21	11

קריאה זו פרסה בפני את הנושאים השונים שהעסיקו את הצעירות, מה זכה לתשומת לב והודגש בראיון ומה נמצא במסגרת גבולות השית. כמו כן, בקריאה זו צף השוני הרב בין הראיונות.

מטרתה של **הקריאה השנייה** הייתה להתעמק ולזהות את אופן ייצור השיח ואת יחסי הכוחות בין השיחים. לצורך קריאה זו השתמשתי בכללים אותם התווה פוקו בחיבור "סדר השיח" (2005). פוקו מגדיר שני תהליכים שמתרחשים בעת ייצור השיח: הליכי הדרה חיצוניים, המכוננים כללים בתוך השיח שתפקידם למנוע כניסה של שיחים "זרים" שמערערים על כוחו. והליכי הגבלה פנימיים, המהווים ניטור עצמי של השיח בכדי לוודא שהוא משמר את כוחו וכוונותיו.

תהליכי ההדרה החיצוניים כוללים: **איסורי טאב** - הפיקוח על למי מותר להגיד מה ומתי. למשל

בשבת של עמיטל בבני עקיבא מיניות היא טאבו והתגובות למי שמדבר על כך הן בהתאם:

עמיטל: כאילו הם [השבת בבני עקיבא] לא ידברו [על מיניות]. כאילו... דברי עם מישהי על זה היא תרים לך גבה כאילו אין מחר. [ראיון רביעי]

חלוקה ודחיה - מה ומי מתקבל לשיח ומי נפלט ממנו. למי יש זכות להיכלל בתוך השיח. למשל זהר

נחשבת לצורך השיח כדתיה כי היא לובשת חצאית, לעומת ורד שלא נחשבת כך כיוון שהיא לובשת מכנסיים:

זהר: אפשר לשים חצאית שהיא לא הכי צנועה וזה ואמשים [...]. כאילו קורה לי כמה פעמים שמישהו סתם זורק משהו ואז ההוא לידו עושה לו מה יש לך היא דוסה... כאילו זה.. זה.. היא דוסה. אבל היא דוסה.

ורד: היא יכולה ללכת עם חצאית קצרה אבל אם אני אעמוד לידה [עם מכנסיים] הם יגידו שאני חילונית. [ראיון ראשון]

וינווד בין אמתי ומוזב - מה הם הדברים שהם אמת ומה לא מתקבל על הדעת, הגנה על "האמת".

תהליכי ההגבלה הפנימיים של השיח כוללים: **פרשנות** - שיחים הגמוניים שחוזרים אליהם שוב

ושוב, למשל הטקסטים שנלמדים במסגרת שיעורי אישות ומשפחה שמסבירים את חשיבות שמירת הנגיעה:

נריה: הכל. הכל לימדו אותנו. למה כיסוי ראש, למה מקווה, כמה ימים ו...

ליאור: אני, יש דברים שלא ידעתי... כאילו לא ידעתי

נריה: גם אני, גם אני, לא ידעתי הכל... מפרטת סיבות לשמירת נגיעה שלמדה: [זה כאילו זה מחדש את השמחה כמו שהיה בליל חתונתם, בליל החתונה. וגם עצם שאת נכנסת למקווה זה כאילו כמו להיולד מחדש לעולם חדש וזה ממש יפה זה מגניב...]. זה כמו תינוק ברחם אמו. אין אני זוכרת...]

כרמל: זה מהמם. אני לא למדתי וזה מזה חסר לי סתם שתדעו.

נריה: אני אביא לך את הספר... הספר ממש טוב... [ראיון שני]

המתבר - התביעה לקחת בעלות ואחריות על השיח מגבילה את מה שיכול להיאמר, כיוון שאי אפשר

להתחרט על מה שנאמר. בזמן הראיון הצעירות זכרו מי אמרה מה ותבעו מהדוברת לקחת אחריות:

מיכל: טוב קצת דיברנו על טיפוח ולהיראות טוב אבל למה גוף זה מורכב [מילה שעלתה בתחילת הראיון]?

דנית: (מצביעה על הדס) היא אמרה את זה [ראיון שלישי]

דיסציפלינות - כללים ספציפיים הרלוונטיים לתחום דעת מסוים. מה מתקבל ומה לא מתקבל בתוך

גבולות הדיסציפלינה. למשל במסגרת אידיאל היופי רזון הוא הכרח ולכן דוגמנית שמנה זה אוקסימורון:

דנית: ראיתי בפייסבוק תמונה של אישה, שהצטלמה, ערומה, אבל כאילו, הסתירה עם הידיים שלה ו, היא הייתה מלאה, אז כאילו, שאלו מה התגובות של כאילו.. היא דוגמנית מצרפת [...]

בת אל: אבל לא הייתי רוצה להיות כמוה, מהממת ו. כאילו לא, זה לא. כאילו גם אם היא דוגמנית והיא שמה זה לא הופך את זה לבסדר מבחינתי. [ראיון שלישי]

הליכי השעבוד של השיח - מי מוסמך ומי אינו מוסמך לדבר. כולל את דילול הסובייקטים

המדברים, כלומר, למי אין סמכות לדבר בתוך השיח. למשל המסר בבית הספר של סמדר היה שאפשר לדבר

על הכל אך בפועל הביאו "מומחיות" כדי לדבר על מיניות והמסר הוא שלא לכל אחת יש כשירות לדבר:

מיכל: איזה כאילו מסר היה במית ספר? שאפשר לדבר על הכל?

סמדר: הכול... מה תרצי... גם הביאו לנו כל מני רופאות כאלה ואנשים מיוחדים ומישהי שלמדה חינוך מיני וזה... הכל. [ראיון רביעי]

ריטואל - הגדרה של המחווה, ההתנהגויות, הנסיבות ומכלול הסימנים שצריכים ללוות את השיח.

הטקס שהתפתח סביב המילה "שרמוטות" מראות מה הריטואל שהיה צריך לבצע כדי "להעביר" את המילה:

טל: אבל - יש - בנות - שעם ארוך ככה.. ככה.. ככה.. [מסמנת בצוואר, במפרק היד וכלפי הרצפה ומחווה עם העט]
זהר: ושלא נדע איפה הן היו [צוחקות]

טל: בדיוק מה שאת חושבת אני מעבירה לך את זה [עושה תנועה עם האצבע מכוון הרקה שלה לכוון מיכל]

מיכל: אני לא חושבת כלום. אני מנסה להבין...

טל: שהם שרמוטות

[ראיון ראשון]

זהר: את לא יכולה לכתוב בעבודה שלך שרמוטות נכון?

כלומר, קריאה זו הכניסה אותי לעולם ניתוח השיח הביקורתי. קריאת הטקסט דרך הפרספקטיבה

הפוקיאנית אפשרה לי להבין את מארג הכוחות בין השיחים, כיצד הדינמיקה של יחסי הכוח עובדת ומה

"הסדר של השיח" בתוך הראיונות.

הקריאה השלישית של הראיונות הסתמכה על ממצאי סקירת הספרות. במהלך קריאה זו חילקתי

ציטוטים מהראיונות לשלושה אבי טיפוס של שיחים: "שמרניים", "ליברליים" ו"מתנגדים". חלוקה זו מהווה

את הבסיס לניתוח הנתונים שיופיע לעיל. הקריטריונים לחלוקה בין אבי הטיפוס הסתמכו על הגדרות השיחים

שנדלו מהתיאוריה ונסקרו בפרק סקירת הספרות, יחד עם החלוקה שנערכה בקריאה הראשונה. לקטגוריה של

"שיחים שמרניים" נכנסו שיחים שעסקו בסטנדרט היופי, שיחים שעסקו בתפיסת עולם שמרנית על מיניות

ושיחים שעסקו בפרספקטיבה דתית-שמרנית על גוף ומיניות. לקטגוריה של "שיחים ליברליים" נכנסו שיחים

שעסקו בבריאות, שיחים מתירניים על מיניות ושיחים שדיברו על פרספקטיבה דתית-הלכתית למיניות.

לקטגוריה של "שיחים מתנגדים" נכנסו שיחים שהביעו תגובת נגד לשיחים קיימים ועסקו באהבה לגוף

ובמיניות חיובית וסובייקטיביות מינית הן בהקשר חילוני והן בהקשר דתי.

בקריאה הרביעית בניגוד לכל שאר הקריאות, לא קראתי את כל הראיונות כמכלול, אלא התעמקתי בציטוטים שנכנסו לקטגוריות של אבי הטיפוס של השיח. קריאה זו הייתה קריאה צמודה ומטרתה הייתה לאתר את האסטרטגיות שמשחקות תפקיד בשעתוק השיח (Van Dijk, 1993). בכדי לזהות את המערכים הללו עשיתי שימוש בכלים אותם פרסה ברברה ג'ונסטון (2012). בניתוח של הטקסט הנחו אותי מספר שאלות בסיסיות: מהו הנושא של הטקסט? מי אמר אותו? מי נחשב לאחראי על מה שנאמר בו? מיהו קהל היעד? מהו המניע לאמירת הטקסט? מדוע רצף שיח זה מופיע כך ולא אחרת? כיצד הוא משתלב במכלול הדברים שנאמרו? מה לא נאמר בתוך הטקסט או רק נרמז בו? מדוע נבחרו מילים מסוימות אלה ומדוע בסדר מסוים זה? מענה על שאלות אלה סייעו לי לאתר את הכוונה של הטקסט ולמקם אותו בתוך המכלול של הניתוח.

על מנת לרדת לשורשו של השיח שנאמר בטקסט, קרי לנסות לזהות את יחסי הכוח הפנימיים שפועלים בו, לפענח את האמירה המורכבת שלו ולזהות כיצד מתעצבת עמדה בתוך השיח, התעמקתי בשאלה "מדוע נבחרו מילים מסוימות אלה ומדוע בסדר מסוים זה". מילים ומופעים ששמתי לב אליהם במיוחד הם: מילות חיבור או ניגוד (אבל, בגלל); מילים חוזרות; הדהוד ושימוש במילים של דוברת אחרת; מילות הסכמה או סתירה (נכון, מה פתאום!); כינויי גוף; שמות תואר; לקיחת תורות בדיבור; מילים שמפנות לשדות שיח אחרים (אינטרטקסטואליות); פרקטיקות שיח ששייכות לשיחים אחרים (כגון ניתוח סטטיסטי); ואמצעים פיגורטיביים כגון מצלול, הגזמה ומטאפורה. השימוש במילים אלה ואחרות מעיד על תעדוף של מילים מסוימות והמיקום של המילים ביחס לשיח (גם אם באופן לא מודע), רומזים על עמדת הדוברת וכוונותיה, וכיצד עמדתה מתקבלת על ידי האחרות. כל אלו מסייעים בהבנה מעמיקה של היחסים בתוך השיחים, וכיצד הצעירות מתכוננות בתוך השיחים.

2.7 רפלקסיביות על מקומי בשדה

כאישה שגדלה ועודנה חלק מהעולם הדתי, חוויתי על בשרי את ההתנגשות בין המסרים הסותרים כביכול של החברה החילונית והחברה הדתית ואת השתיקה בה בוחר הציבור הדתי כדרך התמודדות. (כמעט) עובדת סוציאלית שעוסקת במיניות בגיל הנעורים, עיסוק שאני בטוחה שנובע מחוסר השיח על הנושא בשנות הברגרות שלי, הרגשתי ששיח זה חסר עד מאד בציבור הדתי. בחרתי לחקור דווקא שיחים על גוף ומיניות בקרב צעירות דתיות, כיוון שרציתי לאפשר לצעירות דתיות להישאל ולדבר בקול על גוף ומיניות. בפועל, גיליתי מהראיונות שהמציאות כיום שונה במקצת. הדיבור העכשווי על מין ומיניות פתוח יותר מבעבר במסגרות

החינוך הדתיות, אך מצד שני ישנה חשיפה גדולה יותר לתכנים מיניים של הציבור החילוני. מה שדורש מהצעירות התמודדות שונה, אך לא פחות מורכבת ממה שאני חשתי וחוויתי.

לעובדת היותי חלק מאוכלוסיית המחקר, יתרונות וחסרונות. הכרות מעמיקה עם האוכלוסייה הנחקרת, הן ברמת הבנת התופעות והן ברמת הנגישות לשדה (Patton, 1990), לצד הנחות מוקדמות ועמדות שיפוטיות (שקדי, 2004; דושניק, 2011). המחקר העלה בי כעס וביקורת, הן בזמן הראיון והן בזמן ניתוח הנתונים, כלפי העולם הדתי שמגביל את מיניותן של צעירות. ביקורת שמתחדדת לאור תפיסת העולם הפמיניסטית שלי, שמתרעמת על האופן בו מושגת שליטה על נשים דרך גופן ומיניותן.

במהלך הראיונות הרגשתי שאני משחקת בין זהויות, מצד אחד זהות דתית ורצון להיות מזוהה כ"אחת מהחבריה" ומצד שני זהות של חוקרת "אובייקטיבית" שאמורה להיצמד למטרות המחקר. כיוון שאני לא תמיד שומרת על נראות דתית, לפני הראיונות הקפדתי להחליף לבגדים צנועים ובמהלך הראיונות ניסיתי להשתמש בשפה מותאמת, בכדי להוכיח למרואיינות שאני "משלהן". אולם בפועל הרגשתי שלא היה צורך במחווות אלה, כיוון שפער הגיל והמעמד בנינו היה גדול מכדי שהן יחושו שוות. רק ציון שם היישוב בו גדלתי ערער במקצת את יחסי הכוח. למרות זאת, וייתכן ודווקא בשל היותי "בעלת סמכות", בראיון הראשון הצעירות התעקשו שאחווה דעה בנושא יחסי מין. הרגשתי במלכוד, כיוון שמצד אחד לא רציתי "לזהם את המחקר" ופחדתי "לקלקל אותן" ומצד שני רציתי להגיד להן את עמדתי, שתומכת בבחירה חופשית ולא דווקא במחוייבות הלכתית. לבסוף, השמעתי תשובה מתחמקת, שנוגדת את עמדתי. גם כיום אני חשה כי בכך שלא עניתי בכנות, מעלתי במסורת המחקר הפמיניסטית שדוגלת בהיררכיה שטוחה בין מראיינת ומרואיינת (קרומר-נבו, לביא-אגיא, הקר, 2014; Oakley, 1981) ואני מצרה על כך. אך אני שמחה על ההזדמנות להחשף לדעות של הצעירות ולראות את הכוח שיש להן לכוון את עולמן ובעיקר אני גאה להיות חלק ממסורת חדשה של מחקרים בנושא הגוף והמיניות במגזר הדתי, במטרה להפוך את השיח לגלוי יותר ופחות מביש.

ממצאים

3.1 הקדמה

בפרק סקירת הספרות נסקרו שלושה שדות שיח שקיימים בעולמה של הצעירה הדתית: שיחים מערביים כלליים אודות גוף, שיחים מערבים כלליים אודות מיניות ושיחים דתיים אודות גוף ומיניות.

סו ליס (אצל Kehily, 2002) מזהה שלוש עמדות פוליטיות ביחס לדיבור על מין: עמדה שמרנית, ליברלית ופמיניסטית. על פי ליס, העמדה השמרנית עוסקת במוסר ואידאלים של חיי משפחה ודוגלת בהבדלים מגדריים "טבעיים". העמדה הליברלית מתבססת על הרעיון של ציוד צעירים במידע מתאים על מנת שיוכלו לקבל החלטות אינדיבידואליות וראציולניות (לדעת ליס מודל זה נכשל בזיהוי ההיבטים של יחסי הכוח המגדריים). ולבסוף, העמדה פמיניסטית מבקשת להטיל ספק בנורמות חברתיות והנחות יסוד, במיוחד בענייני אי-שוויון מיני ומתבוננת על יחסי מין מנקודות מבט אישיות וסובייקטיביות.

מניתוח הראיונות עולה תמונה דומה. שלושת השיחים שנסקרו בכל אחד משדות השיח, מתמיינים לשלושה "אבי טיפוס של שיח" העוברים כחוט השני בכל שדות השיח.

אב טיפוס השיחים השמרניים הוא אב טיפוס השיח הדומיננטי ביותר, שתפס את מירב המרחב השיחני בראיונות. השיחים השמרניים הם שיחים הגמוניים שהנחות היסוד שלהם מובנות מאליהן בתרבות. כגון הנחות שמיניות נשית מותרת רק במסגרת נישואים הטרנסקסואליים והנחות אודות מיניות נשית נעדרת תשוקה, או קיומה של תשוקה נשית רק בכפוף לתשוקה גברית.

אב טיפוס השיחים הליברליים נדמה כשונה מהותית וכאוחז בהנחות יסוד הפוכות מאלה של השיחים השמרניים. הנחות היסוד של השיחים הליברליים ממוקדות באינדיבידואל, ברווחתו וחירותו, אב טיפוס זה מעודד ביטוי עצמי ודאגה לגוף. שיחים אלה עלו מעט יחסית בראיונות ביחס לשיחים השמרניים.

אב טיפוס השיחים המתנגדים. אב טיפוס זה כולל שיחים המתנגדים לשני אבי הטיפוס הראשונים ומציעים אלטרנטיבה ונקודת מבט החותרת תחת הנחות היסוד ההגמוניות, תוך שימת דגש על סוכנות וסובייקטיביות. גם השיחים המתנגדים עלו הרבה פחות בראיונות מאשר השיחים השמרניים.

את החלוקה בין השיחים השונים ניתן לראות בטבלה להלן:

טבלה 1: חלוקת השיחים לאבי טיפוס של שיח

שיחים דתיים על גוף ומיניות	שיחים על מיניות	שיחים על גוף	שדות שיח/ אב טיפוס
שיח שמרני- הלכתי	שיח שמרני	שיח סטנדרט היופי	שיחים שמרניים
שיח מין חיובי- הלכתי	שיח מתירני	שיח הבריאות	שיחים ליברליים
שיח מין חיובי- פרטי	שיח מין חיובי	שיח "אהבי את גופך"	שיחים מתנגדים

בפרקים הבאים אפרוט את החלוקה בין אבי הטיפוס השונים ואדגים כיצד שיחים אלו באו לידי ביטוי בראיונות הקבוצתיים שערכתי. חשוב לציין שהחלוקה אינה חד ממדית, אלא מתוך המפגש עם דבריהן של הצעירות הופכת המטריצה לרב ממדית וניתן לראות באמצעותה מפגשים, קונפליקטים ובריתות בין השיחים השונים. מתוך הניתוח מצטייר האופן בו הצעירות נעות בין השיחים, פועלות מתוכם וכנגדם וכיצד הן מייצרות לעצמן סוכנות בתוך שלל השיחים והקולות המרכיבים את עולמן.

בטרם אגש לניתוח השיחים, ברצוני להתעכב על שתי פרקטיקות שיחניות שהופיעו בראיונות, שקשורות לאופני השיח המקובלים בעולמן של הצעירות ובמיוחד לאופני השיח השמרניים שאסקור לעיל. שתי הפרקטיקות הן שימוש בדיבור גברי והימנעות מדיבור ישיר על מיניות.

3.1.1 דיבור גברי

הפרקטיקה השיחנית הראשונה בה השתמשו המראיינות היא דיבור בגוף שני זכר. במהלך הראיונות ישנם מופעים רבים של דיבור גברי, גם על דברים שהם אינטימיים ונשיים במובהק וגם כשיח כללי. תופעת הדיבור הגברי נפוצה ביותר בשיח הישראלי ולרוב נשמעת טבעית ולא מעוררת שאלות. בראיון הראשון ורד מנסה להסביר לחגית בצורה כל כך מעורפלת למה היא מרוחקת לאחרונה מבנות הדירה, שחגית לא מבינה:

ורד: אני נותנת לך דוגמא... ואז.. **אתה צריך** נורא נורא את המזלג הזה והוא חסר לך.

חגית: (מצחקקת). את רוצה לדבר בשפה שגם אני אבין?

ורד: לא, זה מטפורה. ו... אז **אתה מחליט**.

חגית: שפשוט תחפש בכיף.

ורד: ואפילו **תעשה הכל**, לא הכל, **תעשה הרבה מאמצים**, להשיג את המזלג הזה, כי הוא חשוב לך והוא חסר לך ואתה צריך את זה עכשיו ולא משנה כמה ש... מה יגידו **אתה צריך**... ואתה לא יודע למה, אז אתה תלך ותשיג את המזלג.

[הדגשות שלי, ראיון ראשון]

סער (Sa'ar, 2014), מצטטת את הורביץ שמציעה שלוש סיבות לדיבור גברי, שנחשב "ניטרלי" לדעתה: כהבעת סולידריות בהעברת ניסיון או דעה, הרחקה מתוכן אישי והבעת איפוק או ככינוי בלתי מוגבל ולא פרסונלי. כפי שניתן לראות בשיחה בין ורד לחגית, השימוש בגוף שני זכר יחד עם השימוש במטפורה מאפשרים לורד ריחוק מהסיפור והסתרה של מצבה הרגשי. אך סער חולקת על ההנחה של הורביץ ששימוש בדיבור גברי הוא ניטרלי. אליבא דסער יש קשר הדוק בין דיבור גברי ובין הכוח הסימבולי של גברים בחברה והיא מזהה סיבות אחרות לדיבור גברי: ניכוס של הכוח הסמלי של גבריות על ידי הכללה של דיבור נשי בזה הגברי, או צורה של ביטול עצמי שמנציח את מבני הכוח. לדעת סער השימוש בלשון זכר הוא שילוב של שני הדברים, ההביטוס שבשימוש בלשון זכר מאפשר לנשים ליצר סוכנות נשית בתוך השיח וההתרחקות מהדיבור מאפשרת שיח נשי לא מתעמת.

כמו דבריה של עמיטל, שלמול האיסור על הדיבור על מיניות, מבטאת בכל זאת קונפליקט הנוגע למיניותה. הדיבור בלשון זכר מאפשר לה להגיד דברים שהיה קשה לבטאם באופן ישיר:

עמיטל: ומה [השיקולים] בעד לגעת כאילו? כי אתה, כאילו זה כיף לגעת. מזתומרת! וזה גם יכול שאם אתה שומר זה יכול לעכב כאילו. לפעמים הבן זוג שלך נורא רוצה את זה ואתה כאילו מגביל אותו אז זה קשה. [ראיון רביעי]

ניתן לראות שהשימוש בלשון זכר יכול להיות מתוך ניכוס של עוצמה גברית, מתוך ריחוק מחוויה אותנטית או מתוך סיבות נוספות. בקטעי הראיונות בהם אדון להלן מופיעות סיבות שונות לשימוש בלשון זכר, לרוב לא אתעכב על ממד זה של השיח מתוך רצון להדגיש אספקטים אחרים, אך במהלך הקריאה יש לזכור כי השימוש בשפה אינו ניטרלי והוא בעל משמעות בתוך ההקשרים השונים של השית.

3.1.2 הימנעות מדיבור על מיניות

הפרקטיקה השיחנית השנייה, הימנעות מדיבור על מיניות, מאפיינת בעיקר שיחים שמרניים, אולם היא מופיעה לאורך כל הראיונות. במאמרו סדר השיח, מתאר פוקו (2005) את תהליכי ההסדרה והשליטה של השיח. אחד מאופני השליטה העיקריים, פיקוח על הדיבור, נעשה על ידי איסורי הטאבו (מה אסור ומה מותר לומר), ריטואל של הנסיבות (מתי מותר לדבר) ודילול הסובייקטים המדברים (למי מותר לדבר).

ניתן לראות בראיונות כי ישנה תחושה של איסור גורף לדבר על מין ומיניות וכי הצעירות למדו מגיל צעיר את כללי השיח שמצווים להימנע או לצמצם את הדיבור על מיניות:

כרמל: אני זוכרת שאמא שלי בילדות הייתה אומרת לי כשהיא הייתה יוצאת מהמקלחת ויוצאת מהבית הייתי אומרת לה: אמא לאן את הולכת? והיא הייתה אומרת לי: אני הולכת לבריכה. ורק עכשיו כשאני חושבת אני מבינה שהיא בעצם הלכה למקווה.

[ראיון שני]

ליאור: נכון!!! אסור להגיד שאת הולכת למקווה.

תוך כדי הראיון, הבינה כרמל כי במהלך שנות ילדותה האם הסתירה את היעד אליו הלכה אחת לחודש. המקווה מסמן את האפשרות למגע מיני בין בני הזוג. על כן כשהבת שואלת, אמה נשמעת לצו שמורה על הסתרה ולמעשה משקרת כדי למנוע דיון או בדל מחשבה על מיניות ההורים. ליאור מחזקת את הסיפור של כרמל בהתלהבות רבה ומצהירה "נכון!! אסור להגיד". היא לא מפרטת מי אוסר להגיד, ובאיזה מסגרת. הטאבו בהקשר למיניות בשיח הוא כה חזק שברור שאסור לדבר. כפי שפוסק הרמ"א שמי שאינה מסתירה את מועד הטבילה שלה עליה נאמר "ארור שוכב עם כל בהמה" (סימן קצח סמ"ח). כאשר בכל זאת במהלך הראיון עלו נושאים הקשורים למיניות מנגנוני הפיקוח הפנימיים התקוממו ואותתו על חוסר הנוחות:

מיכל: מה זאת אומרת ש.. מין ובנים זה לא קשור? (מחזירה את הדיון לאמירה של אחת המשתתפות) [...]

הדס: אוף תגדירי מין אני לא מבינה על מה את מדברת...

אלונה: למה את מתכוונת כאילו מין זה אנשים או, יחסי מין וכאלה?

הדס: מה את רוצה כאילו?

גלי: זה הכל.

דנית: (פונה לאלונה) את אמרת את זה לא:

גלי: כן

אלונה: היא אמרה גוף אז זה הסתדר לי ביחד (כולן צוחקות).

[ראיון שלישי]

כולן חשות לא בנוח, בכדי לצאת מהמלכודת מתגייסות להחזיר את האמירה לשואלת, למצוא את "האשמה". הקונפליקט נפתר על ידי כך שאלונה לוקחת אחריות וכולן צוחקות צחוק של הקלה ומבוכה. אך הפיקוח על הדיבור אינו מסתכם רק במסגרת הדתית, הצעירות מתייחסות גם לכללי שיח אחרים, בציטוט להלן טל וזהר מודאגות לגבי כללי השיח האקדמיים וחוששות מכך שדיבור לא ראוי לא יוכל להתקבל:

טל: אבל – יש -- בנות --- שעם ארוך ככה.. ככה.. ככה..ו... (מסמנת בצוואר, במפרק היד וכלפי הרצפה)

זהר: ושלא נדע איפה הן היו (צוחקות)

טל: בדיוק מה שאת חושבת אני מעבירה לך את זה (עושה תנועה של העברת מחשבות)

מיכל: אני לא חושבת כלום. אני מנסה להבין...

טל: שהם שרמוטות

זהר: את לא יכולה לכתוב בעבודה שלך שרמוטות נכון?

מיכל: אני יכולה מה שאני רוצה. הרגע אמרתי שרלילה. תראי תראי ניסוי. איזה קללה את רוצה שאני אגיד?

טל: וזה יהיה כתוב?

מיכל: הכל אני אכתוב. זו העבודה שלי.

זהר: היא מחליטה מה. אבל אם היא רוצה לקבל את התואר אז אולי כדאי שהיא לא תכתוב.

טל: זה בסדר מאמי הבדקים אחלה.

[ראיון ראשון]

מיכל: לא.. זה בסדר.. עבודה סוציאלית אנחנו פתוחים פה...

פרקטיקות שיחיות אלו משקפות את השליטה החברתית שמגבילה את השיח על מיניות ומאפשרת

אותו רק על ידי הרחקה ודיבור עקיף.

3.2 ממצאים: שיחים שמרניים

אב הטיפוס של השיחים השמרניים כולל שלושה שיחים: בשדה השיח של גוף את שיח "סטנדרט היופי", בשדה השיח של מיניות את "השיח השמרני" ובשדה השיח הדתי על גוף את "השיח השמרני-הלכתי". כאמור, מבחינת נפח שיחני השיח השמרני תפס את מרבית הדיון בראיונות, והנחות היסוד שלו הן הנוכחות ביותר בשטף הדיבור של הצעירות. נקודת המוצא הראשית של השיחים השמרניים היא שלפרט יש רצון להשתייך לחברה הסובבת וכי על מנת להשתייך חברתית יש לעמוד בסטנדרטים. זו מציאות של אכיפה ופיקוח, בה לפרט אין סוכנות והוא לא אדון בלעדי לגורלו, עליו לעמוד בסדרה של כללים ידועים שחלקם מדוברים באופן ישיר (דוגמת כללים הלכתיים) וחלק סמויים (דוגמת כללי אידיאל היופי). אך ישנה הפנמה של המוסכמה שחוסר עמידה בכללים תגרור אחריה ענישה חברתית (שפירא ובן אלעזר, 1988).

בכדי להמחיש את אופן השליטה החברתית, מישל פוקו בספרו לפקח ולהעניש (Foucault, 1975) מספק את מטפורת "הפנאופטיקון" כמטפורה מרכזית לכוח הממשמע המודרני, המבוסס על פיקוח ושליטה. הפנאופטיקון הוא מתקן אדריכלי שהגה הפילוסוף והמשפטן ג'רמי בנת'ם בשנת 1787. זהו בניין טבעתי, המחולק לתאי מגורים, בעלי שני חלונות: האחד חיצוני המאפשר לאור לשטוף את התא והשני פונה פנימה כלפי המרכז. במרכז הטבעת מגדל בעל חלונות רבים המאפשר לאדם הנמצא במגדל הפנימי לתצפת ולעקוב אחר הנמצאים בתאים מבלי להראות על ידם. האור והמבט של השומר מאפשרים מעקב תמידי אחרי שוכני התאים מבלי שאלו ידעו מתי צופים בהם ולכן עליהם להניח שהם נצפים תמידית. עבור פוקו עיקרו של המשל הוא הפנמת המבט הממשמע על ידי הפרט, גם כאשר אין מביטים בו. כך גם תחושתן של הצעירות, כי הן נתונות לפיקוח מתמיד ללא ספציפיקציה:

מיכל: מי מתייחס לגוף שלנו?

נריה: כולם!

מיכל: מה זה כולם?

נריה: כולם!

ליאור: גברים, נשים

[ראיון שני]

נריה: כאילו כן, אבל זה גם גברים... הרוב זה גברים אבל כאילו נשים...

נריה עונה במילה אחת. כולם. בתשובתה היא ממחישה את התחושה שהגוף שלה והמבט עליו, הוא נחלת הכלל, היא אינה מבצעת אבחנה בין גוף כאובייקט מיני, גוף כמושא לסטנדרט היופי או גוף ככלי לקיום מצוות. כולם מביטים על הגוף, בצורה כזו שקשה להבחין באיזה הקשר, אבל ישנה ידיעה תמידית שהגוף נבחן.

מטרת הפיקוח היא לדאוג לשימור הנורמות וההסדרים. הנורמות של השיח השמרני נובעות כאמור ממספר הנחות יסוד שמשתלבות זו בזו, מזינות זו את ויוצרות מערכת של משמעות המקיפה את הצעירות. למערכת שתפקידה להבדיל ולהבחין פרטים מסוימים בחברה מהיתר קרא פוקו (2003) "הטרטופיה". זהו מונח שמתאר את האופן בו התרבות והחברה ממדרות אינדיבידואלים או קבוצות, באמצעות מרחבים ומערכות המקיפות את הסובייקט ומגבילות אותו. כך נוצרת פגיעה או שלילת כוחו ולעתים גם זהותו של הפרט (למשל מערכת הקסטות בהודו, או השמה של קשישים בבית אבות הן הטרטופיות). זהו אמצעי חברתי לפיקוח, שליטה, בידוד והדרה של קבוצות. הוא קשה לאיתור על ידי האנשים עליו הוא מופעל. חינוך דתי, שהוא שמרני בעיקרו, הוא דוגמא למערכת הטרטופית ששומרת על גבולות השיח באופן הדוק.

השיחים השמרניים יוצרים מעגלים אינסופיים של הנחות המזינות את עצמן ומגבילות את אופני הפעולה של הצעירות. הצעירות מפנימות את הנחות היסוד הממשמעות ופועלות על פיהן, דבר היכול להיות הסבר לכך שהשיח השמרני תפס את מרבית הזמן בראיונות. בדבריה של חגית ניתן לראות שהפחד מהוקעה חברתית כ"זונה" משמש ככלי פיקוח מורחב לא רק על התנהגות מינית אלא על אופן הליכה ברחוב:

חגית: תלוי איך את. אם את מתנהגת בצורה זנותית יסתכלו עלייך בתור זונה אין מה לעשות. כאילו מדובר ב...

מיכל: מה זה זנותית?

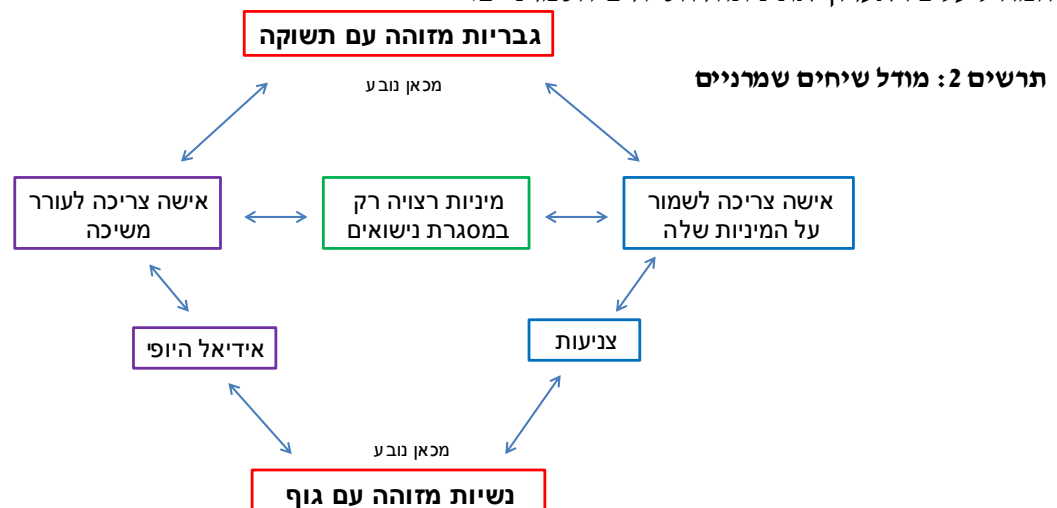
חגית: פרוצה כזאת... כאילו... (צוחקת) איך לומר את זה?

טל: אם את שוכבת עם כל אחד.

[ראיון ראשון]

חגית: כן... עושה מבטים והולכת בצורה מסוימת ברחוב... אפילו...

הציטוטים המובאים במסגרת ניתוח השיח השמרני, מדגימים את פעולתה של המערכת ההטרטופית וכיצד היא באה לידי ביטוי בראיונות. מודל השיחים להלן מדגים את המערכת הסגורה של השיחים. זהו המודל על פיו אערך את ניתוח השיחים השמרניים.

3.2.1 גבריות מזוהה עם תשוקה (בלתי נשלטת)

למרות האיסור לדבר על מיניות, על הנחות היסוד הבסיסיות והמקובלות אפשר לדבר מבלי לחלל את הטאבו. הנחת יסוד משמעותית באב טיפוס השיחים השמרניים היא הנחת היסוד של התשוקה הגברית. השיח השמרני מניח כי לגברים תשוקה בלתי מרוסנת (Hollway, 1984), השונה מהותית מהתשוקה הנשית. בראיון הראשון ורד מסבירה מה ההבדל העמוק בין גברים ונשים בחשיבה על מיניות:

ורד: לא, סתם, אבל אני אומרת שיש גברים שעל ההתחלה מעלים לך את זה [מגע מיני].. כאילו... אומרים לך אני לא רוצה להיכנס לקשר אם זה לא קיים.

זהר: בדיוק... אם אין את זה...

טל: כי קשה להם. בצורה כאילו מטורפת.

ורד: לא רק קשה, הם פשוט רואים את זה אחרת ממך. הם רואים את זה בתור משהו כאילו...

טל: תחשבי לעצמך שהם עשו את זה, מבחינתם הם לא רוצים, גם מצד אחד לפגוע, אבל מצד שני הם חייבים את זה, הם צריכים את זה.

מיכל: ואנחנו לא צריכות את זה?

טל: ברור שאנחנו צריכות את זה.

ורד: אבל אין לנו... אבל יש לנו את היכולת ריסון הרבה יותר גדולה מגברים.

זהר: נכון.

מיכל: ומה המוטיבציה שלנו לרסן?

ורד: זה משהו שבא מהבית ואתה יודע שכמה שאתה רוצה ובסדר, אנחנו רוצות לא בדיוק כמוהם, לא מרגיש לנו כמוהם, אבל בסדר, אתה יודע לרסן את עצמך, אתה יודע שיש דברים אמממ מעבר לזה.. מבחינתם לא. ביום שהם מחורפנים אין! הם לא יראו בעיניים כאילו, את מבינה... זה אחרת. [ראיון ראשון]

ורד פותחת את דבריה במילים "לא, סתם". היא חשה צורך להקטין את הדברים שהיא עומדת להגיד,

כיוון שכאמור השיח על מיניות לא פשוט עבורה, ובעצם הדיבור היא מודה שיש לה ניסיון מיני כלשהו. זהר וטל מתגייסות לסייע ומחזקות אותה, הן מסכימות שיש "הם" (מופיע בקטע 11 פעמים) שהוא אחר מהותית. הן נותנות מספר הסברים: ראשית, "קשה להם" כי "הם חייבים"; שנית, "הם" רואים מיניות באופן אחר; שלישית "הם עשו את זה" כבר. את המשפט שמתאר את הזווית הנשית ורד מתחילה במילים "אבל אין לנו" אך היא עוצרת ומתקנת ל "אבל יש לנו". מדוע בָּלְמָה ורד ומהו הדבר שאין לנשים, אין לדעת, אך לטענתה מה שיש לנשים אלו יכולות ריסון גבוהות ומעבר לכך יש להן רצון שונה, הרגשה שונה וידיעה שונה. יכולות הריסון האלה נלמדות כבר מגיל צעיר, נשים מתוארות כמחוברות לבית ולדיעה ואילו גברים מתוארים באופן חייתי פוגעני ומסוכן. הם לא רוצים לפגוע, אבל הם "לא רואים בעיניים". אותו "אחר" שמופיע הוא ה"גבר בראשי" שמחזיקות המרואיינות, הגבר המדומיין בעל הצרכים והרצונות שאותו התרבות מלמדת נשים שהן צריכות לרצות אותו ולפחד מפניו בו זמנית (Holland et al., 1998).

3.2.2 אישה צריכה לשמור על המיניות שלה

מהשיח של זיהוי גבריות עם תשוקה נובעות שתי הנחות, סותרות לכאורה, הנחה אחת היא כי נשים צריכות לעורר תשוקה בגבר ולכן לטפח את עצמן והנחה שניה היא כי יש להישמר מפני המיניות הגברית. שתי ההנחות היו חזקות ונוכחות בראיונות במידה שווה. אפתח בהנחה שמיניות גברית אינה נשלטת ולכן נשים צריכות להישמר מפני "החיה" ושמה תשוקה. דוגמה לכך ניתן לראות בקמפיין "תשמרי על הכוס שלך" (Time Out, 4.12.14). שהמסר שלו הוא שלא הגבר אחראי לסם האונס, אלא האישה שלא "שומרת על הכוס שלה".

השורש ש.מ.ר חזר פעמים רבות בכל הראיונות, לרוב בהקשר של שמירה על הכבוד של עצמך ושל אחרים. שמירה זו כוללת בתוכה שמירה על בתולין וטוהר מיני ושמירה על צניעות. בנוסף, שמירה היא חלק משמירה על חוקי הדת, שאחד מהם הוא שמירת נגיעה, שהופיעה בראיונות כמצווה ששומרת על מי ששומרת עליה. שמירה הופיעה גם בהקשרים של שמירה על דיאטה, גוף או היגיינה (אך מעל הכל יש את השם ששומר). קצרה היריעה מלהדגים את כל המופעים השונים של המילה שמירה, אך את חלקם אדגים כעת. כאמור, ההקשר הראשי של שמירה, היא שמירה על מיניות ובתולין "לשמור את עצמך" כפי שטוענת צופיה:

צופיה: זה גם לשמור את עצמך לפני החתונה. זה כאילו הקטע של הדת. [ראיון רביעי]

השמירה על המיניות באה לידי ביטוי בעיקר בשמירה מפני התשוקה הגברית, כפי שניתן לראות בדבריהן של גלי ואלונה (ולאחר מכן בעוד שני ראיונות נוספים באותו ההקשר בדיוק):

גלי: היה לי שיחה, עם מישהו שחזר בתשובה. ו הוא כאילו כל הקטע ש... הוא לדעתי קצת... לא לדעתי, הוא הקצין את זה. הוא אמר שרואים בנות רואים בשר. אתם חיות בסרט, שהם כאילו, נורמליים, כאילו לא. הוא אמר אתן לא מבינות את הראש של הבנים. ואמר בנות זה כאילו יהלום זה לא כזה... אמר כמו משל עם יהלום.

אלונה: וואי (פונה לגלי) בשבת אחותי מזה כעסה על זה. היא אמרה שב [שם של אולפנה], את זוכרת? היא אמרה שיש אחד שמחנך כאילו שבנות זה צריך להיות צנוע וכנוע ולהעלם ונה נה נה ... והיא התעצבנה והיא התחילה לבכות...

גלי: לא זה, הוא אמר שבנות זה יהלום, ו ויהלום הכי שומרים. [ראיון שלישי]

לדעת גלי, הדובר, שגם הוא חוזר על המילה "הם" הקצין את רמת התשוקה הגברית. בדומה לדבריהן של ורד וחברותיה, הוא מציג תשוקה גברית לא נורמלית. אך גלי מתקשה להאמין לדבריו והיא פותרת אותם

כהפרזה, למרות זאת היא חוזרת פעמיים על ההשוואה בין בנות ויהלום ועל הצורך בשמירה. היהלום כמשל לשמירה של האישה הנו מוטיב חוזר בעוד שני ראיונות, ומופיע סך הכל בשלושה ראיונות מתוך ארבעה:

מיכל: באיזה קטע מעירים לכם על צניעות באיזה קטע, כאילו מאיזה קטע? למה חשוב להם?

יעל: דתי

כרמל: ששתמרי על עצמך לדעתי. אצלנו זה כבר לא בקטע של דתי, אמא שלי עם מכנסיים.

יעל: אבא שלי אוהב את המשפט הזה "דברים יפים עטופים" משהו יפה כשהוא עטוף.

נריה: העירו לי בסורוקה שהלכתי עם חצאית..

יעל: נגיד משהו יפה כשהוא עטוף. זה המשפט שלו מה שהוא יותר עטוף הוא יותר יפה.

נריה: נכון.

מיכל: באיזה קטע הוא אומר את זה?

יעל: בקטע כזה הוא עושה לי ככה, תחשבי שאת מקבלת יהלום מה עדיף? ככה או עטוף בעטיפה:

כרמל: נכון. [ראיון שני]

בראיון נוסף, היהלום מופיע יחד עם הניגוד הגמור שלו, העגבנייה, בשני משלים משלימים:

סמדר: כאילו אצלנו אני זוכרת, הייתה לנו מורה באולפנה ש תמיד היינו שואלות אותה: למה? למה זה [שמירת נגיעה] חשוב כאילו? אז היא אמרה יש עגבנייה ויש יהלום. יהלום אף אחד לא נוגע בו.

עמיטל: (צוחקת) ...עגבנייה.

סמדר: באמת!! עגבנייה כולם הולכים בשוק נוגעים, וזה אה אה לא מתאים, זורקים לוקחים וזה היא נופלת על הרצפה וזה (עושה תנועת של להשליך משהו). אתן יהלום אתן יהלום..

עמיטל: כל הטייקונים נוגעים ביהלום.

סמדר: (סמדר צוחקת) לא, אתן צריכות להיות בתוך חלון ראווה ורק לראותם בלבד. אם קנית את זה, אז אתה יכול לגעת. [ראיון רביעי]

סמדר, מביאה את דברי המורה שלה, שטוענת שאישה אינה רק יהלום, כי אם אחד משניים, יהלום או

עגבנייה. אישה שנוגעים בה הופכת להיות עגבנייה בשוק, המגע פוגם בה והופך אותה לאשפה, אל מול הקביעה

"אתן יהלום". המשל מציג שלל מטאפורות ביטאריות: עגבנייה- אדומה, ניזונה מהשמש, מאכל בסיסי, שמה

(שעורר מחלוקת בזמנו) מרמז על צורתה כצורת עגבי אישה ומעיד על תשוקה. למול היהלום- צבעו שקוף,

טמון במעי האדמה, פריט מותרות, פרוש המילה להלום היא לחבוט או להתאים (המורה מרמזת על כך כשהיא

אומרת על העגבנייה "זה לא מתאים"). צמדי המטפורות הניגודיות הנוספות שמופיעות במשל הן רצפה וחלון,

שוק וחלון ראווה, לגעת ולראות, "כולם" ו"אתה", ולבסוף הדיכוטומיה בין לזרוק ולקנות. כל הצמדים הללו

מדגישים את המסר של המילה שנשמטה בדיון של סמדר ועמיטל "לשמור", אך משתמע מהם: אם את לא

רוצה להגיע למצב בו יזרקו אותך- עליך לשמור על עצמך.

בנוסף, היהלום מביא אתו שדה סמנטי של משמעויות: ראשית, יהלום הוא המחצב הכי קשה בטבע

והוא יכול לחתוך כל חומר אחר, מה שמעורר תהיה האם יהלום צריך הגנה או אולי יש להישמר דווקא מפני

ההרסנות הפוטנציאלית שלו? שנית, יהלום הוא אבן חן שיעודה הבלעדי הוא לנוי, לכן יהלום אינו "מתבזבז" כאשר הוא נחשף, להפך, כאשר הוא שמור ועטוף הוא מאבד את מטרתו. אם כן, מה אומר הדימוי לצעירות? האם הן שואלות האם עיטוף האישה הוא כדי לשמור עליה או להישמר מפניה? האם הן תוהות האם הערך של "השמירה" הוא אמתי או שהוא מדומיין וספקולטיבי? האם הן מפנימות את ההנחה המובלעת במשל שתכליתן של נשים היא לנוי? והאם הן חשות בקונפליקט בין נוי והסתרה? נדמה שאכן הצעירות מתרעמות מההשוואה. עמיטל (ראיון רביעי) מנסה לערער ולטעון שאין הבדל בין יהלום ועגבנייה, אך סמדר מתעלמת ממנה. גם אלונה (ראיון שלישי) מרגישה לא בנוח עם ההשוואה וחווה אותה כשלילית והיא נזכרת שאחותה כעסה על המחנך שמלמד צניעות-כניעות-העלמות. אבל גלי מתקנת אותה: "לא זה" וכמו נריה וכרמל בראיון שלהן (ראיון שני) היא מסכימה עם ההנחה ש"בנות זה יהלום ויהלום הכי שומרים". השמירה, "כבר לא בקטע של דתי", אלא דרך משל היהלום, מוצגת כאמת האוניברסלית המדגישה את ערכה הרב של האישה. דבר המסביר את תסכולה של האחות שיודעת שאין אפשרות להתנגד לאמת שמוצגת כאבסולוטית. האמת שמגיעה מלמעלה, נאמרת בכל שלושת הדוגמאות על ידי גורמים חיצוניים לצעירות, לרוב מורים או הורים. דרך משל היהלום ניתן לראות כיצד השיח מעצב את התודעה על ידי מטפורות ומתנגד לכל פרשנות אלטרנטיבית.

3.2.3 אישה צריכה לעורר משיכה

ההשוואה בין נשים ליהלום מצביעה על הנחת היסוד של השיח השמרני, שכשם שהיהלום הוא נחשק, כך האישה, כמו היהלום בחלון הראווה, צריכה למשוך. הנחה זו נמצאת גם ביסוד ההיבטים הדתיים של השיח, אך בעיקר ביסוד ההיבטים הלא דתיים. להיות יפה משמעו להיות טובה. גם בשפה המדוברת ל"הראות טוב" הוא מונח משיק ל"להיות יפה", יופי וטוב הם מושגים שנכרכים אחד בשני:

הדס: גם כשאני חולה, אני קמה מתקלחת, מתאפרת וזה, מתקלחת בשביל להתאפר והכל, ואז אני מרגישה סבבה, כאילו מרגישה יותר טוב, כאילו, לא יודעת, אני עושה את זה בעיקר בשביל עצמי. [ראיון שלישי]

למרות שהדס טוענת שהיא מטפחת את המראה שלה עבור עצמה, קיימת הבנה אצל הצעירות שישנה

דרישה כללית וחברתית למראה מסוים:

כרמל: זה דרישות... זה בעצם זה כמו דרישה שהיא זה.. שהיא לא ברוחה.

נריה: היא לא כתובה כזה.

כרמל: לא אומרים לך תהיה רזה מראים לך את כל הזה מסביב.

נריה: הדימויים

כרמל: דימויים

יעל: היופי שבוה.

[ראיון שני]

הצעירות מודעות לצפייה החברתית להראות מושכות ולכך שמי שעומדת בה זוכה לגמול חברתי. הסיכום של יעל מתייחס הן באופן ישיר לדימויים של נשים יפות, והן ל"יופי" שברווחים החברתיים שמקבלות נשים מושכות, ל"טוב" שצומח להן מזה. סמדר מתארת את התהליך בצורה מעשית:

סמדר: באמת שיש אנשים שהם באמת לא בני אדם יפים יהיה קשה להתחבר אליהם. סתם נגיד, אצלנו בגן אני חושבת לעצמי וואלה אם הילד היה מכוער היה לי קשה להתחבר אליו, אני מודה! כאילו קשה. מצד שני תראי את כל הדוגמניות האלה אין להן שכל בגרוש, רובן, אני לא מכלילה כן אבל אה..... [....] אין הן יכנסו בחדר, כולם יסתכלו עליהן ישר יתחילו לדבר איתן וזה, וואלה תיכנס מכוערת=

עמיטל: בניס בעיקר=

סמדר: לא, גם בנות! יותר קל להתחבר לאנשים יפים, תיכנס מישהי מכוערת תחשבי פעמיים להתחיל אה.. לפתח אתה סוג של חברות או משהו... זה מה שאני חושבת... מה? לא ככה?

צופיה: ממש ככה!

סמדר: כן!

צופיה: אבל, יותר מדי. פסיכי.

עמיטל: כן.

צופיה: כאילו זה מבאס כאילו

סמדר: כן, אנשים שוואלה נדפקו בצורת מבנה של הגוף שלהם, בפנים שלהם, בשיער שלהם, באסה.

צופיה: כן ואוו, מלא פעמים זה פתאום כזה רע לי וזה וזה [ואני חושבת] איזה מזל שאני לא מכוערת... החיים שלי קצת יותר יפים.... [ראיון רביעי]

סמדר מדברת על האופן בו אנשים יפים זוכים להעדפה חברתית על פני אנשים מכוערים, אך בנשימה אחת מתייגת נשים יפות כטיפשות. עמיטל, מתפרצת וטוענת "בנים בעיקר", ובכך מקשרת לטענה שנשים צריכות להיות מושכות עבור גברים, אך סמדר עונה נחרצות "לא, גם בנות!" ומגייסת את צופיה, שמסכימה ומשתמשת בהיפרבולות בכדי להביע זאת, לבסוף עמיטל גם מצטרפת ונוצר קונצנזוס. צופיה מספרת שהיופי שלה, מאפשר לה "חיים קצת יותר יפים" גם כאן המושג יופי משמש באופן כפול הן כ"טוב" (ההפך מרע) והן כ"יפה". הצעירות מבינות את הכוח החברתי של להיות יפה, אך מתעלמות מכך שהשיח החברתי של יופי נשי מחליש את מיקומן של נשים בחברה על ידי תיוגן כטיפשות. בראיון השני, להיות מושכת מוגדר כאיכות נשית מובנית ואילו גברים שמטפחים עצמם מוגדרים כנשיים, ומסומנים כאחרים כיוון שהם לא הטרונומרמטיביים:

ליאור: איך יודעים שהוא הומו?

נריה: לובש סקיני וורוד.

כרמל: האמת שכן, יש להם את הנטייה הזאת באמת, לטפח את עצמם.

ליאור: סתם אני מכירה מישהו שהוא הומו ויש לו..

נריה: כי הם יותר נשיים כי יש להם את הקטע הנשי יותר..

כרמל: אה... יכול להיות נכון.

נריה: ולמה נשי?

מיכל: אז למה נשים צריכות יותר לטפח את עצמן?

ליאור: כי אנתנו צריכים למשוך אלינו אנשים

[ראיון שני]

ההיבטים של משיכה ונראות חיצונית אינם באים לידי ביטוי רק בשיח החילוני, גם מבחינה דתית ישנה דרישה ליופי. אלונה מספרת על שיחה בתיכון שנטען בה ש"צריך להיות תמיד יפים", השיחה מתוארת כמשהו רחב, נטול דובר "עשו שיחה", והרבנית מדגימה את הפרקטיקה של אכיפת שיח אידיאל היופי:

אלונה: עשו לנו על זה שיחה באולפנה, ש צריך להיות תמיד יפים זה מה זה מעניין, הרבנית אמרה למישהי על השמלה וזה.

מיכל: רגע למה דתיות? ללמה?

אלונה: כי אתה מייצג את אלוקים כי אתה, לא יודעת אתה חלק... אתה עושה משהו בעולם אתה לא סתם...

[ראיון שלישי]

הדרישה לטיפוח במסגרת הזאת נגזרת מהייצוג של האל. אלונה מציבה את היופי כחלק מהעשייה בעולם, להיות יפה זה להיות חלק, ההפך מלהיות "סתם". היופי הוא ייצוג של האל אך גם מעיד על דבקות: "שאמר הכתוב 'שקר החן והבל היופי' דהיינו שהיופי לבדה בלא יראת שמים הוא הבל ושקר, אבל 'אשה יראת ה' היא תהלל' גם ביופי, משום שאם היא יפה אם כן ראייה ד[ש]היראת שמים שלה היא גדולה מאוד" (משנה שכר, בראשית, פרשת חיי שרה). אבל חז"ל מתייחסים ליופי לא רק כדרך ייצוג האל, אלא גם כשלעצמו כנאמר במסכת ברכות נז ב: "שלשה מרחיבין דעתו של אדם אלו הן: דירה נאה ואשה נאה וכלים נאים". האישה היפה היא על הרצף של החפצים היפים שגורמים לדעתו של האדם (הגבר) להתרחב ולהתפתח. כלומר, הנחות היסוד של השיח החילוני והנחות היסוד של השיח הדתי מצטלבות ומסכמות שיופי ומשיכה הם נדרשים וחיוביים והם חלק מהאופן בו אישה ממלא את תפקידה כראוי בעולם.

3.2.4 מיניות רצויה רק במסגרת נישואים

בכדי לאזן את שני השיחים הלכאורה סותרים הללו, שיח המשיכה ושיח השמירה, ישנה הנחה מגשרת. ההנחה שהגבלה של מיניות רק למסגרת הנישואים תיתן לגיטימציה למיניות, אך גם תשמור עליה מרוסנת, רק "אם קנית את זה, אז אתה יכול לגעת" (סמדר, ראיון רביעי). השיח של נישואים כקניית בעלות על האישה אינו מקרי, ביהדות חוזה הנישואים הוא מעשה של קניין של האישה מידי אביה. כנאמר במשנה הראשונה במסכת קידושין: "האשה נקנית בשלש דרכים [...] נקנית בכסף בשטר ובביאה". האקט המיני (ביאה) הוא גם דרך קניין לנישואים וגם מתאפשר עקב הנישואים. המיניות הופכת למותרת לאחר החתונה כמימוש של האהבה הזוגית וכדרך לריסון התשוקה הגברית:

טל: אני יודעת... אני זוכרת פחות או יותר [מהנלמד בשיעורי אישות ומשפחה] שגבר.. דבר ראשון כשאתם עושים זה שזה לא יראה מבחינת זנותית, או קיי בא לי לזיין מישהו אוקיי בוא ניקח את אשתי. לא. היא האישה שלך. אתה מחבר גוף לגוף. גם מבחינת הזאתי שהוא דואג לך... שגם כשהוא הכי באמצע וגם כשהוא מטורף והוא באטרף, כל בסדר... אתה... הכל... לשאול לבדוק... זה נראה לי דבר חשוב.

זהר : זה אהבה.... זה לא רק סיפוק.

מיכל : וגם אצלכן נתנו דגש על הדברים האלה?

חגיית : בטח.

זהר : כאילו זה אהבה. אנשים עושים את זה במקור של זה, האמתי, אנשים עושים את זה כי הם אוהבים, לא בשביל לספק... היום זה כבר מה לעשות... אנשים עושים זה כי זה מספק אותם וזה כיף להם... אנחנו למדנו שזה הכי אהבה שיש וזה קושר באמת את הנשמות, זה קושר אותך אליו. זה כאילו משהו שעשית רק אתו וזה מה שיפה... וזה מה שיפה בנידה גם.. הסוגה בשושנים. כאילו זה משהו שמהמם.. [ראיון ראשון]

מטרת החוקים של מסגרת הנישואים היא להתגבר על הטירוף של הגבר ולהחזיר אותו לאנושיות.

מהגבר נדרש לשאול ולבדוק. הדיבור במסגרת יחסי המין, הוא פעולה ייחודית לבני אדם שמסמנת את ההשתלטות על החייתית. החיבור של גוף לגוף, אינו מצב פיזי אלא דאגה. זהר ממשיכה את טל ומפרידה בין אהבה וסיפוק וטוענת שמיניות במקור שלה היא פעולה רוחנית ולא גופנית, שבימינו עברה "פיחות". מבחינה רטורית היא מגייסת את "האמת" לעומת "היום" כדרך לתת תוקף לשיח שלה. החיבור בין גוף לגוף מדבריה של טל עובר התמרה והופך להיות חיבור בין נשמות. תפקידן של הלכות נידה הוא להחזיר את הממד הרוחני לפעולה הגשמית, בכדי להדגיש זאת גם בראיון השני נעשה שימוש במטפורה "סוגה בשושנים":

נריה : וזה [שמירת נידה] כמו גדר של שושנים... (צועקת)

ליאור : שתקי כבר.

נריה : שזה בעצם יפה אבל לא רומסים את זה..

יעל : שאפשר לגעת, אבל אתה שומר בכל זאת

נריה : יו זה מזה מגניב ששומרים.

ליאור : שתקי שניה!

כרמל : זה בדיוק העניין של השמירת נגיעה.

[ראיון שני]

נריה, יעל וכרמל נזכרות יחד בהתלהבות בשיעורי אישות ומשפחה, מבלי לשים לב למאמציה של

ליאור להשתיק אותן ולהחזיר אותן לנושא הקודם. ניתן לראות בשני הראיונות את הזדהות הדוברות עם

מטפורת "סוגה בשושנים". דימוי השושן מייצג את שלושת פניו של השיח: יופי, אהבה ותשוקה. יופיו של

השושן מסמל את הנחשקות, ריחו מסמן אהבה רוחנית וקוציו מסמנים את הסכנה שבתשוקה. לדעת הצעירות

יש לשמר את המתח המשולש של יופי-אהבה-תשוקה גם בימי הנידה:

זהר : אז אם היא אסורה לבעלה אז זה לא אומר שהיא לא תשקיע בו. שגם אם היא עדיין רגילה ללכת לישון בלבוש שכאילו היא יודעת שזה עושה לו טוב, ואומרים שזה טוב אחרי החתונה, אז גם כשהיא לא מותרת לו להקפיד על זה. וכל העניין של להתארגן בשבילו באמת, כאילו זה נראה לי... לא יודעת, זה נראה לי אחד הדברים היפים בעיני זה נראה לי... באמת אחד הדברים היפים. [ראיון ראשון]

לשיח אין דובר, "אומרים", בנוסף זהר משתמשת בריבוי פעלים שהמושא שלהם הוא הגבר, להשקיע

בו, לעשות לו טוב, להתארגן בשבילו. היא חוזרת על ההקבלה בין יופי ובין טוב, הפעם טוב לזוגיות.

למרות שחוקי הנידה מכוונים לנורמה מינית מסוימת, הצעירות לא דיברו על שמירה של טהרה מינית

רק מפן דתי, אלא כשיח אוניברסלי, שטוען שמיניות ובתולין הם דבר שיש "לתת" אותו אחר כבוד ל"אחד":

צופיה: אני באמת לא רוצה לבוא, וגם כאילו לבזבו את הכול לפני, כאילו את כל הקטעים המיוחדים, יהיו עם משהו שאני בכלל לא אשמור אתו על קשר והוא לא יהיה בעלי ולא יהיה שום דבר. זה בעיני חשוב שכל הקטע של הנגיעה זה מקרב, זה לא סוד. משהו שנתן לך חיבוק, את כבר מרגישה יותר מחוברת אליו כאילו... לא יודעת אם זה פסיכולוגי לא יודעת איך להגדיר את זה. אי אפשר לשלוט בזה. זה מה שזה. אז אההם באמת עדיף לתת קצת פחות, לתת יותר ל...מי שבאמת הולך להיות בעלך. [...] בפן הדתי לא ממש אכפת לי, אז זה כאילו לא המחשבה [...] זה יותר נחמד לשמור הכול לסוף.

צופיה, מתוך מקום לא דתי מוצהר, מסכימה עם השיח המטפיזי של נגיעה. בדבריה, בניגוד לתשוקה הגברית שבדרך כלל מוצגת כבלתי נשלטת, דווקא החיבור הרגשי הוא הדבר הבלתי נשלט והשמירה על הגוף מקבילה לשמירה על הקשר. פרקטיקות השיח שהיא משתמשת בהן מזוהות עם שיח "חילוני"- תועלתני: מין כמשהו שהאישה "נותנת", "לבזבו", "עדיף לתת", "לתת פחות/ יותר" מיניות בעיניה היא נכס אותו היא רוצה לחלק בחוכמה. גם אמה של טל מסכימה עם הנחה זו אך מכוון אחר:

טל: אם אני אבוא לאמא שלי ואני אגיד לה לה: "אמא שכבתי" היא תגיד לי "באסה כאילו, כי האמת אני חושבת שדבר כזה צריך לחכות" אמא שלי מאד מאמינה בלחכות אחרי החתונה, לא בגלל שזה אסור אלא בגלל שהיא אומרת "טל בתכלס, את צריכה אחר כך עוד כמה שנים יפות וטובות, בלי עין הרע יש לך מלא שנים, וכן, את צריכה לספק את בעלך. כאילו...ומתישהו זה ימאס לך גם, באיזשהו מקום, אז כאילו חבל שימאס לך כבר מגיל כזה... פשוט תיהני בלעשות דברים אחרים עכשיו". וזהו.

ההנחה בשיחים אלו חוזרת לכך שהצורך המיני של גברים דורש סיפוק ושהצורך המיני של נשים מוגבל ולכן הן צריכות לנהוג במיניותן כמשאב שדורש ניהול קפדני כדי שלא "יתבזבז" (Baumeister & Vohs, 2004). "שמירה" ושימוש מושכל ביופי, תשוקה ואהבה מסייעת בניהול חיים זוגיים ואישיים תקינים.

3.2.5 צניעות

הנחות היסוד שאישה צריכה לעורר משיכה אך גם לשמור על מיניותה, מובילות לשתי פרקטיקות מרכזיות: שמירה על אידאל היופי ושמירה על אידאל הצניעות. בשיח הצניעות מודגשים שני רבדים, הפנימי והחיצוני. ישנה מוסכמה כי לגברים אין יכולת לראות את שני הרבדים בו זמנית, לכן צניעות היא דרך לטשטש את החיצוני בכדי לאפשר לגברים לראות את הרובד הפנימי, להתגבר על הפרדוקס בין יופי וחכמה ובעיקר "לשמור על עצמך" מפני התשוקה הגברית:

כרמל: היא [הדת] אומרת הגוף זה שלך, תשמור עליו. היא לא אומרת תשים חצאית עד הרצפה היא אומרת תכסה את המרפק, ותכסה את הברך כי זה כבר מפה מתחיל הקו של הצניעות. כי ככל שזה יותר ויותר חשוף זה יותר מושך את העין ותכסה את המרפק, כי גם כל החלק הזה זה נורא נורא מושך [...].

ליאור: תקשיבו אני חייבת להגיד לכן משהו. אני מזה לא מסכימה עם הדבר הזה שזה פחות מושך עם חולצות ארוכות וזה. זה לא מושך. באו תראו כמה אונס, תעשי לי טובה כמה אונס וכמה חילוני וכמה...

יעל: אבל מה קשורי?

נריה: אבל אונס זה לא ממשיכה, זה לא ממשיכה, זה ממי יקרה לדרך הם פשוט ייקחו.

ליאור: תקשיבי, את יודעת כמה אמיים אמרו לי ...

כרמל: למרות שהרבה אנסים אמרו שהם נחות מתקרבים לדתיות. לא דתיות בלאי, אני מדברת על דתיות כאילו חצאיות כזה וזה ככה [ראיון שני]

גוף חשוף מושך את העין ולכן הצניעות הדתית על פי כרמל מציבה גבולות בכדי להגן מפני המשיכה של הגבר. ליאור חולקת על כך ומביאה אונס כדוגמא, אך באופן מעשי באותה נשימה היא כורכת דיבור על אונס עם חילוניות. נריה מנסה לפרק את הקשר בין אונס וצניעות, מבחינתה אונס קשור רק לחייתיות הגברית, שהיא כל כך חזקה שאנס עובר כמו הוריקן ומה שעובר בדרכו הוא לוקח. אבל כרמל מתעקשת, היא משתמשת בטון מדעי כדי להסביר שאנסים לא מתקרבים לדתיות בגלל החצאית ובכך מגנה על שיח הצניעות. טל וזהר מדברות על כך בנות שכן מתלבשות בצורה חשופה. טל מתחילה בכך שבעיניה זה עצוב:

טל: רוצה אני אגיד לך (פונה לזהר) משהו? עצוב אבל

זהר: נו?

טל: היום אני רואה הורים.. שבאמת שאין לי בעיה עם לבוש

זהר: לי יש בעיה עם לבוש האמת

טל: אבל מבחינה של ילדות, שהן בנות, שתיים עשרה מתלבשות לי...הציצי שלהן בחוץ, שמות לי פוש אפ. בנות שתיים עשרה. כאילו שתיים עשרה לא ידעתי מה זה חזייה...[...]. מה זה. וההורים שלהם גם האמא גם הדודה רואים את זה... ואין להם...

זהר: גם היום בנות בנות שתיים עשרה נראות כמו בנות שמונה עשרה, איך שהן מתאפרות...

טל: במקרה הטוב.

[ראיון ראשון]

זהר: עם הדרך שהן מתלבשות, ואיך שהן מתלבשות...

למרות שטל מעידה על עצמה שאין לה בעיה עם לבוש, קשה לה לראות ילדות בנות שתיים עשרה שמתלבשות בצורה חשופה. הדיון על גיל שתיים עשרה כגיל סימבולי אינו מקרי, זהו גיל בו על פי היהדות הנערות מגיעות למצוות ובמקום זאת הן מפגינות את מיניותן. לדעתן של טל וזהר זהו תפקיד ההורים לרסן את הלבוש של הבנות. בדומה לכך, אמה של אלונה בחרה בגיל זהה כדי להתחיל וללמד אותה הלכות צניעות:

אלונה: לא זוכרת באיזה גיל, נראה לי איזה סוג של, שתיים עשרה? כאילו אחת עשרה, שתיים עשרה כזה רציתי לקנות איזה חולצה ואמא שלי אמרה לי שזה קצר מידי לפי איזה משהו שהוא קצר מידי בשרוול. זה היה לי מאוד מוזר ואז כאילו היא אמרה לי כן, כי את צריכה לשמור, כאילו שרוול. היא לא, הפילה עלי הכל היא אמרה לי שצריך להתחיל כאילו, יש גדר צניעות וצריך להקשיב להם... וממש לא הבנתי למה כאילו למה? מה אכפת לי שיש משהו קצר? כאילו למה אני צריכה להאריך את זה? אז היא אמרה לי כי את מכבדת תצמך ויוצא משהו פנימי וזה, היה שיחה כזה עמוקה עם אמא שלי וזה היה מאז אני זוכרת ש התחלתי, לשמור לאט לאט, יותר צניעות. [ראיון שלישי]

אמה של אלונה משתמשת במספר נימוקים, הראשון הוא גדר צניעות, נימוק הלכתי. כשאלונה לא מבינה, היא מסבירה לה על כבוד עצמי ועל כך שכאשר אישה מכסה את גופה, הפנימיות יוצאת החוצה. גם הדס מסכימה עם האבחנה בין פנימי וחיצוני והיא לא מוכנה לקבל את המבט של הבנים כסיבה שבעטיה היא שומרת על צניעות. לדבריה, היא חשה כמי שמראה צד נקי שלה כלפי אנשים כאשר היא שומרת על צניעות. השימוש במילה נקי מעיד שלמעשה ההנחה המובלעת בדבריה היא שהגוף הוא מלוכלך ומסיט:

הדס : נניח פעם לא הסכמתי לקבל את זה אבל, התלבשתי בצניעות בגלל דברים אחרים, פשוט לא הסכמתי לקבל תסיבה הזאת. ש, בגלל הבנים אני אתלבש ככה כאילו, אל תסתכלו מה אתם רוצים כאילו, זה עצבן אותי... אבל הממ, התלבשתי צנוע כי אני מרגישה שזה, נותן לאנשים לראות... צד יותר, נקי שלך איך להגיד, כאילו ש אתה אתה של האישיות שלך ולא דווקא בנים אלא בכללי אנשים. [ראיון שלישי]

ישנו קונצנזוס בראיונות בקשר לתפקיד ההורי בחינוך לצניעות, בכל הראיונות הצעירות העידו כי הוריהן רואים זאת מתפקידם לשמור על צניעותן ומעירים להן על כך. בניגוד לאלונה, שהזדהתה עם הסיבות של אמה לשמירה על צניעות, עמיטל חשה שהרצון של הוריה לשמור על כבודה משקף בעצם את רצונם שלהם להימנע מביקורת חברתית, כיוון שהגוף של הבת מייצג גם את הכבוד של הוריה:

עמיטל : הם כל הזמן אומרים זה הכבוד שלך וזה... תכלס הישוב בועה. כאילו וכל הזמן חשוב להורים שלי מה אנשים אחרים יגידו תכלס. אז כאילו.. כאילו ההורים שלי דוסיים, אז חשוב להם גם הערכה וזה. אבל בעיקר מה יגידו? מה יחשבו? כזה. זה בדרך כלל לפני שאני יוצאת מהבית כאילו. אז חשוב להם לפני שכל העולם רואה אותי שזה יהיה צנוע. [ראיון רביעי]

לא רק בבית, גם בבית הספר ישנה הקפדה אקטיבית על כללי צניעות :

צופיה : היו עומדים בשער ואז היו מחזירים אותך הביתה עם פתק שהחצאית קצרה... ואז את חוזרת הביתה מביאה חצאית חדשה וזה בסדר.

מיכל : שמעתי היה לכם כיסא? נכון?

עמיטל : מה ה כיסא?

צופיה : כן. יושבים וזה. זה לא באמת אבל זה כן באמת.

עמיטל : מה היה לכם?!

צופיה : שבי, אם החצאית כאילו עוברת ת'ברך בשיבה אז זאת חצאית בסדר. אם לא...

עמיטל : מה הם באמת היו בודקים את זה? אפשר להוריד בשנייה ולהעלות כאילו...

צופיה : לא ככה.. אבל פשוט היינו נכנסות לבית ספר, והמורות, היה ממש מורות בשער משבע עד שמונה, היו אומרות בוקר טוב. לברכיים כאילו ככה (מדגימה). בוקר טוב. בוקר טוב. [ראיון רביעי]

צופיה מספרת איך בבית הספר שלה היה טקס בוקר בו המורות בדקו את הצניעות של הבנות, עמיטל

מביעה פליאה והתנגדות לטקס, אבל צופיה מקבלת אותו בשוויון נפש, כאילו הוא חלק ממשחק בו נדרשו

להשתתף. זוהי פרקטיקה פומבית של השיח השמרני לאכוף את ערך הצניעות שמתקבלת בטבעיות.

אולם השמירה על הצניעות לא באה רק מההורים ומבית הספר, לעיתים היא בחירה עצמאית. בת אל

מספרת שגם השיח וגם הפרקטיקה בבית שלה הרבה פחות נוקשים מכללי הצניעות שהיא קיבלה על עצמה :

בת אל : אצלנו זה היה לי ממש ברור, כאילו מגיל קטן כזה, היה לי ברור שאני, אלך שלושת רבעי ו, כאילו זה לא, לא העירו לי אף פעם, כאילו עד היום בכלל. כאילו יחסית לאמא שלי אני גם הולכת סגור יותר ממנה, כאילו זה יכול להיות אפילו מצחיק לצד השני שאני, היה איזה טיול, של המשפחה וכולי כזה עם מיליון שכבות ושרוולון ודברים, ואבא שלי כבר מתעצבן כאילו, מה מה את שמה כל כך הרבה?!

אלונה : גם לי אמרו לי, תורדי...

בת אל : למה את צריכה כל כך הרבה, כן (הבנות צוחקות) זה הצד השני כאילו

[ראיון שלישי]

אלונה : שני ההורים, כאילו שימי מכנסיים מה את כאילו?!

השיח שבת אל ואלונה מתארות הוא שיח הפוך לשיח של עמיטל, אך בה במידה דומה לו. בשני השיחים להורים יש מושג ברור לגבי כללי הצניעות הנכונים לדעתם והם חשים צורך להתערב באופן בו לבושות בנותיהן, בין אם זה בגלל חוסר עמידה בכללי צניעות ההלכתיים והחברתיים או בגלל עמידה יתרה בהם. הגוף והלבוש של הבת הוא מושא לדיון אינסופי בבית, בבית הספר ובקרבת הצעירות עצמן שמהוות חלק מהגופים הבוחנים והמבקרים את אופני הלבוש של עצמן ושל אחרות.

3.2.6 אידיאל היופי

למול השיח של שמירה על צניעות, שנובע מהנחה שאישה צריכה לטשטש את המיניות שלה, ישנו שיח של אידיאל יופי נשי, שנובע מהנחה שאישה צריכה לעורר משיכה. צניעות ויופי הם שני שיחים ששמים במרכז את הנראות של נשים ואת התביעה מהן לעמוד בתכתיבים מוגדרים. כפי ששמעתי מפי פרופ' טובה הרטמן בשיעור "לכל אישה יש את האורתודוכסיה שלה, בין אם זה השולחן ערוך (ספר הלכות) ובין אם זה הווגי" (שיעור במסגרת הקורס "חינוך ומגדר", בר אילן, 2007). שיח היופי שם במרכז את טיפוח הגוף:

כרמל: תמיד תמיד אמרו שאישה זה משהו יפה שגוף של אישה זה משהו שהוא יפה אז הוא צריך טיפוח. [ראיון שני]
כרמל מדגישה "תמיד תמיד אמרו" היא לא מציינת דובר, אלא מציגה אמת שאין עליה ויכוח, הטיעון מוצג כרצף של עובדות טבע. טל, כמו כרמל משתמשת במילים שמציבות עובדות "בתכלס". הפועל "רואים" חוזר שבע פעמים בדבריה, רואים אותך-רואים את היופי- רואים מי את. המבט החיצוני משליך על מי שאת, יש זהות בין ה"עצמי" והיופי. האופי אמנם יכול לנבוע מהגוף, אבל בשלב הרבה יותר מאוחר:

טל: כאילו בתכלס בפעם הראשונה שרואים אותך רואים את היופי שלך רואים מי את. רואים את הגוף שלך רואים את הפנים... רואים.. רואים. ואז... עד שמכירים זה כבר האופי מתחיל לנבוע. [ראיון ראשון]

בכל הראיונות המרואיינות מדברות על ההבדלים בין פרקטיקות גוף היוצרות נשיות וגבריות. בדומה לטענתה של גיודית באטלר (2006) שגבולותיו וזהותו של הגוף (ושל המין) נתחמים על ידי חזרה כפויה על נורמות ממשטרות ופרפורמנס גופני הוא תוצר של שיח. הצעירות מזכירות את העבודה הכרוכה ב"להעשות אישה" (דה בבואר, 2001), את הנורמות והטקסים שנדרשים מהן ואת התגובות החברתיות לנראות הנשית:

מיכל: אז למה את מורידה בבית שחי כשלא רואים?

כרמל: כדי שיהיה נוח. יותר נוח לי

נריה: זה להרגיש אישה. להזכיר לעצמך שאת קצת אישה [...]

ליאור: איחח זה [נשים שלא מורידות שיער] גם מסריח זה עושה ריח של זיעה כמו גבר [ראיון שני]

על פי דבריה של ליאור תחושת הנשיות עלולה להישכח אם לא ישמרו פרקטיקות הטיפוח שמבדילות

בין גברים ונשים. זהר מספרת על המחירים החברתיים שנשים משלמות כאשר אינן עומדות בסטנדרט:

זהר : נגיד אחותי הקטנה הייתה מאד שמנה והיא לא הייתה מקובלת. באמת היא הצטמקה לה. ובאמת כאילו הרבה פעמים שופטים לפי זה בחברה הצעירה יותר. לא עכשיו, שבנות כאילו הן בוגרות והן טיפה יותר מבינות.

חגית : כאילו רושם ראשוני כזה של מדועות עצמית

זהר : כן, זה קצת עושה איקס על אותה ילדה... [היא הייתה מאד שמנה אחותי הקטנה עד כיתה ה' - ו' ממש כאילו. ואנחנו... כאילו אף אחד לא שמן אצלנו במשפחה והיא הרגישה קצת. כאילו פחות... נחותה כזאתי... היום היא הכי יפה אצלנו בבית. ממש השאירה אותנו מאחורה. היו צחוקים עליה בבית ספר כי היא גם גבוהה כזאתי וזה והיו צחוקים עליה כל הזמן והיא פשוט תפסה את עצמה בידיים והיא רזתה איזה 15-16 קילו ככה.

חגית : וואוו

זהר : והיום היא דוגמנית... היא הורסת.

חגית : איזה נס.

זהר : וזהו כאילו ביסודי שלה היא לא הייתה בכלל מקובלת. בכלל בכלל לא. כאילו מישהו היה תמיד בא ולעשות לה דברים מגעילים. ובתיכון פתאום היא נהייתה ילדה אחרת. כאילו... שינוי משמעותי ממש... את רואה הבדל ממש...

מיכל : מה? הגוף הפך אותה להיות ילדה אחרת? ברגע שהיא עשתה שינוי בגוף?

זהר : זה נתן לה ביטחון.. כי ילדה... כאילו זה מעבר. זה נתן לה המון ביטחון היא יודעת שהיא שווה משהו שהיא התייפתה והיא כן... אה... על אותו גל... זה נתן לה ביטחון זה שונה...

מיכל : ומי אמר לה? מי אמר לה ש... היא לא שווה?

[ראיון ראשון]

זהר : לא היו צריכים להגיד לה כלום.

בסיפור, ניתן לראות את המחיר החברתי הרב על אי ציות לסטנדרטי היופי. האחות סבלה מלעג בבית הספר והשינוי בגוף הפך אותה לאחרת, היא גילתה את הערך של יופי. זהר מדברת על השינוי כמשהו שקרה מעצמו "היא הצטמקה לה", חגית חושבת זה נס, כוח עליון ובכך ההרזיה מקבלת ממד מיתי ונכסף. בדבריהן עובר המסר הכפול של השיח, מצד אחד יופי כ"טבעי", ומצד שני דרישה להשקעה וטיפוח. תחושת ה"נס" מתחלפת פעמים רבות בתחושת חוסר נחת תמידי מהמראה החיצוני, שלעולם לא ניתן לנוח מעיצוב הגוף:

נריה : אנחנו אף פעם לא נסתפק במה שיש לנו זה ככה.

יעל : נכון, הוא אף פעם לא יהיה מושלם.. הוא אף פעם לא יהיה טוב מספיק מספיק בשבילך.

נריה : כן. שתרצי להיות רזה, כשתהיי רזה תרצי משהו אחר.

יעל : כשתהיי רזה תרצי להיות מחוטבת, כשתהיי מחוטבת תחשבי שאת שמנה...

[ראיון שני] המטרות אליהן יש לשאוף בכדי לעמוד בדרישות אידיאל היופי ברורות, במהלך הראיונות עלו

דוגמאות רבות לכללי נורמת גוף נשית מוסכמת. למשל דבריהן של גלי, נריה ועמיטל לגבי משקל, שיעור וחזה:

גלי : נכון! ברור! כל הרזות נראות יותר יפות.

[ראיון שלישי] נריה : בהגדרה אישה היא אישה חלקה זהו. מה לא?

[ראיון ראשון] טל : החברה מראה לך... שאתה לא יכול לצאת מהבית עם השיער שלך לא... לא בנורמה..

[ראיון רביעי] עמיטל : אחותי די שטוחה. אז היא אומרת מסכן בעלי כזה ...

בדוגמה של עמיטל מעניין לראות כי הציפייה לעמוד בסטנדרטים של גוף אינה פוסקת גם בתוך מערכת זוגית. מערכת נוספת שיש לה השפעה רבה על שיח היופי היא המערכת המשפחתית ובמיוחד ההורים.

בדומה לשיח הצניעות גם כאן להורים יש תחושת מחויבות להעיר לצעירות בכדי שהן תעמודנה בכללי השיח:

טל : מבחינתם אני אוריד... אהיה אנוקסית ולא שמנה. יש לי אחות שהיא ממש כזה דבר... רזה רזה רזה אבא שלי אומר... אני עושה לו אבא מה עדיף שאני אהיה אנוקסית כמוה: [...] אז הוא אמר לי עדיף שתהיי כמוה, אבא אתה לא באמת חושב את זה...
[ראיון ראשון]

טל מרגישה שאידיאל היופי שנדרש ממנה הוא מוגזם, היא משתמשת באנוקסיה, כסימן להקצנה של

הדרישה המשפחתית. כמו בשיח הצניעות גם כאן הצעירות לא בטוחות מה המניע של ההורים להעיר להן על

המשקל, האם דאגה כנה או אולי מניעים אחרים:

יעל : אם היא מעירה לך זה בקטע טוב.. בקטע שאת אמורה לקבל.. את זה כאילו בקטע טוב כי זאת אמא שלך..

ליאור : מי היא שתגיד לי להוריד [במשקל], קודם שהיא תוריד.

נריה : לא.. מה הקשר? בסדר אם תגיד לי על גבות.. אמא שלי לא תגיד לי על גבות, כי הגבות שלה נראות יותר נורא, אבל זה לא קשור. אם היא תעיר לי על גבות ועל שערות סבבה, אבל על אוכל זה נראה לך מקטע של זה...

ליאור : דאגה?

נריה : לא נראה לי זה.. לא. מה? שלא תהיי יותר שממנה בקילו זה דאגה?

יעל : דאגה. למה היא אומרת זה? סתם לרדת עלייך? [...]

כרמל : היא עושה את זה רק להעיר את תשומת ליבך לדעתי. [...]

נריה : אני שונאת שמעירים לי!! כי אני אחליט [...]. אני צועקת עליה. אני אומרת לה מה את מתערבת לי? אני אומרת לך מה את אוכלת? שתאכל מה שהיא רוצה ושאני אוכל מה שאני רוצה [...]. נראה לי אמא שלי קנאית.

ליאור : שלגיה מכירה?

נריה : כי אני מרשה לעצמי לאכול את זה ולה לא. כי היא השמינה. היא הורידה הרבה ועכשיו היא העלתה שוב אז קשה לה לשמור.
[ראיון שני]

הבנות הן לא היחידות שמתמודדות עם דרישות סטנדרט היופי, אף האמהות כנשים בחברה, צריכות

להיענות לאידיאל. לכן הן גם גורם עליו פועל הדיכוי וגם כוח ממשטר, דבר הגורם להן להיתפס מחד כ"אחיות

לצרה" ומאידך כיריבות. ליאור מזכירה את סיפור שלגיה, כזירה בה האם והבת מתגוששות על תואר של

האישה היפה ביותר. היופי נתפס כמשחק סכום אפס בו רק אחת (או אף אחת) יכולה לנצח, אך כולן מחויבות

להשתתף בו. הבנות דורשות מהאמהות לעמוד בסטנדרט בעצמן בכדי שתהיינה בעמדה להעיר להן, אך לאבות

אין חלק בשיח הזה, כפי שאומרת הדס לאבא שלה:

[ראיון שלישי]

הדס : אבא שלי אם הוא מעיר לי אני כזה. אין לך שום זכות!

שיח הצניעות ושיח היופי מנביעים מתוכם הנחת יסוד של השיחים השמרניים, שנשיות מזוהה עם גוף. לחילופין ניתן לומר שגם ההפך הוא הנכון, ההנחה שנשיות מזוהה עם גוף מנביעה מתוכה את החשיבות לכך שדווקא נשים תשמורנה על צניעות וכללי יופי. הדיכוטומיה של נשיות כגוף וגבריות כשֶׁקל נדונה רבות בתיאוריה הפמיניסטית (אורטנר, 2007; Paechter, 2004; Bordo, 2003). בעוד שהדימוי של הגבר כתבונה טהורה הולך ופונה לכיוונים יותר יצריים וחיייתיים (פינוס, 2011) הדימוי והזיהוי של נשיות עם גוף נשאר יציב. דוגמה לזיהוי של נשיות וגוף ניתן לראות באסוציאציה הראשונה למילה גוף שעלתה בראיון הראשון:

מיכל: כשאני אומרת גוף כאילו מה עולה לכן לראש?

[ראיון ראשון]

יעל: אישה.

ההקשר הראשון והמיידי שעלה ליעל לגוף הוא אישה, היא לא מפרטת, היא מניחה שההקשר ברור. הזיהוי של אישה עם גוף, עובר כחוט השני גם בפסיקה היהודית ומשפיע על התפיסה הנשית בתוך עולם היהדות. לדוגמה, דיני הנידה. לפי התפיסה היהודית גופן של נשים הוא טמא ולכן אסור להתקרב אליו בימים מסוימים. ביטוי נוסף לזיהוי בין אישה לגוף מופיע בהשוואה בין אישה לבית במשנה: "שנאמר וכפר בעדו ובעד ביתו. ביתו, זו אשתו" (יומא, א', א'). הבית בדומה לגוף הנשי, הוא מקום של הכלה, הזנה וביטחון.

כרמל: אחרי ההיריון אני פחות אקפיד [על דיאטה]. כן אני יודעת...

ליאור: למה?

כרמל: למה, כי זה לא יהיה לי כל כך חשוב

נריה: כי את לא רוצה להראות מרשימה... [..]

מיכל: רגע, אז אחרי החתונה זה כבר לא... את כבר לא? את לא רוצה להרשים?

כרמל: כי אתה... אתה לא צריך ל..

נריה: כי יש לה את

יעל: כי יש גבר, כי יש לה כבר את הברית יש כבר את ה...

[ראיון שני]

כרמל: כי יש לי את הבן זוג שלי שכן יאהב אותי בכל מצב...

כרמל מניחה שהתפקוד של הגוף הנשי משתנה עם הזמן. לפני החתונה צריך להקפיד על מראה חיצוני בכדי להגיע לזוגיות. לאחר החתונה המראה נדחק מפני התפקיד החדש, להביא ילדים. ההנחה של כרמל מזכירה את ההנחה של שיח הצניעות שמפריד בין פנימיות וחיצוניות, מרגע שיש בן זוג שעבר את מבחן החיצוניות, הוא יאהב בכל מצב ללא קשר למראה החיצוני ואז אפשר לעבור לתפקוד אחר של הגוף הנשי.

נוקשותם של השיחים השמרניים גובה מספר מחירים שהצעירות מודעות אליהם.

מחיר ראשון הוא הסימון של גברים כ"אחר" שגורם לתחושת חוסר נוחות וסגירות בקרב הצעירות:

כרמל: אני יכולה להגיד לך שהייתי הרבה פחות חופשיה כשהיו בניס סביבי, כאילו בביתה הייתי יושבת כמה והכל היה מסודר וזה..

[ראיון שני]

מחיר נוסף הוא המחיר של חוסר שביעות הרצון מהגוף:

גלי: גוף זה באסה

מיכל: למה?

גלי: סתם, זה לא באסה גם... אבל זה כן באסה ↑ (כולן צוחקות)

דנית: זה כל אחת איך שהיא מרגישה עם עצמה כאילו. מבחינה חיצונית, כאילו, לא יודעת (צוחקות)

מיכל: את רצית להגיד, זה היה חשוב לך להגיד [בתחילת הדיון] שזה לא באסה אבל

דנית: כי אני לא מרגישה באסה עם הגוף שלי.

גלי: כי זה, יופי כי את רזה כולך ויפה, כי זה מבאס כאילו, להיות לא מרוצה מעצמך מהגוף שלך. [ראיון שלישי]

גלי בתחילה מציינת ש"גוף זה באסה" אז היא מסתייגת מהקביעה אך חוזרת אליה מהר. היא נעה בין

תחושה שזה לא לגיטימי להגיד שהגוף זה באסה, לחוסר הרצון שלה לשתוק. דנית במשפט "זה כל אחת איך

שהיא מרגישה עם עצמה" מסבירה את השתיקה של גלי, כיוון שדבריה, מתייגים לכאורה את גלי כ"לא

בסדר", על כך שהיא לא מרגישה טוב עם עצמה. דנית אומרת שהיא חשה טוב עם גופה, אבל גלי עונה שזה

כיוון שהיא עומדת בסטנדרטים של משקל ויופי ולכן היא אמורה להיות מרוצה בעוד שגלי, שבעיני עצמה לא

עומדת בסטנדרטים, לא אמורה לחוש שביעות רצון מהגוף, וזה מבאס אותה. הקונפליקט בין אהבה עצמית

וחוסר אהבה מתואר על ידי אלונה, שמפרטת את הסיבות בעטיין היא אוהבת את גופה, אבל יודעת שאין צורך

להסביר למה היא לא אוהבת אותו:

אלונה: המורכב כאילו מורכב היחס אל הגוף שלך. זה מורכב, מצד אחד אתה אוהב את עצמך מצד אחד אתה לא אוהב את עצמך, כאילו, הוא עוזר לך לעשות אתה הוא עוזר לו, כאילו זה מורכב, הכל כאילו. [ראיון שלישי]

השיחים השמרניים מחשקים זה את זה לכדי מסר אחיד שממסטר את הגוף. בין אם זה דרך שיח

הצניעות או דרך שיח היופי, המסר שהצעירות מקבלות הוא שהגוף אינו נתון לבחירה אלא יש לו אמות מידה

חברתיות ודתיות שבהן יש לעמוד:

טל: לא, הוא [אבא] אומר.. למה הוא אומר לי לכסות את הגוף מבחינת צניעות, מבחינת צניעות מבחינת, מבחינת אם להיות רזה או שמנה זה מבחינת מראה שהוא אמור להיות מראה תקין מראה ש... לא צריך להיות שמנה, זה לא משנה הגוף... הגוף זה רק עוד בגד בסך הכל אז כן, תהיי רזה ודתיה. [ראיון ראשון]

מחיר נוסף עליו מדברות המרואיינות הוא המחיר של השיח השמרני הדתי, שמעודד הימנעות מכל

קרבה עד הנישואים מחד ומאידך מעלה על נס את המיניות שלאחר הנישואים וזהו מסר מבלבל עבור נשים:

הדס : פשוט לפי דעתי לאנשים,

גלי : לא מסתדר ה הנאה ה גופנית עם הבושה

אלונה : זה לא בושה זה הנאה גופנית

דנית : זה לא בושה

הדס : לא, אה.. למה זה יכול להיות בושה זה סתם כאילו אנחנו....

גלי : בגלל שכל החיים הכניסו לנו בכל ה הבנים הם אה זה וזה זוועה ו אסור

דנית : ו ב טלוויזיה ובוזה זה כאילו, אם גיד את רואה איזה שהיא סצנה כאילו שהיא לא, זה, אז זה לא צנוע ו זה כזה לא, זה, כאילו משהו שלילי כזה זה נראה לך אז בגלל זה זה

הדס : זה שלילי להראות.. סרט, זה לא שלילי לעשות את זה עם, הבעל שלך, זהו אז, כאילו

דנית : זהו, כשאת, פוגשת את זה בקולנוע וכאלה זה את רואה את זה בתור משהו שהוא לא טוב, בדבר שהוא לא טוב ולא משהו שהוא קדוש וטהור את מבינה על מה אני מדברת?

הדס : נכון, כאילו... גם מה כאילו הנאה גופנית, היא מצווה, כאילו. לדעתי זה לא, יש אפילו יש כאלה שאומרים ש אם את מתכוונת ב בזה שאת אוכלת אה, לא יודעת מה לעשות את זה, זה יכול להיות אפילו מצווה

בת אל : בסדר זה גם נראה לי קצת מוזר. [ראיון שלישי]

הדיון עוסק ביחסי מין, מבלי להזכיר את המונח עצמו כלל (המילה "זה" חוזרת 32 פעמים, כ-20%

מכלל המילים בקטע). הדיון מעלה תחושה של בלבול, הצעירות לא מצליחות לנסח את היחס שלהן למין, האם

"זה" הנאה או בושה? מצווה או לא? הבלבול נובע מהתנגשות בין החינוך ובין התרבות הפופולרית, ובעיקר

מהפער בין היחס הדתי למיניות במסגרת הנישואים והיחס למיניות שלא במסגרת הנישואים. הצעירות

נותרות ללא מענה ממשי ובהמשך אף מביעות תחושת אי נוחות כלפי המחשבה שהן תהינה בקשר אינטימי :

בת אל : כן, בעיקרון אני מסכימה עם כל הדיבורים, אני פשוט מקווה שיום אחד אני אשוב את זה [שמיניות היא דבר חיובי] כי כאילו אני לא, אבל זה לא שאני, מתנגדת לזה, פשוט. עמשו זה נראה לי... [ראיון שלישי]

3.2.9 פרקטיקות התמודדות עם השיחים השמרניים

מהראיונות עלה כי למרות האמור לעיל, לרוב, הצעירות לא חיות בתחושה שהשיחים השמרניים

מגבילים אותן, הן מפתחות פרקטיקות פעולה למולם. עמיטל מספרת כיצד למרות האיסור לדבר על מיניות

בבית הוריה, היא מצאה דרכים לדבר על הדברים שמעסיקים אותה, מתוך מודעות לכללי השיח ושימוש בהם

לצרכיה. היא ניגשת לאמה בשקט כדי לדבר אתה ובנוסף היא מצאה בעלת ברית בדמות האחות :

עמיטל : בבית לא. אימא שלי, (צוחקת), היא טאטאה מתחת לשטיח בעיקרון. כאילו את רוצה לשאול אותה שאלה.. על הקטע הזה אז את צריכה כזה לבוא אליה בשקט לשאול אותה כאילו. לא... כאילו כן מדברים על מחזור וזה עם אחיות שלי. אבל כאילו ספציפית על הדברים האלה, זה רק עם אחותי. (צוחקת) עם אחות אחת. (צוחקת). ולא מדברים על זה כאילו בפורום הה של הבית. כי זה נורא כזה דבר שבצנעה. (צוחקת) ככה הם קוראים לזה. [ראיון רביעי]

לעיתים נדמה שדווקא ההתנגשות בין השיחים והנאמנות הכפולה של הצעירות לשני סטים של

סטנדרטים מאפשרת להן לפתח סטנדרט משל עצמן. הסתירה הערכית בין שיח הצניעות שמעודד להימנע

מחשיפה של הגוף ושיח היופי שמעודד הבלטה של "נכסי" הגוף, כמעט מחייבת את הצעירות לבחור דרך משל

עצמן. למשל זהר מודעת לכך שהיא בוחרת בניגוד לכללי הצניעות, אבל בעיניה צניעות היא משנית למה שנוח לה, יפה בעיניה ומחמיא לה.

זהר : אם היה לי נוח... הייתי הולכת עם זה לא עניין של צניעות. אם זה היה יפה בעיני. הייתי שמה. אבל זה לא יפה עלי. אני לא חושבת שמחמיא לי ללכת עם חצאיות ארוכות. מחמיא לי ללכת עם קצר מה אני אעשה?

מיכל : אז את הולכת עם מה שמחמיא למרות שאבא לא מת על זה?

זהר : הולכת עם מה שאני... כן... אני עושה דברים... אני מרצה אותו בדברים אחרים גם. אני לא..

מיכל : זאת אומרת... באיזה דברים את כן מרצה אותו?

זהר : בהכל... אני ילדה חננה רצח. כאילו.. אני עושה כן לכל מה שאומרים לי בבית אבל... כאילו.. הוא לא מעיר לי על החצאיות. הוא לא יגיד לי א... אל תצאי עם החצאית הזאת או אל תלבשי את זה. בחיים לא. הוא אומר אם זה מה שנוח לך. הוא כאילו זורק את זה כדרך אגב הוא לא יאסור עליי לצאת ככה מהבית... [ראיון ראשון]

זהר מעידה על עצמה שהיא "חננה רצח" אבל בכל זאת דווקא הקונפליקט בין הצניעות ובין הנוחות

והיפוי מאפשר לה לכוון את המקום שלה מול הדרישות של הבית, ולדרוש מאביה שיתוף פעולה, למרות חוסר

שביעות הרצון שלו. עמיטל מדגימה איך אמא שלה מנסה לגייס את שיח היופי דווקא כדי לעודד אותה לשמור

על צניעות, אבל הכרות עם הסטנדרטים של אידיאל היופי עוזרים לה להתנגד למניפולציה של האם. עבורה,

החשיפה של הגוף היא השקעה בעצמה מה שגורם לה לחיבור ולתחושות חיוביות כלפי הגוף:

עמיטל : זה גם לאט לאט. כזה הייתי פעם כזה לא משקיעה בעצמי. הולכת כזה עם חצאיות ארוכות. עכשיו התחלתי כזה ללכת עם חצאיות מעל הברך אז את כזה יותר נחשפת לגוף שלך. יותר כאילו... יותר מתחברת אליו כאילו. עם גניד בגדים יותר... צמודים. כי אני באמת רואה איפה זה מחמיא ואז יותר קל להתחבר....

מיכל : כשהבגדים יותר חשופים יותר קל להתחבר לגוף?

עמיטל : כן. גניד אמא שלי יש לה תיקטע הזה של להעיר לי שאני יוריד תחצאית כזה, אז היא עושה לי... אז היא התחילה להשתמש כזה באינטרסים כזה. לא אינטרסים כאילו... יש לה כאילו סיבות אז היא עושה כזה זה לא יפה! זה מוציא תרגילים לא טוב, זה לא מחמיא. בסדר אמא. מתי המצאת את זה? [ראיון רביעי]

כאמור, הניגוד בין השיחים מאפשר לצעירות לשחק על הגבולות של השיחים ולשלט במידה מסוימת

ברודנות שלהם, כפי שגלי מדגימה. בדבריה של הדס בהמשך, ניתן לראות איך ההתנגדות לשיח הצניעות

מפתחת מבט ביקורתי שמוחל גם כלפי שיח היופי וצו האופנה:

גלי : [אני חושבת שאני צריכה ללכת עם] חצאיות יותר צנועות ממה שאני הולכת, בטח לא קצר, כאילו אנלא חושבת שאני לא צנועה, אני חושבת שאני בסדר... אבל על הגבול.

מיכל : אז למה, למה הפער הזה למה את לא הולכת כמו שאת חושבת שצריך ללכת?

גלי : כי... זה קשה... מבחינתה... עם חצאיות קצת ארוכות חצאיות אמצע כאילו, אני מרגישה שהם משמינות אותי שהם מנמיכות אותי מספיק אני נמוכה כבר... אה גופיות סגורות זה גם סגור מידי, שונאת את זה זה מציק לי... כאילו אני עושה... אתה עושה פחות או יותר מה שקל לך. קשה לי פתאום להתחיל ללכת עם ארוך..

אלונה : גם צריך להרגיש יפים כאילו...

הדס : זה גם ההשפעות של החברה, כאילו. גניד אם את תסתכלי על החנויות יותר מוכרות, אז הם לא, לא מוכרים גניד חצאית שמגיעה לך עד האמצע, של הרגל, כאילו

אלונה : זה דווקא חזר לאופנה, שתדעי לך

דנית : (צוחקת) כן, זה באופנה עכשיו

[ראיון שלישי]

הדס : אז אני גניד חושבת שזה נורא מכוער

בפרק זה נסקרו השיחים השמרניים שבתוכם פועלות צעירות דתיות בגיל הברות המוקדמת. השיחים השמרניים, שתפסו את מירב הנפח בראיונות, מזינים זה את זה ויוצרים מערכת הטרוטופית סגורה שמטרתה להגביל ולמשטר את הגוף והמיניות. למערכת שיחים זו שתי הנחות יסוד בסיסיות: ההנחה שגבריות מזוהה עם תשוקה וההנחה שנשיות מזוהה עם גוף. משתי הנחות אלה נובעות הנחות יסוד נוספות. שיח התשוקה הגברית מנביע את השיח שאישה צריכה לשמור על מיניותה, כמו גם את השיח שאישה צריכה לעורר משיכה. השיח שמניח שנשיות רצויה רק במסגרת הנישואים, נובע מהחיבור בין שני שיחים האלה. מנגד, שיח זיהוי הנשיות עם גוף מנביע מתוכו את השיחים של צניעות ואידיאל היופי. שיח הצניעות הוא גם דרך לשמור על המיניות, ושיח אידיאל היופי הוא גם דרך לעורר משיכה. כך שמכל השיחים נוצר מעגל סגור של שיחים הניזונים זה מזה, ומכולם עולה הדרישה להכפיף את הגוף והמיניות הנשית למערכת כללים מוכתבת. לעיתים נוצרת התנגשות בין הדרישות של השיחים. לדוגמא, בין שיח הצניעות ושיח אישה צריכה לעורר תשוקה. בהתנגשות זו, הצעירות נאלצות לבחור בין השיחים השמרניים השונים. לרוב, הצעירות נאלצות לשלם מחירים על השיחים השמרניים, כגון סלידה מהגוף וחוסר הזדהות עם התשוקה שלהן עצמן. אך לעתים דווקא ההתנגשויות מאפשרות להן לתמרן בין הדרישות של השיחים ולהשתמש בהם כדי לחלץ מתוך ההתנגשות סובייקטיביות ויכולת בחירה.

3.3 ממצאים: שיחים ליברליים

אב הטיפוס של השיחים הליברליים כולל שלושה שיחים: בשדה השיח של גוף את "שיח הבריאות", בשדה השיח של מיניות את "השיח המתירני" ובשדה השיח הדתי על גוף ומיניות את "השיח הליברלי-הלכתי". מילון אבן שושן (1979) מגדיר ליברליזם כך: "חופשי, מתקדם, נוטה לקדמה ולחרות, שאינו שמרני". להלן ארחיב את ההגדרה על פי תיאוריות של הוגים ליברליים.

3.3.1 אינדיבידואליזם ואחריות אישית

ג'ון סטיוארט מיל (2006), מאבות המחשבה הליברלית, טען כי אינדיבידואליזם היא אחת מאבני היסוד של ליברליזם, כלומר חירות הפרט, יכולתו ואחריותו להכווין את גורלו על מנת להגיע לביטוי עצמי, אושר וטוב (נויברגר, 2004). בספרו "על החירות" הוא ניסח שני עקרונות בסיס עבוד התיאוריה הליברלית. העיקרון הראשון קובע כי "ביחס לעצמו, ביחס לגופו ונפשו שלו, היחיד הוא ריבון" והעיקרון השני "עקרון ההיזק", מסייג את העיקרון הראשון וטוען כי "המטרה היחידה אשר למענה אפשר להפעיל כוח בצדק כלפי כל חבר בקהילה מתורבתת בניגוד לרצונו, היא כדי למנוע נזק לאחרים" (עמ' 54-53). זהו ניסוח של האיזון הנדרש בין זכותו וריבונותו של הפרט ובין הגבלה של זכויותיו, בכדי לאפשר חיי רווחה לכלל האוכלוסייה. הדיון הליברלי באשר ליחס בין זכויות הפרט והמדינה, מתְרַגֵּם בדבריהן של הצעירות לשיח ליברלי על היחס בין הזכות של כל אחת על גופה וההתייחסות החברתית אל הגוף:

דנית: אני לא א אני לא אהיה לבד ברחוב ואז אני יוציא את החגורה ואני יסתובב כי, כי אני לא יעשה את זה, כן את מבינה, אני לא יעשה את זה, כי כאילו כל אחד לעצמו.

בת אל: יש בזה [בהשפעה חברתית] גם איזשהו משהו חיובי כי, אם באמת מישהי מוזנחת, ו טוב לה עם עצמה, אבל, אבל זה יש בזה איזה שהוא בעייתיות מסוימת, היא מוזנחת בקטע, מוגזם (הבנות צוחקות)

דנית: לא נגיד כאילו אני יכולה ללכת ברחוב, בלי, נעליים, עם אנשים, כאילו ליד אנשים ולא ליד אנשים כאילו לא אכפת לי ויש כאלה שלא יעשו את זה בחיים כי אנשים מה הם יחשבו אוייוו... [..]

בת אל: כל אחד זה אצלו זה באמת קוים שונים לכל אחד. [ראיון שלישי]

דנית מייצגת שיח שטוען ש"כל אחד לעצמו", בדומה לעיקרון הראשון של מיל, לדבריה היא קובעת עבור עצמה איך לנהוג עם גופה בחברה. בת אל מייצגת את העיקרון השני של מיל, את "עקרון ההיזק" לדבריה גם אם למישהי טוב עם עצמה, אם היא מוזנחת בקטע מוגזם, ההשפעה החברתית שמאזנת אותה היא חיובית. כיוון שחשיבות הנורמות החברתיות הבסיסיות, גוברת על הרצון להביע את עצמה. היא מסכמת באבחנה שיש "קוים שונים לכל אחד", האיזון בין חברה ופרט משתנה תדיר.

חגיית וטל גם דנות במתח בין חברה ופרט, ובשאלה עד כמה האדם צריך לפעול כאינדיבידואל באופן

אבסולוטי ולהתעלם מהחברה שמשפיעה עליו גם ללא קשר לעקרון "ההיזק":

חגיית: החברה משפיעה על הבנאדם, אבל למה הוא צריך לעשות מה שהחברה אומרת עליו ולא מה שהוא חושב

טל: אבל זה לא... כי בתכלס, בתכלס החברה משפיעה לא משנה. גם אני אומרת שהחברה לא צריכה להשפיע אבל היא משפיעה. בתכלס היא משפיעה, אז זה גם כאילו... גם על זה צריך לחשוב באיזשהו מקום. יופי, את אומרת החברה לא אכפת לי, החברה לא באמת צריכה להשפיע עלי, אבל ביום יום, בתכלס... ברור שהאידיאל זה לעשות מה שבראש שלי ומה שנוח לי ומה שמרגיש לי הכי נכון... אבל בתכלס זה לא קורה.

חגיית: נכון, אבל החברה משפיעה על הבן אדם על הדפוס הסתכלות שלו ואם הבנאדם משנה את הדפוס הסתכלות שלו לפי החברה, אז הוא רואה את עצמו כמודל אחר ממה שהוא צריך להיות. בסופו של דבר הבנאדם מחליט להיות כמו שהוא חושב לנכון.

מיכל: לפי מה את מחליטה מה את חושבת לנכון? לפי מה את מחליטה מה הסטנדרטים שלך?

[ראיון ראשון]

חגיית: מה טוב לי... מה טוב לי...

חגיית וטל מסכימות עם העיקרון הראשון של מיל על ריבונותו של היחיד, ושתייהן מסכימות כי ישנה

השפעה חברתית שהפרט צריך לנטרל על מנת לשמר עיקרון זה. בעוד שחגיית טוענת שאסור לתת להשפעה

החברתית לשנות מהותית, אלא כל אחת צריכה לעמוד על שלה ולהחליט על פי מה שטוב לה, טל מביעה עמדה

פרגמטית וטוענת שההשפעה החברתית משנה באופן מעשי, למרות שהאידיאל הוא לעשות "מה שבראש שלי

ומה שנוח לי ומה שמרגיש לי הכי נכון". חגיית נוקטת בעמדה אינדיבידואליסטית דטרמיניסטית "בסופו של

דבר הבנאדם מחליט", בעוד טל לוקחת בחשבון עמדות נוספות "בתכלס החברה משפיעה לא משנה".

3.3.2 מודלים של שיחים ליברליים על חירות

כפי שצוטט בהגדרה של אבן שושן, החירות עומדת בבסיס הליברליזם. ישעיהו ברלין (1971), מחשובי

ההוגים של הליברליזם הגדיר שני סוגי חירות: "חירות שלילית" ו"חירות חיובית". חירות שלילית היא התחום

בו היחיד חופשי מכפיה ויכול לפעול מבלי שיהיה מופרע על ידי אחרים. חירות חיובית מתמקדת ברצונו של

היחיד לפעול למען הגשמה עצמית ונובעת ממשאלתו לעצמאות ואחריות אישית. החירות החיובית מוגדרת

פעמים רבות כ"חירות ל" ואילו החירות השלילית מוגדרת כ"חירות מ". ביהדות, ניתן למצוא גישה נוספת

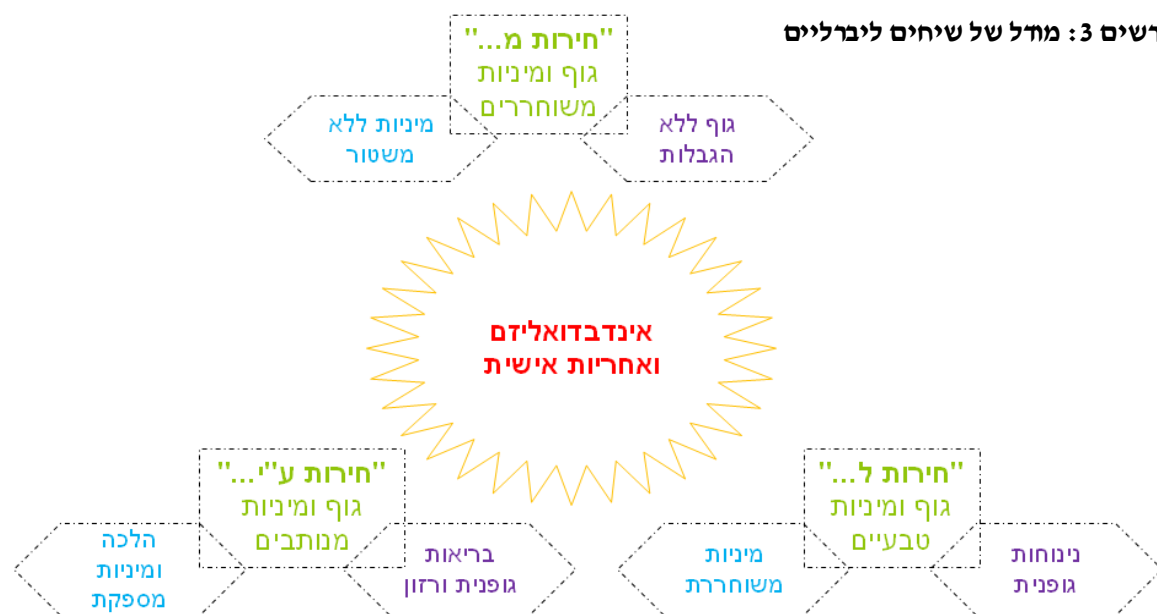
לחירות, שנוסחה על ידי ר' יהודה הלוי בשירו עבדי זמן: "עבדי זמן עבדי עבדים הם- עבד ה' הוא לבדו חפשי".

לטענת ריה"ל, חירות נוצרת על ידי הבחירה להישמע לכללים חיצוניים (אלוהיים במקרה דנן), המשחררים

מהטיה אנושית ומאפשרים גישה בלתי אמצעית לטוב. הנטייה האנושית עלולה להסיט מהדרך לטוב ולכן יש

צורך בחוקים המנתבים את האדם אל עבר האושר. ניתן להגדיר חירות זו כ"חירות על ידי".

מכך נגזרים שלושה מודלים של שיחים המתקיימים בתוך גבולות אב הטיפוס של השיחים הליברליים על חירות: "חירות מ...", "חירות ל..." ו"חירות על ידי...". במרכזם של מודלים אלה מצויה הנחת הבסיס שהאדם הינו אינדיבידואל ששואף לחירות ולטוב עבור עצמו. בכל אחד משלושת המודלים מתקיימים שני שיחים, אחד בהקשר לגוף והשני בהקשר למיניות, המראים כיצד המודל בא לידי ביטוי בשיח של הצעירות.

3.3.3 "חירות מ..." גוף ומיניות ללא משטור

מודל השיח הראשון אותו אסקור הוא מודל השיח של גוף ומיניות משוחררים. מודל זה קשור למושג החירות השלילית של ברלין (1971), "חירות מ...". "חירות מ" היא התחום בו היחיד חופשי מכפיה והגוף והמיניות משוחררים. חירות זו כוללת חופש מרגשות שליליים כגון בושה, אשמה או סלידה. ההנחה שעומדת בבסיס המודל היא שאדם חופשי הוא זה שלא מונעים ממנו לעשות את מה שברצונו לעשות (הובס, 1993).

גוף ללא הגבלות - שיח שמדבר על הרצון של הצעירות להיות משוחררות ממשטור ומהגבלות שנוגעות לגוף שלהן. דבריה של נריה, שהופיעו גם בפרק השיחים השמרניים, מביעים כמיהה לאוטונומיה:

נריה: אני שונאת שמעירים לי!! כי אני אחליט.

כרמל: אני מבינה אותך לגמרי את צודקת.

יעל: אז זהו אני עושה... אמא שלי אומרת לי יעל שימי לב יעל שימי לב...=

ליאור: את מתעצבנת עליה את צועקת עליה=

יעל: ואני שמה לב...=

נריה: אני צועקת עליה [על אמא] אני אומרת לה מה את מתערבת לי מה אני אומרת לך מה את אוכלת: שתאכל מה שהיא רוצה ושאני אוכל מה שאני רוצה= [ראיון שני]

נריה כועסת על ההערות של אמא שלה. מבחינתה כל אחת צריכה להיות אחראית על עצמה ללא התערבות חיצונית. בניגוד ליעל שחשה נתרמת מההתערבות של אמא שלה, נריה צועקת כדי לזכות בעצמאות.

השחרור של הגוף ממגבלות הוא גם השחרור מבושה וחוסר נעימות הקשורות לגוף:

דנית: אה, אני מתקלחת עם בת דודות שלי. עושה איתם פיפי קקי (כולן צוחקות) כן אנחנו פתוחות בקטע הזה

גלי: אני בחיים לא

בת אל: אני ממש לא

דנית: כי זה מגיל קטן ככה אז אנחנו כבר יודעות

גלי: גם אני כשהייתי קטנה הייתי מתקלחת עם חברה שלי

דנית: אנחנו עדיין, עושות את זה. זה הרגל

הדס: לא. נראה לי כזה לא קשור, כאילו, מה את רוצה? מה אני יעזור לך יסבן אותך (כולן צוחקות) כאילו מה

דנית: לא אם נגיד התחלנו שיחה לפני כן והיא רוצה להיכנס להתקלח אז טוב אז אני נכנסת אתה להתקלח והיא פשוט מתקלחת ואני מדברת אתה תוך כדי זה כאילו ב, מובן לנו כזה

הדס: בא לי להיות לבד עזבו אותי בשקט, כאילו לא יודעת

[ראיון שלישי]

גלי: לא יודעת זה כאילו, לא נעים

דנית מספרת בטבעיות על פרקטיקה של מקלחת משותפת עם בנות הדודות שלה. שאר הבנות מרגישות חוסר נוחות עם התיאור: "לא קשור" "לא נעים", הן מרגישות שהשחרור מעכבות של דנית הוא מוגזם. הפרקטיקה של המקלחת המשותפת מסומנת גם על ידי דנית וגם על ידי גלי כפרקטיקה ילדית. שלב זה תואם לשלב ההתפתחותי של אריקסון "אוטונומיה לעומת בושה", שלב בו הילד נדרש להשיג איזון בין הרצון שלו להפגין עצמאות ובין ציפיות ההורים ממנו (סולברג, 2007). מדבריה של דנית נדמה כי היא השיגה עצמאות יחד עם העדר בושה בקשר לגוף, לעומת השאר שנרתעות ממפגן כל כך משוחרר שלו.

גם חגית מדברת על החירות מבושה. עבודה, נוחות נמדדת כאשר היא לא מרגישה מושפלת או

מבושת, עבודה זהו סימן שהיא הגיעה לחירות ולשלמות עצמית:

חגית: [אני יודעת שטוב לי] לפי ההרגשה האישית אם נוח לי כשאני יוצאת מהבית אם אני לא מרגישה מושפלת שאנשים מסתכלים עלי אלא מרגישה וואלה זו אני, או... אם את לא מתביישת בעצמך, אם את מרגישה שלמה עם עצמך וזאת אני... לא משנה מה.. [ראיון ראשון]

מיניות ללא כפיה- מיניות ללא כפיה הוא שיח בו הצעירות חשות חופשיות ממשטור וצמצום הביטוי

של מיניותן וחופשיות מכפיה ושימוש במיניות שלהן בניגוד לרצונן. שיח זה היה נדיר בראיונות:

זהר: טל עושה חיים

מיכל: מזה זה עושה חיים?

זהר: היא נהנית אין לה מחויבות על הראש =

טל: חיים חופשי עושה מה שאני רוצה =

ורד: חופשי גם ב[שירות לאומי] היא נהנית. [...]

טל: יש לי בעיה עם זה שעכשיו אני צריכה ללכת לישון [עושה תנועה של להתקשר לבקש רשות בנייד] "מאמי אני עייפה" [והוא יאשר] "טוב". "מאמי אני יוצאת" [והוא ישאל] "עם מי את יוצאת מה את עושה?"

חגית: וואי זה מציק! חופשי.

טל: "שחרר היי" היי, היי. יש את החיים שלך, יש את החיים שלי ויש את החיים של שתינו. והיום מרבית הגברים.. לא יודעים להבדיל את זה. אז אני אומרת אני בת עשרים. רק בת עשרים. רק בת עשרים. רק.

חגית: נהנית מהחיים עוד.

טל: תני לי לנסות, להתנסות. זהו.

[ראיון ראשון]

ורד: וואי את חושבת כמו גבר.. נכון? זה מגניב אותי.

זהר מגדירה את החירות של טל כחופש מ"מחויבות על הראש". טל מרחיבה את זה ומדברת על רצונה

בעצמאות בקשר הזוגי, בלי להזדקק לדווח לאדם אחר על מעשיה. למרות ההשתמעות של "עושה חיים" אף אחת מהצעירות לא מזכירה מין באופן מפורש, הן דנות על התנהלות בתוך קשר. דבר שמאפשר לכולן להרגיש הזדהות עם הרצון בחירות ממשטור וכפיה לצמצם את המיניות. רק ורד רומזת על כך שטל יוצאת דופן בכך שהיא מתייגת את המחשבה של טל כמחשבה "גברית". כאילו הרצון בהנאה, בעיקר מינית, ללא מחויבות והגבלה הוא רצון גברי, לעומת הרצון הנשי שלרוב נתפס כרצון בקשר ויציבות. צופיה מדברת על מיניות ללא כפיה דווקא מהכיוון של יכולת להימנע מאונס:

צופיה: תשמעי, אני לא מושלמת. אבל... אני מה זה חלשלושה. כאילו... נגיד בספורטיב שיש את הדברים של הידיים לשים כזה ככה (מדגימה). ואז נותנים לך שעה להיות ככה. וכולם כזה ככה במרץ ואני כזה לא יכולה. אם יבוא אלי אנס ברחוב, אני פשוט לא אוכל לו. כאילו... זה לא טוב. להיות חלשה, זה לא קשור ללהיות שמנה ולהיות זה ולעשות שהגוף יהיה יפה. את מבינה?

למרות שצופיה מרגישה שהגוף שלה נראה מספיק טוב, היא מתעמלת כיוון שהיא מרגישה חוסר ביטחון בכוחה הפיזי, וביכולת שלה להתנגד לאלימות מינית שתופעל עליה. עבורה, כושר גופני מאפשר לה חירות מתחושת הפחד מפני כפיה של מעשה מיני. השיח של מיניות ללא משטור עבור צופיה אינו רק היכולת להיות חופשיה משיפוט של המיניות כמו טל אלא גם החופש ממיניות בלתי רצויה.

3.3.4 "חירות ל..." נינוחות בגוף ובמיניות

מודל השיח השני הוא מודל שיח המדבר על תחושות נינוחות בקשר לגוף ולמיניות. מודל זה קשור למושג החירות החיובית של ברלין (1971), "החירות ל...". החירות לחוש בנוח עם הגוף והמיניות כוללת את היכולת ליהנות ולהשתמש בגוף ובמיניות, להציג ולהפגין אותם כלפי חוץ ולנהוג במתירנות מבלי להישפט על כך. ההנחה שעומדת בבסיס המודל היא שחירותו של האדם לבחור ולפעול בהתאם לרצונותיו (גם בהקשר הגופני והמיני), מאפשרת לו להגיע לאושר, טוב וביטוי עצמי (נויברגר, 2004). החירות הליברלית לא מערערת על סטנדרטים חברתיים שמרניים, אלא טוענת כי על האדם לבחור להיענות לסטנדרטים אלה מרצונו החופשי.

נינוחות גופנית - במודל שיח זה יש דגש על התחושה הטובה בקשר לגוף ועל ההנאה ממנו, לא מתוך רצון להשביע את רצונם של אחרים, אלא עבור עצמך. למשל האופן בו כרמל מפגינה יחס של אהבה וקבלה כלפי גופה באופן שמתפרש על יד השאר כמוגזם, כיוון שלרוב היחס הצפוי הוא חוסר שביעות רצון מהגוף:

כרמל: אני חושבת שגוף זה... בריאות.

מיכל: גוף זה בריאות?

כרמל: כן.

[ראיון שני]

יעל: רק כרמל אוהבת את עצמה!

בהמשך כרמל מפרטת מדוע היא חשה טוב עם עצמה וביחס למי היא מרגישה כך:

כרמל: היא [ביונסה] הייתה מתה להיות כרמל.

נריה: מה???

כרמל: היא הייתה מתה להיות כרמל עם כל הכבוד (כולן עושות קולות ומעופפות בידיים. צוחקות)

נריה: וואיי

ליאור: יוון

נריה: בואו לא נפתח את זה...

מיכל: למה?

ליאור: משהיא פה התרוממה גבוה מדי...

כרמל: עם כל הכבוד..

מיכל: למה ביונסה הייתה מתה להיות כרמל? יאללה נו ספרי לנו.

כרמל: א. עם כמה שהיא מפורסמת וזה וזה וזה דורשים ממנה שהגוף שלה יהיה כמו שצריך, דורשים ממנה שהשער שלה יהיה כמו שצריך.. לא נראה לי שהיא מאושרת... כאילו עם כל הכבוד, היא יכולה להגיד אני שמחה ואני נשואה לזה ויש לי כסף ויש לי..

ליאור: אבל למה לכאורה היא רוצה להיות את? למה? לא, לא...

כרמל: למה? כי אני אוהבת את עצמי ואני שמחה עם מי שאני, ומי אמר שהיא שמחה עם מי שהיא עם כל הכבוד... [ראיון שני]

הדברים של כרמל גוררים התרגשות והפתעה כה עזה, ששאר המרואיינות לא מצליחות להביע את עצמן במילים והן משתמשות בתנועות ידיים ובקולות. כרמל משתמשת שלוש פעמים בביטוי "עם כל הכבוד" כיוון שהיא מבינה שמה שהיא אומרת הוא רדיקלי ולא מקובל. ואכן, נריה לא רוצה "לפתוח את זה" וליאור מתייחסת לדבריה כ"לכאורה". אבל כרמל נחושה שמצבה טוב משל ביונסה, משום שביונסה כפופה לדרישות ונתונה לפיקוח ואילו היא, כרמל, משוחררת מכל הדברים האלה ולכן יכולה לאהוב את עצמה כפי שהיא.

בשיח בראיון השלישי כל אחת מתארת אילו פרקטיקות גופניות גורמות לה לחוש טוב עם עצמה:

דנית: בבית שלי כאילו, הייתי פשוט כל היום הייתי איזה ארבעה ימים וחצי בבית כאילו ולא יצאתי, ולא הייתי מאופרת פשוט הרגשתי רע.

גלי: זה מרגיש זוועה

דנית: ופשוט התחלתי להתארגן ולהתאפר ולהתלבש

הדס : גם כשאני חולה, אני קמה מתקלחת מתאפרת וזה, מתקלחת בשביל להתאפר והכל, ואז אני מרגישה סבבה (צוחקת) כאילו מרגישה יותר טוב, כאילו, לא יודעת, אני עושה את זה בעיקר בשביל עצמי.

אלונה : אני את האמת לא עושה תדברים האלה

דנית : את לא מה?

אלונה : אני לא מתאפרת אני לא מתארגנת אני, לא

דנית : את קמה, עושה קוקו, ברחוב

אלונה : (צוחקת) קליפס, אני מבקשת

הדס : כאילו אני ההתארגנות הזאת עושה לי טוב, לא יודעת

מיכל : להתאפר בשביל עצמך

הדס : כאילו נגיד, להסתכל על עצמי במראה להגיד וואי איזה יפה [ראיון שלישי]

דנית והדס מספרות שהן מטפחות את עצמן גם במרחב הפרטי כיוון שההשקעה שלהן היא בעיקר בשביל עצמן. אלונה דווקא מדגישה את הפרקטיקה של חוסר התארגנות ואיפור. המילה "להתארגן" מרמזת שכאשר הדס ודנית לא נראות טוב, הן מרגישות באי סדר, כאילו דבר מה אינו כשורה, והטיפוח גורם לחזרה לתחושה טובה. כפי שעלה בשיח השמרני (שהציטוט מדבריה של הדס מופיע בו גם), להראות טוב שווה לעמוד בסטנדרט. אולם הדגש בשיח הליברלי הוא שהתחושה הטובה איננה מכוונת לסטנדרט החברתי, אלא כדי לייצר תחושה פנימית חיובית. המבט, שבשיח השמרני מופנה מהחוץ אל הפנים, בשיח הליברלי מופנה מהפנים החוצה. ניתן לטעון שזו הפנמה של נורמות השיח השמרני, שאין כאן חשיבה עצמאית באמת על מה "עושה טוב" אלא שעתוק נורמות של סטנדרט היופי. אולם ההבדל נובע מכך שהמבט "להסתכל על עצמי במראה להגיד וואי איזה יפה" מביא בסופו של דבר לתחושת עונג אישית. המבט, בדומה ל"שלב המראה" של לאקאן, בו דרך ההתבוננות במראה התינוק לומד להכיר עצמו כסובייקט עצמאי (אוונס, 2005), מכונן את האינדבדואל כסובייקט פועל, בוחר ומתענג עבור עצמו, ולכן גם דבריהן של דנית והדס וגם דבריה של אלונה הם קבילים.

מיניות משוחררת - מיניות משוחררת היא מודעות למיניות ולפוטנציאל הטמון בה וחירות להביע את שני הדברים. כפי שניתן היה לראות בציטוט הקודם של טל שהיא "עושה חיים" ודורשת "תני לי לנסות, להתנסות" גם בציטוט להלן היא מדגישה את תפיסת העולם המשוחררת שלה כלפי מיניות:

טל : כאילו כשאני ארצה שיתייחסו לציצים שלי תאמיני לי שאני...

זהר : היא תדע לעשות את זה!

טל : אדע לעשות את זה בצורה הטובה ב...

זהר : יש מצב כזה שתרצי שיתייחסו לציצים שלך?

טל : בטח! כשאני אשכב עם מישהו (צוחקת) זה נראה לי כאילו הכי כאילו זה... אני אשים פשוט חזייה (עושה תנועות בידיים של מתיחה של חזייה והדגשה של החזה)

זהר : חזייה. (צוחקת) בשלב הראשון.

[ראיון ראשון]

טל : כן ...

טל מכירה את גופה ויודעת איך להשתמש במיניותה בכדי להעביר מסר גלוי של תשוקה בעת הצורך, בדומה ל"שיח התשוקה" שנדון בפרק שיחים על גוף. בניגוד לרוב האזכורים של מיניות בראיונות, טל אינה מדברת על מיניות במסגרת נישואים, אלא אומרת "עם מישהו" דבר הנתפס כמתירני בעיני שאר המשתתפות בדיון. זהר, מופתעת תחילה מדבריה של טל, כיוון שהיא לא מדמיית מצב "שתרצי שיתייחסו לציצים שלך". אך בהמשך היא מבינה שטל משתמשת במיניות שלה ככלי פיתוי ולא במטרה לענג את עצמה, דבר המאפשר לה לתת פרשנות שמרנית לדברים של טל ומקל עליה להסכים עמה.

החצנה של המיניות עולה גם בדיון של נריה על ביונסה :

ביונסה!! בואנה היא אחת הסקסיות, רק שתדעו, יש לה גוף, היא רוקדת מעולה, מה יש לכם היא פצצה הייתן מתות להיות ביונסה. [ראיון שנן]

נריה מניחה שכולן מתות להיות ביונסה, בגלל התכונות הגופניות והמיניות שלה ובעיקר בשל האופן בו היא מפגינה אותן. התכונות של ביונסה שהופכות אותה למודל לחיקוי בעיני נריה הן היותה סקסית, רוקדת מעולה ופצצה. הציון "יש לה גוף" ללא מילות תואר, מסמן שהגוף של ביונסה הוא כפי שעליו להיות על פי מודל היופי השמרני, אך בנוסף על כך היא מביעה נוכחות חושנית. כלומר, בשיח הליברלי החירות להיות סקסית ולהפגין את גופך בצורה מוחצנת היא שאיפה ותכונה נערצת. נריה לא תופסת את המיניות של ביונסה כמתירנות באופן שלילי, כפי ששיח שמרני היה תופס אותה, אלא במובנה החיובי הליברלי, כמיניות משוחררת.

3.3.5 "חירות על ידי..." גוף ומיניות מנותבים

מודל השיח השלישי הוא מודל השיח של גוף ומיניות 'מנותבים', כלומר מכוונים על ידי מערכת כללים ידועה. מודל זה מתקשר לשיטתו של רבי יהודה הלוי, החירות שאני מכנה "חירות על ידי...". ההנחה שעומדת בבסיס המודל היא שישנם כללים או מוסכמות שעל ידי הישמעות להם ניתן להפיק את המיטב מהגוף ומהמיניות בכך להגיע לחירות אמתית. ראוי לציין שהציטוטים שמופיעים במודל שיח זה, דומים או חוזרים על ציטוטים שהופיעו בשיחים השמרניים. לא בכדי יש דמיון רב בין שני השיחים, כיוון ששניהם מניחים שעמידה בסטנדרטים חיצוניים היא חיונית, אולם אופני הטיעון שונים מהותית. בעוד שהטיעונים של השיחים השמרניים מתמקדים בטורמה החברתית ובכך שאי עמידה בסטנדרטים תגרור סנקציה חברתית, בשיח הליברלי הטיעונים ממוקדים באדם וטובתו האישית והסטנדרטים הם רק כלי בכדי להגיע אל החירות.

בריאות גופנית ורזון - בריאות גופנית הוגדרה על ידי ארגון הבריאות הבינלאומי (WHO) כבר ב1946

כ"מצב של רווחה נפשית, וחברתית שלמה ולא רק העדר מחלה או מיחושים". רבים רואים הגדרה זו כבלתי

מספקת, דו"ח להלונד (Lalonde) שיצא בקנדה ב-1981 והתפרסם בכל העולם, דן בהיבטים נוספים של בריאות. הדו"ח מדבר בין השאר על מיזת אחריותו של האזרח על שמירה על בריאות גופו ועל האמצעים שעליו לנקוט בכדי לשמר אותה. הוא מציע שלל דרכים לכך, כגון שמירה על תזונה נכונה, משקל תקין ופעילות גופנית. ההנחה ביסודו של הדו"ח, שתקפה גם בדעה הרווחת כיום בציבור, היא שבריאות גופנית מושגת על ידי הקפדה על משמעת תזונה. כיון שאם בני האדם יאכלו כרצונם ולא יבצעו פעילות גופנית שמטרתה ניטור המשקל הם יזיקו לבריאותם (Gaesser, 2013). כלומר, החירות של הגוף היא על ידי שמירה על משטר גופני.

המחשבה שרזון ובריאות הן כמעט מילים נרדפות ושרזון מביא לאושר עלתה בראיונות מספר פעמים:

טל: אצלי במשפחה אומרים לי טל תרזי! אומרים לי את זה הכי גלוי. טל זה לא יפה, טל זה מכוער, טל זה לא בריא, טל זה זה... זה משהו שהוא מושרש זה משהו שהמשפחה שלי עובדת על זה, אין מה לעשות. [...] אבל מבחינת גוף, גם זה צריך. גם אם זה מבחינה בריאותית גם מבחינת של מראה וגם מבחינת זה שאין מה לעשות העולם שלנו עובד על זה ש... ה.. הדבר הראשוני שאנחנו רואים אנחנו גם שופטים לגביו. [ראיון ראשון]

משפחתה של טל אומרת לה בו זמנית להיות רזה בשביל החברה אך גם בשביל עצמה ובכך לשמור על בריאותה. בסיפור של טל ניתן לראות את החיבור בין השיח השמרני והשיח הליברלי. השליטה בגוף נובעת גם מדוֹגְמָה חברתית של אידיאל יופי שצריך לעמוד בו וגם מתוך שיח ליברלי של בריאות. אך הדגש בשיח הבריאות הוא על הרווחה הנפשית והפיזית של האינדיבידואל ולא הצורך לעמוד בנורמות חברתיות.

גלי מספרת איך השנה בה ירדה במשקל היתה שנה טובה עבורה:

גלי: אני מרגישה שכאילו בשנה שהייתי באמת רזה, אז אני הייתי באמת ה, כאילו היה לי הרבה יותר כיף עם עצמי, הרבה יותר כיף ל אני חושבת שגם זה הדברים האלה זה גם משפיע עליך בכללי כאילו, אתה לא אוהב לצאת לדברים כי לא אתה לא אוהב איך שאתה נראה אתה לא אוהב איך שהבדלים אתה מתבאס מהדברים האלה, קשה לך לעשות דברים קשה לך לעשות ספורט. כאילו, ליד בנות לפחות אתה מרגיש מכוער. תמיד ה, בצחוק מי יתחתן איתי מי זה אבל זה כל הדברים [...] גם אתה מרגיש כזה, לא לא כיף ואתה מתנשף, לא יודעת, זה משהו. [ראיון שלישי]

באמצעות הירידה במשקל גלי הרגישה "כיף עם עצמה", כאילו ההרזיה היא הדרך להגיע לרווחה נפשית וחברתית ואילו השמנה היא מדרון חלקלק שבסופו חוסר שביעות רצון מהגוף ומצב בריאותי ירוד. הבריאות והספורט מוצבים כערך שעומד בפני עצמו, אבל גם כאמצעי לתחושה כללית טובה. גלי מזכירה את המבט החברתי "מי יתחתן איתי", אך מדגישה שזה לא רק זה "זה כל הדברים": "כיף עם עצמי, אהבה עצמית, לא להתנשף וכו' ואילו כאשר היא שוקלת יותר היא מרגישה שהיא משלמת מחיר בריאותי, אישי, וחברתי.

צופיה, שבאופן כללי חשה שביעות רצון מגופה מדגישה את חשיבות השמירה על משטר גופני כחלק מהשאיפה לבריאות. מבחינתה בריאות אינה רק להרגיש טוב, אלא צו שמכתיב פעולות מנע יומיומיות כדרך

להגיע לאידאל של בריאות (Burns & Gavey, 2004):

מיכל: כדי שמה יהיה? מה המטרה? אם תלכי לספורטיב מה יהיה?

צופיה: לעצב ולהתחטב. סתם, אני די בסדר עם הגוף שלי. כאילו אני לא שמנה מידי ולא רזה יותר מדי... כאילו יש דברים שהייתי רוצה לשנות אבל זה לא עושה לי כל כך רע שזה משפיע עלי עם הביטחון וכאלה. אני די בסדר, אבל זה גם לא בריא אז אולי כן נעשה ספורט. זה גם דיבורים. שנגיד אחותי, נו את לא צריכה כל כך הרבה. בסדר, אבל זה לא בריא. [ראיון רביעי]

בהתחלה צופיה אומרת שהיא עושה התעמלות כדי לעצב ולהתחטב, אך לאחר מכן היא חוזרת בה כי היא לא רוצה לעורר תחושה שהיא לא מרוצה מהגוף שלה. היא מציינת שאמנם יש דברים שהייתה רוצה לשנות, אך היא מדגישה שזה לא פוגע בביטחונה העצמי. בשיח הליברלי ביטחון עצמי נתפס כחיובי ולעומתו חוסר ביטחון עצמי נתפס כשלילי, ולכן חשוב לה להדגיש שהיא בסדר עם גופה וההתעמלות נובעת מטעמים של בריאות. הקפדה על פעילות ספורטיבית ושמירה על תזונה מוסברים על ידי הרצון להיות בריאה כערך מרכזי של השיח הליברלי שאינו זוקק הסבר נוסף, גם בהסבר של צופיה לאחותה מדוע היא מתעמלת.

הלכה ומיניו מספקת – כפי שנסקר בפרק על גוף ומיניות דתיים, ליהדות מבט ייחודי על מין וחירות מינית והיא מסתכלת על מיניות כדבר שיש בו פוטנציאל חיובי או שלילי ולכן צריך לכוונו על פי חוקי התורה. מבין השיחים הליברליים, השיח על ההתייחסות ההלכתית למיניות היה המדובר ביותר. מהציטוטים ניתן לראות כי בניגוד לעבר, בשיח הדתי-מודרני כיום, ישנה הכרה בחשיבות הדיבור על מיניות במוסדות החינוך הפורמליים והלא פורמליים וגם בבית ובמשפחה (אייזנברג, 2004; קהת, 2010). השיח המיני-ליברלי-הלכתי מתאפיין בשילוב בין פרספקטיבה ומחויבות הלכתית ומיקוד בטובת הפרט, כפי שניתן לראות בדוגמה של נידה. במסגרת הכללים הדתיים להסדרת המיניות, על אישה נשואה להימנע מכל מגע עם בן זוגה בימי הוסת ושבוע לאחר סיומה. בתקופה זו האישה נחשבת טמאה. עם סיום התקופה היא נדרשת לטבול במקווה על מנת להיטהר בכדי שיוכלו לשוב ולקיים מגע. בשיח החינוכי-דתי הדגש הוא על כך שתקופה זו מחדשת את התשוקה בין בני הזוג כל חודש ועל ידי כך משמרת את הזוגיות. כפי שיעל מספרת שהמוטיבציה הראשית של טבילה עברה אינה דתית כי אם אישית. גם בדיון ההלכתי שנוצר בעקבות דבריה של יעל, על האפשרות של אישה שכבר אינה מקבלת וסת ללכת למקווה, ההסבר שכרמל מציעה הוא רגשי-אישי ולא הלכתי-טכני:

יעל: אבל תכלס זה [טבילה] קודם כל בשביל עצמך =

כרמל: אבל אפשר ללכת סתם אחרי זה [לאחר הפסקת הוסת]?:=

נריה: אני לא חושבת.. לא נראה לי מותר..

ליאור: נראה לי שכן.

נריה: לא נראה לי מותר.

[ראיון שני]

כרמל: כי זה גם מטהר את הנשמה לא רק את הגוף.

בראיון אחר גלי מתארת את השתנות השיח המיני הלכתי בהתאם לגיל ושלב בחיים. בגיל צעיר החינוך הוא שמרני ומכוון לשמירת נגיעה ומרחק מבנים, אך עם ההתבגרות והנישואים מצופה מנשים לשאוף לתשוקה והנאה מתוך עמדה ליברלית הלכתית. בכדי להגיע להנאה מינית ולהתגבר על השמרנות שנלמדת בגיל הצעיר יש לעשות את זה "כמו שצריך", קרי בתוך מסגרת נישואים ותוך שמירה על כללי ההלכה. גלי מספרת שבניגוד למצופה מהן, יש נשים (כולל היא עצמה) שמתקשות במעבר משיח שמרני לשיח ליברלי של תשוקה:

גלי: ואת יודעת שדיברנו על זה עם הרכזת נוער שלי [...] שהרבה פעמים בגלל שכל ה, כאילו כל השנים גדלנו על ה, אסור ו שזה טוב כאילו, מצד אחד, וכל השמירת נגיעה וכל הקטע הזה עם הבנים והמרחק וכולי והיא [...] כאילו ממש יש נשים דתיות, שכאילו, שממש חושבות כאילו, לא יודעת איך להסביר את זה אבל, כאילו פוחדות מזה, כמונו אבל הן כבר נשואות אפילו. פוחדות מזה, חושבות שזה, כאילו רק לסיים עם זה שזה שזה דבר כי זה תועבה מצד אחד כאילו כל מיני דברים היא אמרה, זה כן זה דבר כאילו אם עושים את זה ב בצ ב כמו שצריך כאילו מה זה כמו שצריך?, כאילו זה דבר קדוש זה דבר טהור זה דבר כאילו שה מב כאילו אמורים ליהנות ממנו, קיצור זה לא טוב איך שאנחנו לוקחות את זה.

השיח החינוכי הליברלי על מיניות מתקיים גם בחינוך הפורמלי באופן שמפתיע את הצעירות:

עמיטל: אהה היה לנו שיעור כזה של בינו לבינה שהייתי בשוק, כי בשיעור הסבירו מה זה פתוח. המנהלת בערך. והסבירה כאילו... [...] מבחוץ זה נראה כאילו היא כזה דוסה ואי אפשר לדבר אתה על הדברים האלה. ואז היא באה לשיעור ומסבירה דברים מזה פתוח היינו בשוק כאילו, כאילו פתאום שזה... לא יודעת היא ממש הסבירה כאילו... (בפליאה).

מיכל: מה היא הסבירה?

עמיטל: ציירה את האיבר מין של הגבר על הלוח. (צוחקת) והסבירה לנו דברים ש... (צוחקת) לא, יודעת... ברמה כזאת. [...]

סמדר: לנו נגיד היה סמינריון של שבוע על זה. שבוע שלם מדברים רק על זה. כאילו יצא לנו מכל החורים. די כבררר. כאילו... היו פתוחים אתנו ממש ממש [...] בסוף גם עשו לנו חינה כזאתי. יש משים שמציירות על הגוף, כזה כמו מפה כזאתי בכל הגוף.

עמיטל: מה זה?

סמדר: ואז ה... זאתי אמרה... את רואה משהיא דוסינתת מה זה דוסית... עשרים אהה כיסויי ראש ותחתית מתחת לתחתית תחתית ואז היא אומרת שהיא מצוירת אהה על הגוף של נשים כדי שהגבר ידע... שהיה לו מפה. ש ידע לאיפה להיכנס. ואנחנו כזה אוקי זה מוזררר. ממש מוזר. כאילו פתוח. יותר מדי גם.

מיכל: יותר מידי?

[ראיון רביעי]

סמדר: כאילו להקיא כבר די.

השיח הפתוח בבית הספר שכולל הסברים, איורים ואפילו ציור מפות על הגוף מייצר דיסוננס עבור הצעירות. סמדר ועמיטל מדגישות את הפער בין נראותן ה"דוסית" של הזוברות ובין תוכן דבריהן. בתפיסה שלהן הדת והמייצגות שלה לא אמורות לנהל שיח כל כך פתוח על מיניות. בדומה לנשים הנשואות של גלי, סמדר ועמיטל מתקשות עם המעברים החדים בין שיח שמרני ושיח ליברלי. הפתיחות הרבה גורמת לסמדר תחושת בחילה, כמו התפתלויות פתאומיות של רכבת הרים.

גם השיח הליברלי שאלונה חווה במסגרת המשפחה לא פשוט לה:

אלונה: היה, איזה סרט אחד. שנות השבעים נראה לי זה היה [...] סדרה כן. אז כאילו אמא שלי, אז מדברים שם על כל מיני דברים, פעם אחת, (פונה לשאר הבנות) סליחה אם לא בא לכן לשמוע את זה, פעם אחת, מה

היה, אה מי שזה הפעם הראשונה בחיים שלה, ואז כזה היא אמרה שבכלל לא נהנתה וממש כאב לה ואז תוך כדי ראו את כל האנשים בסדרה והם אמרו כזה כן ממש סבלנו, כולם, ואז כאילו אמא שלי אמרה וואי זה ממש חינכי ללאנשים לראות את זה ו (הדס צוחקת)

בת אל : למה?

גלי : (פונה לאלונה) מה מכאיב כל כך? [...]

אלונה : בגלל שזה פעם ראשונה שזה כן, שזה בסדר, קיצר מלא דברים כאלה, אומרת לי וואי תראי תראי את זה דנית : היא הייתה רצינית?

אלונה : כן. (מדברת בחיך) אמא שלי ממש רצינית (דנית צוחקת). יש גם מה לראות את זה, כאילו (צוחקת)

[ראיון שלישי]

דנית : או מיי גאד

אמה של אלונה מתייחסת לצפייה בסדרת טלוויזיה שמדברת על יחסי מין כאקט חינכי. היא הופכת את היחס בין בידור וחינוך, התוכנית הבידורית שאמורה לייצג שיח קליל הופכת להיות תוכן חינכי ורציני ואילו השיח על מין שאמור להיות חבוי ומוסתר, הופך להיות גלוי ומוחצן. אלונה לא מקבלת את זה והיא מרגישה צורך להתנצל על הסיפור, ואכן התגובה של דנית היא זעזוע. לא ברור אם ההתנצלות והזעזוע הם על השיח הפתוח של האם, או על תוכן הדברים. מה שמשותף לכל הדוגמאות הוא השיח הליברלי שנוצר מתוך ההלכה ומדבר על מיניות באופן חיובי. למרות שלעיתים קשה לצעירות לקבל את השיח הליברלי על מיניות, לאור הטאבו השמרני שאוסר על דיבור מפורש עליה, נראה כי השיח הליברלי הולך וגדל.

3.3.6 יחסי כוח בין השיחים השמרניים לשיחים הליברליים

נוכחותם של השיחים הליברליים (והמתנגדים, בהם אדון בהמשך) קטנה לאין שיעור מנוכחותם של השיחים השמרניים. דלות הדוגמאות של שיחים אלו בהשוואה לעושר של השיחים השמרניים, מצביעה על כוחו היחסי של השיח השמרני. ביטוי נוסף ליחסי הכוח בין השיח השמרני לשיח הליברלי הוא שלעיתים קרובות בסמוך למופע של שיח ליברלי, עלתה תגובה של שיח שמרני. לרוב הצעירות הגיבו בתדהמה או בדחייה של השיח הליברלי, ולעיתים רחוקות ניתנה תגובה שיכלה להתפרש כחיובית. למשל הדוגמאות שהובאו לעיל לגבי שיח ליברלי על מיניות במגזר הדתי. או התגובה השלילית של החברות לדבריה של כרמל בחלק "נינוחות גופנית" :

כרמל : היא הייתה מתה להיות כרמל עם כל הכבוד (כולן עושות קולות ומענפפות בידיים. צוחקות)

נריה : וואיי

ליאור : יווו

נריה : בואו לא נפתח את זה ...

מיכל : למה?

[ראיון שני]

ליאור : משהיא פה התרוממה גבוה מדי ...

תגובתה של ורד לטל בחלק "מיניות ללא כפיה" מביעה ספק הערכה ספק ביקורת מעודנת:

טל: תני לי לנסות, להתנסות. זהו.

ורד: וואי את חושבת כמו גבר.. נכון? זה מגניב אותי.

[ראיון ראשון]

הכוח היחסי של השיחים השמרניים לעומת השיחים הליברליים לא מנע מהצעירות להשתמש בשיח הליברלי, ייתכן אפילו שדווקא יחסי הכוח הם אלה שאפשרו את השיח. שכן מצד אחד השיח השמרני מעורר תרעומת שמזמינה שיח מודרני-ליברלי-אינדיבידואלי ולעומתה ההסתייגות השמרנית נותנת תוקף לשיח הליברלי ומסמנת אותו בגדר המותר ולא טאבו מוחלט. כלומר התגובה השמרנית מבקרת אך גם מאפשרת את השיח הליברלי, כאשר היא מסמנת אותו כראוי לתגובה ולכן כשיח אפשרי (פוקו, 2005).

3.3.7 מיצוב הסובייקט בתוך השיח

כפי שניתן לראות במהלך ניתוח הממצאים של השיח הליברלי, החלוקה בין ציטוטים ששייכים לשיח השמרני ובין ציטוטים ששייכים לשיח הליברלי לא תמיד הייתה ברורה. לעיתים אותם ציטוטים שבהסתכלות אחת יכלו להתפרש כביטוי לשיח שמרני, בהסתכלות אחרת מתפרשים כביטוי לשיח ליברלי. השיח הליברלי אינו שונה מהותית מהשיח השמרני, אלא נמצא אתו על רצף אחד ופעמים רבות אין בשיח הליברלי ערעור על הנורמות השמרניות ולעיתים אף יש אשרור שלהן. ההבדל המהותי בין השיחים לא טמון בתוכן, אלא במיקום של הצעירות ביחס לשיח. הצעירות מייצרות לעצמן מרחב תנועה נזיל בתוך שדות השיח ובהקשרים שונים הן בוחרות כיצד למצב עצמן בתוכו. למשל השיח של בת אל שיכול להתפרש כשיח צניעות שמרני או כשיח ליברלי שמבטא בחירה ואינדיבידואליזם. ההבדל הוא בפרשנות ובפוזיציה שהיא בוחרת בתוך השיח:

בת אל: נגיד אני הייתי, בהתעמלות קרקע או כשהייתי קטנה אז, כולם הופיעו עם גופיה ואני הייתי עם שרוול זה היה לי ברור...לא ראיתי את זה בעייתי, זה לא הפריע לי, כאילו, יכול להיות שזה גם חלק מהעניין, שהייתי גדולה ועשיתי מה שאני חושבת כאילו לא אמרו לי, תעשי ככה תעשי ככה, פשוט כאילו אני החלטתי אם ללכת עם מכנסיים עם קצר עם ארוך, אז כאילו לא היה על זה דיבור, אז פשוט עשיתי מה שאני חושבת.

כשבת אל הופיעה במסגרת התעמלות הקרקע, היא בחרה להופיע עם שרוול בניגוד למקובל. היא

מדגישה שהבחירה שלה בלבוש צנוע הייתה שלה בלבד והיא ביטוי של שיקול דעת וחשיבה עצמאית.

כלי מרכזי באמצעותו הצעירות ממצבות את עמדתן ביחס לשיח הוא טרמינולוגיה. כשהצעירות דיברו במסגרת השיח הליברלי הן השתמשו בשפת שיח שמתמקדת באינדיבידואל, בבחירה שלו ובשאיפה שלו להשיג חירות ואושר. כשהן דיברו במסגרת השיח השמרני הן דיברו במונחים שמדגישים את המוסכמה החברתית. למשל כאשר הדס מספרת, תוך שימוש אחת עשרה פעמים במילה "אני", שהיא מורידה שערות בבית השחי

כדי להרגיש נעים עם עצמה, בת אל עונה שישנן בנות שהחליטו לא להוריד שיער גם עבור עצמן. הדס מהדהדת את מילותיה של בת אל ועונה "ויש אנשים היום שהחליטו לא להתקרב לבנות האלה". השיח מתנהל בטרמינולוגיה ליברלית מכוונת אינדיבידואל, רווחתו ויכולת הבחירה שלו:

הדס : זה דוחה, נגיד אני אני אני, אפילו אני עם בנות, ואפילו אם אני עם אנשים שאני מרגישה איתם נוח, אני אוריד שיערות בבית שחי כאילו שאני הולכת עם חולצה. זה כאילו סורי, אני לא הייתי רוצה לראות את זה כאילו בעצמי אז למה?! פשוט מרגיש הרבה יותר נעים, לא יודעת. אני עושה את זה בשביל עצמי ברור שאני עושה את זה בשביל עצמי [...]

בת אל : יש יש בנות היום, ש שהחליטו כאילו לא, להוריד

הדס : יופי להן

בת אל : כי, הן לא רוצות לעשות את זה בשביל אחרים

הדס : ויש אנשים היום שהחליטו לא להתקרב לבנות האלה. [ראיון שלישי]

בשיחה דומה בראיון אחר ניתן לראות חילופי דברים כמעט זהים שמתנהלים בטרמינולוגיה שמרנית:

נריה : זה כמו שיש את הנשים האלה שחיות בסרט שמגדלות לי פה. איחח מגעילות

ליאור : איחחחחח ראיתי אחת...

נריה : מגעילות אני אשתגע

כרמל : מילא שיגדלו ברגליים אבל פה! וואו

ליאור : פה זה מגעיל [...]. ינעאל אבוך זה מזעזע. [ראיון שני]

המשתתפות מזועזעות ונגעלות מהמחשבה על נשים שלא מורידות שערות מהגוף, הן מביעות זאת בביקורתיות ואפילו קללות. השיח השמרני שהן נוקטות בו מבהיר שהתנהגות כזו מהווה סטייה חברתית והיא ראויה להוקעה ולעונש. ההתמקדות שלהן היא לא בפרט, אלא בתגובה שלהן ובקביעה שזה "מגעיל".

ורד, כדוגמא למיצוב בתוך השיח, מספרת איך על ידי בחירה בשיח ליברלי היא מאזנת בין שיח שמרני של החברה הדתית שדורש ממנה צניעות, ושיח שמרני של החברה החילונית שדורש ממנה לעמוד בסטנדרט היופי:

מיכל : אז מי קובע? איך אנחנו יודעים מה הנורמות שאנחנו צריכות לעמוד בהם? זה המשפחה? [...]

ורד : עם כל הכבוד, החברה מצפה שתראה מספיק נורמלי, המשפחה מצפה שתראה מספיק נורמלי אני מצפה מעצמי להראות מה שבאמצע מה שטוב לי. [ראיון ראשון]

ורד מודעת לציפייה החברתית והיא מתייחסת אליה "עם כל הכבוד" ועדיין היא שומרת על ה"עצמי" שלה. ה"טוב ל"י שורד שואפת אליו הוא "אמצע" באופן כפול. זהו האמצע בין ציפייה משפחתית לצניעות וציפייה חברתית ליופי, אך זהו גם האמצע בין דרישה חיצונית ותחושה פנימית. למרות ש"מה שבאמצע" מוצב בניגוד ל"מספיק נורמלי", עבור ורד הוא טוב, כיוון שהוא מאפשר לה אינדיבידואליזם למרות הציפיות.

3.3.8 סיכום שיחים ליברליים

במסגרת הדיון על השיחים הליברליים הונחו אבני היסוד של המחשבה הליברלית: חשיבות האינדיבידואל ורווחתו האישית והחירות כערך עליון שיש לשאוף אליו. במהלך הדיון נסקרו שלושה מודלים של שיחים ליברלים על חירות, שני מודלים של שיח שנגזרו ממשנתו של ישעיהו ברלין, "החירות מ" ו"החירות ל" (חירות שלילית וחירות חיובית) ומודל שיח שנגזר ממשנתו של רבי יהודה הלוי, "החירות על ידי". בכל אחד משלושת המודלים, נבחנו ביטוי של המודל במסגרת השיח על גוף וביטוי של המודל במסגרת השיח על מיניות.

במודל של "חירות מ", נידונו שיחים של "גוף ללא הגבלות" ו"מיניות ללא משטור", ששניהם מעודדים תחושה של שחרור מבושה ורגשות שליליים כלפי הגוף ויכולת להביע את המיניות ללא כפייה, הן כפייה להצניע את המיניות והן כפייה להביא אותה לידי ביטוי.

במודל של "חירות ל" נידונו שיחים של "נינוחות גופנית" ו"מיניות משוחררת" שמדברים על רצון לחוש בנוח וליהנות מהגוף ומהמיניות. הדגש בשיחים אלה הוא על הבחירה של הצעירות בפרקטיקות הגופניות והמיניות ועל כך שהן עושות את זה מרצונן החופשי ומסיבותיהן שלהן.

במודל השלישי "חירות על ידי" נידונו שיחים של "בריאות גופנית ורזון" ו"הלכות מיניות מספקת". בשיחים אלה נידונה החשיבות של כללים על מנת להגיע לחירות גופנית ומינית. בשיח של בריאות גופנית ורזון נידונה החשיבות של שמירה על כללי תזונה ופעילות גופנית בכדי להגיע לבריאות. בשיח הלכות מיניות מספקת, שנידון בהרחבה, בשל היותו אחד מהשיחים העשירים ביותר במסגרת השיחים הליברליים, נידון השיח ההלכתי הליברלי שמתקיים בתחום של מיניות.

לבסוף, נידונו יחסי הכוחות בין השיחים השמרניים והליברליים וכיצד הם משפיעים זה על זה. ונידון האופן בו הצעירות ממצבות עצמן על הציר בין השיחים השמרניים והשיחים הליברליים ואיך הנזילות בין השיחים מאפשרת לצעירות תנועה וסובייקטיביות.

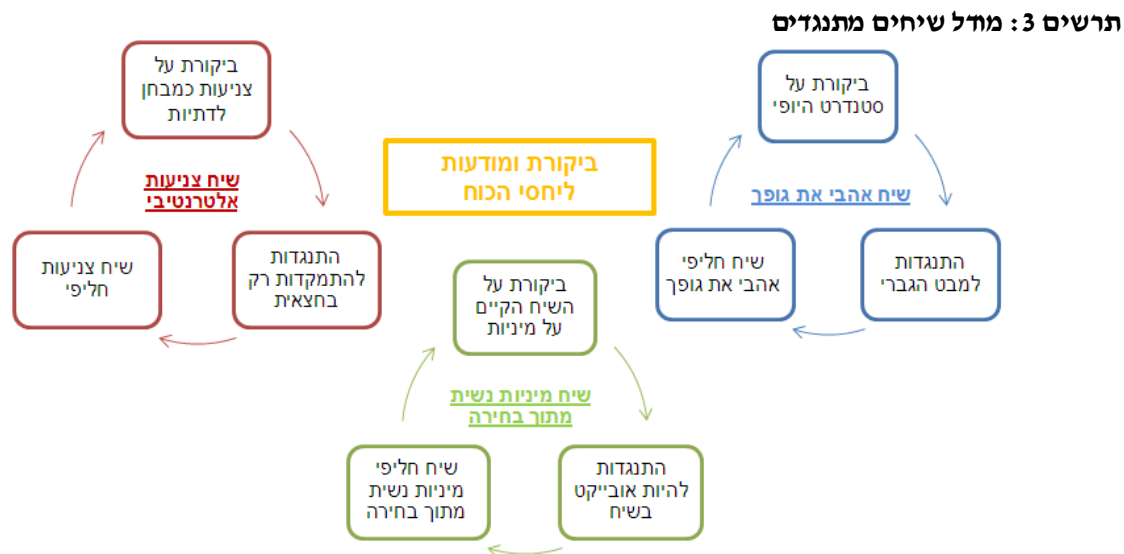
3.4 ממצאים: שיחים מתנגדים

אב הטיפוס השלישי הוא אב הטיפוס של השיחים המתנגדים. בסקירת הספרות עלו שלושה שדות שיח במסגרת השיחים המתנגדים: בשדה השיח של גוף "שיח אהבי את גופך", בשדה השיח של מיניות "שיח מין חיובי" ובשדה השיח הדתי על גוף ומיניות שיח "מין חיובי- פרטי". מילון אבן שושן (1964) מגדיר התנגדות כך: "1. ניגוד, הפך. 2. אי הסכמה לדעת אחר, דחית רצון אחר וכו'. 3. מרי, עמידה כנגד- 4. תכונתו של חומר או גוף להתנגד למעבר זרם חשמלי בו. 5. מתנגדות, היות מתנגד (לא חסיד)". כפי שניתן לראות בהגדרה המילונית, המונח התנגדות משמש בתחומים מגוונים: יחסים בינאישיים, מלחמה, חשמל וזהות יהדות. המשותף לכל התחומים הללו שהתנגדות בכל אחד מהם מציעה אפשרות אלטרנטיבית ביחס למציאות קיימת. בהתאמה, ייחודם של השיחים המתנגדים לעומת השיחים השמרניים והשיחים הליברליים, הוא במודעות שלהם לשיח ההגמוני והצעת חלופה ליחסי הכוח והמוסכמות החברתיות במחשבה ובפרקטיקה. שיח מתנגד של גוף ומיניות הוא חלק ממהלך היסטורי של לקיחת בעלות מחדשת (reclaiming) על השיח של גוף ומיניות על ידי נשים, שמתרחש בעולם המודרני. שיח ביקורתי על מיניות וגוף מקנה לנשים סוכנות ועל ידי כך מאפשר שליטה רבה יותר על רצונותיהן והבעה של גופן ומיניותן (Jackson & Cram, 2003 ; Shefer, & Foster, 2001).

בדומה לשיח הליברלי, בשל היותו של השיח השמרני שיח הגמוני שדוחק כל שיח אחר גם השיח המתנגד הופיע מעט בראיונות, אך בשונה מהשיח הליברלי, השיח המתנגד קשה יותר לאיתור. מחד, השיחים המתנגדים, המאופיינים בין היתר בהקשבה ל"רצון אישי" יכולים להידמות לשיחים הליברליים ומאידך השיחים המתנגדים נוקטים לעיתים ב"שפה שמרנית" ויכולים להידמות לשיחים שמרניים. הייחוד של השיחים המתנגדים טמון בכך שבלב השיח המתנגד מצוי שיח ביקורתי, שמודע ליחסי הכוח ובוחר מחדש את ההנחות המוקדמות השמרניות והליברליות. מתוך המבט הביקורתי ישנו ניסון ליצור אלטרנטיבה המאפשרת לנשים ולנערות את מירב הבחירה. זוהי גם סיבה שבעטיה השיחים המתנגדים כה חמקמקים, כיוון שמודעות היא קשה לייצור ויכולה ללוש הרבה פנים ולכן לא תמיד היא מובהקת בשיח.

בפרק זה אנסה להתחקות אחר מודעותן של הצעירות ליחסי הכוח החברתיים בהקשר של מיניות וגוף, כיצד הן מבקרות את המוסכמות השמרניות והליברליות ומתוך ביקורת זו מתפתחים שיחים חליפיים. מניתוח הראיונות עולים שלושה שיחים חליפיים: "אהבי את גופך", "מיניות מתוך בחירה" ו"שיח צניעות אלטרנטיבי". שיחים אלה מהווים את הניסיון של הצעירות לייצר שיח חיובי ומקבל כלפי גופן ומיניותן.

תהליך ההבניה של השיח החליפי ניתן לחלוקה לשלושה רכיבים, הראשון הוא התחלת הביקורת על הנורמות החברתיות השמרניות או הליברליות, השני הוא התנגדות להשלכות השיחים על חיי הצעירות והשלישי הוא הצעת שיח חליפי. החלוקה לשלושת הרכיבים הללו היא מעט מלאכותית שכן לא כל אחת מהמרואינות עברה את שלושתם על פי סדר, אולם ניתן לטעון שכאשר עולים שיחים מתנגדים, לרוב ניתן לראות את שלושת הרכיבים הללו, כאשר לכל אחד מהם קיום נפרד אך גם קיימת תנועה בניהם.

3.4.1 ביקורת ומודעות ליחסי הכוח

הנחת היסוד של השיח המתנגד היא טענתו של פוקו ש"היכן שיש כוח ישנה התנגדות" (פוקו, 1996, עמ' 66). התנגדות זו באה לידי ביטוי בשיח ביקורתי ובמודעות לכוח המופעל על ידי השיחים השמרניים והליברליים. הראייה הביקורתית של הצעירות מופיעה בשלל תחומים הקשורים לגוף ומיניות. טל למשל מערערת באופן כללי על השיפוט (השמרני והליברלי) של נשים על פי לבושן והתנהגותן המינית:

טל: זה בכלל לא משנה באמת באמת באמת. הלבוש זה לא משנה, אלא באמת הבן אדם ומה שהוא מציג את עצמו ואיך שהוא רואה. בן אדם... לא מעניין אותי... כשאני באה ומדברת עם בן אדם לא מעניין אותי עם מי היא שכבה, מה היא עשתה בחיים, מה היא לובשת. באמת אכפת לי מה היא מעבירה לי, אם היא מעבירה לי שהיא בן אדם חכם שהיא עם השכלה בלי השכלה... מדברת לעניין. [ראיון ראשון]

הדיון בתחילה נסוב בכלליות על "בן אדם", אך הדוגמאות "עם מי היא שכבה, מה היא עשתה בחיים, מה היא לובשת" ניתנות בלשון נקבה. טל מערערת על כך שנשים נשפטות על פי סטנדרטים חיזוניים שאינם רלוונטיים למי "באמת הבן אדם" והיא מנסה להגיע ל"אמת", מילה שחוזרת חמש פעמים בקטע הקצר. כאשר טל מגדירה את "האמת", היא חוזרת לביטוי "בן אדם", ביטוי "ניטרלי" מגדרית, אך למעשה מגדיר גבר, בכך היא מבקשת שישפטו נשים כמו את הגברים ולא על פי נורמות שמרניות.

בתחילה עמיטל לא מצליחה להגדיר מה הציבור איננו "זה כזה ציבור לא...", כיוון שציבור "רכלן" היא מציאות שקשה לדמיין מולה מציאות אלטרנטיבית. לאחר מכן היא מצביעה בבחירות על כך שרכילות הנה כלי חברתי שמשמש להטלת סנקציות על חברים שלא עומדים בנורמות. היא מזהה את הדרישה בחברה הדתית ללדת כמה שיותר מהר לאחר הנישואים ואת האופן שבו זוג שלא עומד בדרישה עומד למשפט ציבורי.

3.4.2 שיח מתנגד "אהבי את גופך"

הבלחי ההכרה של הצעירות בכוחות החברתיים הפועלים ביחס לגוף הנשי, מביאים אותן למודעות הן לשיח השמרני שאוכף סטנדרט יופי מחייב, והן לשיח הליברלי שמדבר על אחריות אישית ובחירה, אך מתעלם מכך שקשה לבחור באופן המנוגד לסטנדרט היופי. הבנה זו מעודדת צמיחה של שיח חלופי לשיחים השמרני והליברלי: "שיח אהבי את גופך". הנחת היסוד של שיח זה היא אהבת הגוף כהתנגדות לשיח של שנאת גוף. אהבה של הגוף לא כיוון שהוא מושלם ועומד בסטנדרטים (כפי שקורה לעיתים בשיח הליברלי) אלא מתוך שביעות רצון אישית (Wood-Barcalow, Tylka, & Augustus-Horvath, 2010). לתהליך השיח המתנגד שלושה שלבים לא עוקבים: ביקורת על סטנדרט היופי, התנגדות למבט הגברי ושיח חליפי "אהבי את גופך".

ביקורת על סטנדרט היופי - ניתן לראות איך תהליך המחשבה הביקורתי מתרחש אחרת אצל כל אחת:

מיכל: ומי החליט ששערות זה מגעיל?

גלי: אותי זה מגעיל

אלונה: זה פשוט מטומטם

הדס: מישהו מטומטם. כן, מי החליט את זה באמת צריך להתנגם בו!

גלי: באמת מי המציא את זה? (צוחקת)

אלונה: למה באמת בנים לא מורידים?

בת אל: זה מאז ומתמיד

אלונה: אם היינו פעם, בצרפת זה היה מה זה יפה אתם יודעים? היינו עושים (מדגימה תנועה של שערות גולשות מבית השחי)
[ראיון שלישי]

השאלה "מי החליט ששערות זה מגעיל?" גרמה לצעירות להתבונן על סטנדרט הורדת השיער. הערעור

על הטבעיות של נורמת הסרת השיער נעשה על ידי כמראיינת, וייתכן שלא היה קורה אילולי כן, אך משעלתה השאלה היא עוררה תגובות מעורבות. בתחילה גלי טוענת שהיא מסכימה עם הנורמה וגם אותה מגעיל שיער גוף. אך בעקבות ההערות הכעוסות של אלונה והדס, היא מבינה שהנורמה אינה מובנת מאליה והיא תוהה לגביה. מיד לאחר מכן היא צוחקת, כאילו עצם השאלה מעט מגוחכת. אלונה עוברת תהליך הפוך, היא הולכת ומעמיקה בהבנה שסטנדרט היופי הוא יחסי ונתון לשינויים. היא מציעה מציאות שהיא מתקשה לתארה

במילים ולכן משתמשת בתנועות, בה שיער אינו מגעיל, אלא יפה. הביקורת על משטור הגוף והדרישה לעצבו על פי הסטנדרט לא עלתה הרבה בראיונות כיוון שהנורמות השמרניות הן כמעט בלתי מעורערות. רק אלונה, מספרת בהמשך שהיא מודעת לנורמות וגם מודעות לכך שהיא מושפעת ונענית לדרישות החברתיות:

אלונה: לי זה ממש משפיע מה שאחרים אומרים כאילו בשוב שלי כשאני מגיעה בשביל, הביתה, כשאנשים כבר לא רואים אותי אני מתחילה להוריד חגורה, מתחילה להוציא תבטן. [ראיון שלישי]

רק כשהיא בשביל הגישה לביתה (עדיין ספק במרחב הציבורי, אך הפיקוח כבר פחות הדוק), היא "מתחילה להוריד חגורה, מתחילה להוציא תבטן" כלומר מסירה את המגבלות ותופסת את מלוא המקום.

פעם אחת בלבד הצעירות הביעו מודעות למקורות סטנדרט היופי, לכך שהסטנדרט אינו נובע מ"מישהו" אלא דרך מנגנון שאינו מדובר והמסרים מועברים באופן עקיף, דבר שמקשה על ההתנגדות אליהם:

כרמל: זה דרישות... זה בעצם זה כמו דרישה שהיא זה... שהיא לא ברורה.

נריה: היא לא כתובה כזה.

חדר: לא אומרים לך תהיה רזה מראים לך את כל הזה מסביב.

נריה: הדימויים.

[ראיון שני]

ההתנגדות למבט הגברי - שיח סטנדרט היופי נוכח בחיי הצעירות כאמת מוחלטת, אך שיח השמירה על

הגוף מפני המבט הגברי מדובר יותר, לכן הביקורת של הצעירות על השלכות של השיח עליהן יותר חריפה:

אלונה: דווקא בני עקיבא העבירו לי את זה שזה, כמו שגלי אמרה קודם, שזה, שרואים את הגוף שלנו בתור איזה משהו אובייקט. דווקא זה מה שבני עקיבא העבירו לנו, הבית ספר דווקא אמר לי, שזה חשוב שתי-נה-גי.

גלי: (מצביעה על אלונה) יש בזה משהו. כזה הנוער, בבני עקיבא תמיד הרגשנו ששם כאילו, כאילו מכתיר (עושה מרכאות עם הידיים) את הבנים ולא...

אלונה: זה נכון. שזה מעורב מסתכלים עליך... כמו שיש שסע בחצאית אז הם מסתכלים זה עושה להם משהו....

גלי: אבל גם בגלל זה מצד אחד הבנתי למה זה חשוב...

בת אל: אבל נתפסת למשהו שהוא נורא, יכול גם נורא לעצבן, שכאילו כשאת עושה, מה שאת עושה בגלל כאילו מישהו אחר, בגלל בנים. [ראיון שלישי]

אלונה מצביעה על יחסי הכוחות שהשיח על שמירה על הגוף מייצר, היא מבינה שהגוף הנשי מסומן

כאובייקט למבט ולכן מאוים על ידי "הבנים". ההבדל בעיניה בין בני עקיבא ובית הספר הוא שבבני עקיבא

דיברו על כך באופן ישיר ואילו בבית הספר התחמקו מדיון בשיח באופן מפורש ("תי-נה-ני"). גם גלי מרגישה

שהדיון בגוף הנשי "מכתיר את הבנים" ומתעדף אותם. מחד בנים מוצגים כחלשים ולכן זקוקים להגנה

ומאידך, חולשה זו "מכתירה" אותם ונותנת להם כוח על פני הבנות. בת אל לא משתכנעת שהיא צריכה לוותר

ולשמור על צניעות בגלל בנים. זה מעצבן אותה שהיא פועלת על פי מניע חיצוני. כלומר, יש כאן ניצנים של שיח

שמערער על השיח הגוף הנשי כאובייקט לתשוקה ומניח יסודות לשיח של סוכנות.

שיח חליפי "אהבי את גופך" - מתוך הבנות אלה של יחסי הכוח ורצון לסוכנות בשיח, וכתגובת נגד

לבושה ואשמה שכרוכות בגוף לא מושלם (Maor, 2012) עולה השיח "אהבי את גופך" כשיח חלופי לשיח

ההגמוני. כיוון ששיח זה הוא שיח מתנגד, הוא אינו אינטואיטיבי עבור הצעירות אלא דורש עבודה אקטיבית:

עמיטל: זה עבודה עצמית [להשלים עם מה שיש בקשר לגוף].

סמדר: כן, אני גם אומרת. פעם... אם תשאל אותי מלפני שלוש שנים, אני אגיד לך שזה לא אני מה שמחוץ. אני לא סובלת בנות רזות, כאילו מעצבנות אותי ואני בעצמי כאילו רזה. זה להילחם עם זה. וואלה מפקתי, כאילו עם גנים באסה. אני לא אוהבת את זה, אבל מתרגלים לזה. כאילו גם לומדים לסנן הערות מבחוץ. שכל השמנות שבאות אלי. את רזה. אני מחזירה להם. את שמנה... (צוחקות). כאילו למדתי באמת. להיות כזאת. להגיד את האמת. הן אומרות לי את האמת אני אחזיר להן פשוט. [...] לומדים אה... להשלים עם מה שיש. זה כאילו לעבוד על עצמך שזה מה שיש ותחילי לאהוב את זה. ועכשיו אני אוהבת את זה. [ראיון רביעין]

סמדר ועמיטל מסכימות שאהבת הגוף היא עבודה, "זה כאילו לעבוד על עצמך שזה מה שיש". כדי

להתגבר על השיח של אידיאל היופי, שמכתיב אי נחת תמידית מהגוף, סמדר צריכה "לעבוד על עצמה" גם

כ"עבודה עצמית" וגם "לעבוד על עצמה" (כלומר, לשקר) שהיא מרוצה מהגוף. תחושת הפיצול בין ה"אני

האמיתי" ל"אני שבחוץ" משקפת את הסתירה שהיא מרגישה שבה היא חיה. אך באופן מעניין סמדר מציירת

את תהליך השלמתה עם גופה דווקא כהליך של אמירת אמת. היא שומעת את האמת מאחרות "את רזה"

ומחזירה להן באותו מטבע "את שמנה". התהליך של אהבת הגוף בעולם של סמדר מצטייר כמלחמה בין אמת

ושקר, בין שביעות רצון ובאסה. המלחמה בין השיח ההגמוני לשיח המתנגד.

השיח החלופי של "אהבת הגוף" בדיון של דנית, גלי ובת אל מעורר מחלוקת בקרב המרואיינות:

דנית: אני חושבת שגם, בנאדם שהוא שמן ומכוער צריך להיות, לאהוב את הגוף שלו אין מה לעשות

גלי: לא אני לא חושבת

[ראיון שלישי]

בת אל: זה לא כזה פשוט להגיד את זה.

הקביעה הנחרצת של דנית שכל אדם צריך לאהוב את עצמו ללא קשר לנתוני גופו מעוררת התנגדות.

השיח החלופי של אהבת הגוף הפך בעצמו לשיח הגמוני שבתורו מעלה התנגדות. ההתנגדות מתעוררת כיוון

שכפי שגלי חשה, שקביעה "אין מה לעשות" לא מאפשרת בחירה אם לאהוב את הגוף או לא, וכפי שבת אל

מציינת, קביעה זו לא לוקחת בחשבון את הגורמים החברתיים שלא מאפשרים אהבה של הגוף. השיח החליפי

שמוצע על ידי חגית הוא שיח אחר, לא שיח אהבת הגוף, אלא שיח שמצמצם את חשיבות השיח על הגוף:

מיכל. דיברו אתכן בבית?

חגית: על מה?

מיכל: על הגוף.

חגית: זו אף פעם לא הייתה נקודה. פחות התייחסו לזה. יותר חשוב זה האופי מבחינתנו בבית. (צוחקות)

[ראיון ראשון]

מיכל: מזתזת? איך? כאילו...

חגית: לא, זה היה הרבה יותר עבודה על האופי מאשר עבודה על החיצוניות כאילו זה... מה... שמשמעותי בחיים.

המשפחה של חגית מציעה שיח חלופי לחלוטין לשיח על גוף, שיח שלא דן באהבה של הגוף או בסלידה ממנו, אלא משנה את המוקד של הדיון. הדיון על אופי מבחינת חגית הוא הרבה יותר משמעותי וחשוב בחיים, עד כדי כך שבתחילת הדיון היא אפילו לא מבינה על מה השאלה. נקודת מבט כזו חותרת תחת הנחות היסוד של השיח על גוף ומייתרת את הדיון כולו, כיוון שהיא טוענת שהוא חסר משמעות. ניתן לטעון ששיח כזה הוא למעשה חזרה לשיח שמרני שמתעלם מהגוף ומסמן אותו כמקור לבושה. אך עבור חגית זהו שיח חליפי לשיח סטנדרט היופי שמאפשר לה סובייקטיביות ובחירה.

3.4.3 שיח מיניות נשית מתוך בחירה

במקביל לבחינה המחודשת של נורמות הגוף, השיח המתנגד מביא עמו ביקורת על השיח של מיניות ויוצר שיח מיניות חלופי. שיח חליפי "מיניות נשית מתוך בחירה", מניח מין כמשהו חיובי ומהנה עבור נשים (sex positive) מייצר סוכנות מינית (sexual agency) ויכולת לבחור ולקחת אחריות על המעשה המיני מתוך מודעות ליחסי הכוח. יכולת זו באה לידי ביטוי קודם כל באפשרות לדבר על המיניות, בניגוד לחברה הדתית שמשתיקה את השיח על מיניות ככלל ולחברה הכללית שמשתיקה את השיח על תשוקה נשית בפרט. בנוסף, השיח המתנגד מאפשר לנשים וצעירות להיות הנושא של השיח ולא רק המושא שלו, הוא מאפשר לרצות או לסרב לקחת חלק בהתנהלות בעלת אופי מיני מתוך חיבור הן לתשוקה ולהנאה ממין והן לרצון לא להיענות למין בכל מצב (Allen, 2008; Tolman, 2012; Harden, 2014). שלושה רכיבים יוצרים את השיח החלופי "מיניות נשית מתוך בחירה": ביקורת על השיח הקיים על מיניות, התנגדות להיות אובייקט בשיח על מיניות ושיח חליפי של מיניות נשית בוחרת, במיוחד בהקשר של עולם דתי בעל דרישות מיניות מחמירות מנשים.

ביקורת על השיח הקיים על מיניות - בראיונות, חלק מהצעירות הביעו ביקורת על השיח השמרני-

הלכתי-טכני על מיניות שקיים בבית הספר ובחברה הדתית:

עמיטל: לא אהבתי! [שיעורי אישות ומשפחה באולפנה]

סמדר: על נידה היה שם.

עמיטל: כאילו הסבירו את זה נורא מהתורה ומהמקורות

סמדר: כן!

עמיטל: ולא התחברתי כל כך.

סמדר: חומר לימודי. ללמוד ולהוציא... זהו. [...]

צופיה: וואיי זה היה משהו מזעזע. וואיי כל פעם לפני השיעור היה מישהי שצועקת בואטסאפ בהקלטה "חינוך מיניייייי" (כולן צוחקות) זה היה ממש בדיחה אצלנו (צוחקת). [ראיון רביעי]

השיח על מיניות בבית הספר אינו מספק את הרצון של הבנות בשיח כן על מיניות, אלא יוצר תחושת ניכור ומשטור המיניות. הדיבור על נידה נתפס כ"חומר לימודי" בניגוד לרצון של הצעירות "להתחבר". צופיה (שבתחילה התקשתה להיזכר באיזה שיעור מדובר) מספרת איך בבית הספר שלה שיעור אישות ומשפחה הוצג כנלעג. הצעקה "חינוך מיני" מדגישה את העדרו של חינוך למיניות כפי שהצעירות היו רוצות ללמוד אותו. הדס, גם מדברת על הביקורת שיש לה על השיח הקיים שמיניות היא בושה:

הדס: זה פשוט... מחשבה שה [מין הוא בושה].. זה מה ש, מה ש כאילו, ראינו, מה ש, לא יודעת, העבירו לנו, זה לא בדיוק אה. מה שחייב להיות גם נכון. פשוט צריך לשנות את המחשבות על זה. [ראיון שלישי]

היא מכירה את המחירים שהיא וחברותיה משלמות על השיח השמרני של מיניות כמקור בושה ולכן היא טוענת ש"פשוט צריך לשנות את המחשבות על זה". אבל הביקורת לא באה להדס בקלות "זה לא בדיוק מה שחייב להיות גם נכון", הדס מהוססת כיוון שלצאת כנגד הדרך בה חונכת זו משימה קשה. בת אל מדברת על הקושי במעבר משיח שמרני שממוקד באיסור לשיח פתוח שמדבר על מיניות באופן חיובי:

בת אל: אין לי ממש, זה. היה לנו עם קבוצה שלנו באיפה שאני גרה, אז היה לנו, אה איזה שהיא שיחה עם מישהי, כאילו ממש הייתה פתוחה וכאילו, קצת, יותר מידי לחלק מה, בעת, וכאילו זה היה, פשוט מבחינתה. כמו לדבר עכשיו על מזג האוויר (הדס צוחקת) שזה היה לי, זה קצת מוזר לי את יודעת עדיין זה לא מרגיש אותו אותו דבר על זה ככה. פחות כאילו הפתיע אותי דברים שהיא אמרה, עצם ה הפשטות לדבר על זה וה, כאילו זה ברור זה מובן זה טבעי זה זה יפה, לא יודעת אני עדיין לא רואה את זה ככה... [ראיון שלישי]

בת אל מספרת על הניסיונות הממוסדים לשנות את השיח לשיח "פשוט", שלפעמים מרגישים "יותר מדי לחלק מהבנות". כמו בשיח על גוף, השיח החליפי מציע נקודות מבט קשה לעיכול, בייחוד לאור ההרגל לשיח השמרני. כך קורה ששוב, השיח שמתנגד, מבקר את השיח השמרני ומציע לו אלטרנטיבה מעורר בעצמו התנגדות. הדס למשל, שרצתה שיח אחר על מיניות, צוחקת כאשר בת אל מדברת על כך שהאורחת דיברה על מיניות כמו "מזג האוויר" הצחוק שלה מראה על הקושי לקבל את השיח הפתוח.

התנגדות להיות אובייקט בשיח – טל, שמדברת על המיניות שלה בגלוי, מבקרת את הפוזיציה של

נשים כאובייקט מיני ומתנגדת לפסיביות המינית שנכפית על נשים:

טל: אני! אני מרגישה [אובייקט מיני] כי יש לי ציצים. אז זה אובייקט מיני. שאם נגיד אני שמה משהוא טיפה חשוף, הלך פייפן... כי אנשים יכולים לדבר איתי ו.. (בוהה ואז מנופפת ביד) כאילו היי! אני פה! בגלל זה יש לי קטע שכאילו כשאני מתלבשת: סגור פה, כי זה מפריע לי... כי זה עושה... כאילו אני מרגישה... מרגישה שזה לא... לא... לא נתפס על הדעת. לא משנה מה. לא נתפס לי על הדעת. וזה לא קשור לזה... זה פשוט לא מרגיש לי... לא מרגיש לי בנות אז אני פשוט שמה משהו טיפה יותר... וזהו [ראיון ראשון]

טל מרגישה שבעצם העובדה שיש לה ציצים היא אובייקט מיני. המציאות הזו לא נתפסת "על הדעת" בעיניה. כלומר, הדעת, וה"אני" נעלמים כאשר החזה נחשף. לכן כדי להחזיר את ה"אני" ואת "הדעת" היא מתלבשת בצורה שמסתירה את החזה שלה. הטיעון שהסתרת החזה מאפשרת הצצה אל "אני" שהוא מעבר לגוף מזכירה את השיח השמרני על צניעות, שטוען שהסתרת הגוף מסייעת לגברים להתמקד בפנימיות. ההבדל

הוא שטל מודעת לשיחים הליברלי והשמרני שמניחים ש"Boys will be boys" ואישה צריכה להיות אובייקט מיני. ובחרת בבגד סגור מתוך התנגדות ושימוש בשיקול דעת (למול התפיסה הרווחת שהתשוקה הגברית אינה נשלטת ואין בה שיקול דעת) וגם תוך חיבור למה ש"מרגיש בנוח" ולא רק מה נראה טוב.

עמיטל מספרת על התמודדות קשה מול בחור שפלש למרחב האישי שלה:

עמיטל: איזה פעם דיברתי עם איזה מישהו.. בואטסאפ והוא ממש, זה היה כאילו ממש אונס מילולי כזה. והוא שאל כאילו, את מאוננת? מה הגודל של החזה שלך? כאילו דברים כאלה...]. הקיצר אז אמרתי לו, אני יכולה ללכת למשטרה עם זה אתה יודע? ואז הוא כזה מה?? מה משטרה?

מיכל: הרגשת שזה אונס מילולי?

עמיטל: כן. אחרי זה בכיתי לילה שלם כאילו. באמת. נכשלתי במתכונת במתמטיקה שהייתה אחרי זה. (צוחקת) רציני הרגשתי מה זה רע.

מיכל: כי מה?

עמיטל: כי זה הרגיש כאילו פלשו אלי. כאילו מה זה ענייך? כאילו מה אתה שואל תשאלות האלה? כאילו.. זה הגוף שלי [...]. הוא עברייך מין. (צוחקת) סתם... סתם... כי.. לא, גם דיברנו על זה שהוא לא בתול וזה, והקיצר הכל אצלו נורא פתוח. אז הוא הלך עם זה רחוק. [ראיון רביעי]

הבחור אתו ניהלה עמיטל את השיחה ביצע "אונס מילולי" לתחושתה. בזמן ההתכתבות, עמיטל הייתה נתונה במלכוד בין שלושה שיחים שונים. הראשון, "שיח הגבר בראש", שיח המכווין נשים להיענות לתשוקה הגברית בכל מחיר תוך התעלמות מהצרכים והרצונות שלהן (Holland et al., 1998). שיח שני הוא השיח הדתי שגרם לה לחוש בושה ואשמה עקב עצם הדיבור על מיניות (פוקו, 1996). שיח שלישי הוא השיח המתנגד, השיח שגרם לה לזהות את חוסר הנוחות שלה ואפשר לה לנסות ולהדוף את השאלות המטרידות ולאיים בפנייה למשטרה (Tolman, 2012). אך שיח "הגבר בראש" הגחך את איום הפנייה למשטרה, כיוון שאחת מהנחות השיח היא שכוחניות מינית היא התנהגות גברית נורמטיבית וראויה (Holland et al., 1998). השיחה עם הבחור גרמה לעמיטל בושה, שהביאה לנדודי שינה וכישלון בברות. כישלון מעשי ומטפורי גם יחד, כיוון שכל אחד מהשיחים מיצב את עמיטל כבעלת אחריות וכמי שנכשלה בתפקידה. מבחינת שיח שמרני "הגבר בראש", תפקיד האישה הוא לספק את תשוקת הגבר ולכן מבחינת שיח זה היא מגוחכת ולא נחשקת. מבחינת השיח השמרני הדתי, תפקיד האישה להיות שומרת הסף ולכן שיח זה ממצב אותה כמופקרת מינית. השיח המתנגד, הוא כה שברירי בעולמה שאמנם מאפשר לה להתנגד, אך לא חוסם את המיצוב השלילי שנעשה על די השיחים הדומיננטים המופנמים. ייתכן שהקונפליקט, או אולי "ניצחון" השיח השמרני הוא שגרם לעמיטל להשתיק את עצמה בסוף ולבטל את כל הסיפור כ"סתם סתם". אולם מצד שני ייתכן שריבוי השיחים, המודעות אליהם הם שאפשרו לה לספר את הסיפור לכתחילה ולהתנגד להיות רק אובייקט בשיח.

שיח חליפי שיח מיניות נשית מתוך בחירה - בהמשך לשיחים הביקורתיים על מיניות עולה שיח חליפי "מיניות נשית מתוך בחירה", המניח כי דיבור על מיניות וביטוי שלה הוא זכותה של כל אישה, השיח מדבר על סובייקטיביות, סוכנות ובחירה. הנחה נוספת של השיח החליפי היא שגם בהקשר ההלכתי של איסורים על מיניות, ניתן לבחור את אופן השמירה על כללי ההלכה בצורה עצמאית מבלי לחוש שמידת הדתיות נפגעת. שיח זה אינו מחויב לפסיקות ולרבנים, אלא לתחושות אישיות של הצעירות באשר ל"נכון" ו"לא נכון". בשיח זה התחום המיני הוא תחום בו מתקיים מרחב בחירה בתוך העולם הדתי-מיני (וידר כהן, 2013). ראוי לציין שביחס לשיחים המתנגדים שיח זה הופיע במספר הרב ביותר של פעמים ומפי דוברות שונות.

זהר מגדירה את הגבולות שלה בתוך מערכת היחסים:

זהר: אני יוצאת עם מישהו שנתיים... וחצי עוד מעט ו ואני לא רואה את עצמי במערכת יחסים שומרת נגיעה. אבל אני גם לא רואה את עצמי שוכבת אתו ועושה דברים שהם אסורים. כאילו זה באמצע. אין לי בעיה ללכת אתו יד ביד ולהתנשק אתו אין לי בעיה עם זה, אבל מלהתמשק אתו ולקיים אתו יחסי מין זה שמייס וארץ בעיני אבל אני לא אשמור נגיעה זה בדיוק האמצע שלי. שיש לי גבול מאד ברור.

מיכל: איך את מרגישה עם זה מבחינה דתית?

זהר: טוב לי כאילו.. ברור שבנאדם מרגיש שלם עם עצמו שהוא עושה הכל לפי הספר ואני ככה ואני ילדה טובה ולא ולא אבל אני לא מרגישה שאני עושה משהו רע.. תחשבי יש לי גבול מאד ברור אני לא אשן אתו באותו חדר אני לא.. לא יודעת מה.. דברים כאלה דברים שאני יודעת שהם אסורים. בהחלט גם להתנשק זה אסור, זה כולל איסור נגיעה וכאלה. אבל זה נראה לי פחות.. זה נראה לי יותר מותר.. אני לא יודעת.. [ראיון ראשון]

זהר מודעת לשיח השולט והיא מודעת לכך שהיא לא "עושה לפי הספר", אבל "אין לה בעיה עם זה" וזה לא מונע ממנה להרגיש שהיא "ילדה טובה", כיוון שהיא פועלת על פי "גבול מאד ברור". העולם הדתי מחולק לשני תחומים ל"אסור" ו"מותר", אבל זהר עושה חלוקה מחודשת בין האסור (לקיים יחסי מין, לישון באותו חדר) למותר (לשמור נגיעה) ומוסיפה תחום ביניים "האמצע שלי" (ללכת יד ביד, להתנשק). שיח זה שהוא בין "שמייס וארץ" משאיר את זהר מעט תלויה. היא לא מרגישה לגמרי "שלמה עם עצמה" כי הדרך שלה "נראה לי יותר מותר" מנוגדת לדרך הדתית "לפי הספר", לכן בסוף היא מוסיפה את ההסתייגות "אני לא יודעת". כלומר, כמו אצל עמיטל, גם בתחום המיני השיח החליפי שברירי למול השיח השמרני.

יעל מתנגדת לשיח השמרני של חברותיה ומציעה שיח חליפי בהקשר של לידה. בניגוד להלכה שאוסרת מגע בין בני זוג בלידה וקובעת שהגבר צריך להסתתר מאחורי וילון, יעל רוצה את בעלה לידה בלידה. היא דוחה את הטיעון ההלכתי של החברות בטענה "זה בן אדם שאת תחיי אתו". החיים חזקים מההלכה, הצורך בבעל שווה לצורך באמא. יעל מציעה שיח שוויוני בו הגבר הוא לא גורם שצריך להחשף בפניו רק כאובייקט לתשוקה וצריך לשמור עליו מפני מה שאינו מעורר תשוקה, אלא שותף אקטיבי לחיים:

יעל: למרות שבלידה שלי אני ארצה שבעלי יגע בי [...]

כרמל: אני נראה לי אוציא ואתו מהחדר, אני צריכה את אמא [...]

יעל: אני צריכה את אמא שלי ואני צריכה את בעלי. מה?! ברור שאני אצטרך אותו.

מיכל: למה את לא רוצה שיהיה אתך בלידה.

ליאור: כי זה מגעיל זה לא נעים לראות [...]. בגלל זה היהדות אומרת שהוא צריך להיות מאחורי הווילון.

יעל: תקשיבי אבל... זה מה שאת אומרת זה כאילו, ליאור, זה בן אדם שאת תחיי אתו. [ראיון שני]

טל מעלה התלבטות אחרת שקשורה בשבירת הנורמה השמרנית:

טל: אני בדילמה על זה. וואלה אני בדילמה על זה... כי מצד אחד את אומרת עכשיו את לא תתחתני... ו... מצד אחד ומצד שני... גם את אומרת כאילו... התנסות... זה טוב. את מתחתנת עם מישהו שאת לא יודעת איך הוא במיטה, וכן לדעת איך...

למרות ההצגה הרטורית של טל את השאלה האם לקיים יחסי מין לפני החתונה כהתלבטות זו אינה התלבטות. אין שני צדדים מנוגדים בדבריה, אלא שני צידוקים להנחה שמין לפני החתונה היא אפשרות ממשית וחיובית שמאפשרת סוכנות מינית. הצידוק הראשון הוא שחתונה אינה נראית באופק ואין לה רצון להמתין עם קיום יחסי מין, והצידוק השני הוא שבכל מקרה, לדעת טל, כדאי להתנסות במין לפני החתונה כדי לבדוק התאמה מינית שתבטיח הנאה וסיפוק. הצגת ההנחה כהתלבטות מאפשרת לטל לבחור את התנסויותיה המיניות מבלי לערער לחלוטין על הנורמה השמרנית ומבלי לקבל תגובות שליליות, כפי שיעל קיבלה.

שיח חליפי נוסף שנידון לעיל הוא השיח החליפי הפתוח על מיניות, בניגוד להימנעות משיח בעולם

הדתי. סמדר מתארת איך הייתה עבורה ההכרות עם השיח הפתוח לאור התרגלותה לשיח השמרני:

סמדר: נגיד... [שותפה לדירה] שאלה אותי פעם אחת, את תרדי לבעלך? ואני מסתכלת עליה ככה (מבט מופתע)

עמיטל: אה... חשבתי שאת מנסה להגיד את זה בצורה יותר עדינה (צוחקת)

סמדר: אה לא. אני סבבה. זה בסדר כן?

עמיטל: כן, לא... תהיתי אם מנסה להיזכר או מנסה ל... [...]

סמדר: אז... זה כזה... אז לקח לי כזה... מה את רוצה ממני? כאילו מה את שואלת אותי את זה? וזה, אבל אז מתרגלים לזה כאילו וזה שיא הפתוח אצלנו.

מיכל: כאילו, בהתחלה זה היה לך קשה?

סמדר: כאילו, בהתחלה זה היה כזה, מה היא רוצה ממני? מה היא שואלת אותי את זה? מה זה? ואז זה... ואז לאט לאט צוחקים על זה עכשיו. [ראיון רביעי]

עמיטל מפרשת את ההיסוס של סמדר בהתחלה כניסיון לעדן את הדברים, כיוון שבשיח השמרני לא

מקובל לדבר על מיניות בגלוי. למרות שסמדר עונה שהיא לא ניסתה לעדן היא מוודא ש"זה בסדר", שהשיח

הפתוח לא חצה את הקווים ועדיין נשאר בגדר המותר. היא מתארת את תהליכי המיסוד של השיח הפתוח

בדירה: מחוסר תגובה, לתהייה ולהתרגלות. כלומר, כמו אצל בת אל, השיח הפתוח אינו אינטואיטיבי אלא יש

לעבור תהליך פנימי בכדי לנהל אותו. שני הדברים שמאפשרים את השיח הפתוח הם הצחוק, שמהווה דרך

לעדן את התמודדות והעובדה שהשיח נשאר במסגרת הנישואים, לא "סתם" מיניות, אלא שיח על "בעלי".

שיח הצניעות השמרני, שנובע מהנחות היסוד של שיח התשוקה הגברית ומניח שנשים צריכות לכסות את גופן בכדי להישמר מפני החשק הגברי, עורר תגובות ביקורתיות רבות בראיונות. הביקורת מתמקדת בכך שהשיח על צניעות מתנהל באופן בלתי פוסק וחד צדדי, ומשקף פן רדוד של היהדות שהצערות לא מזדהות אתו. לדעתן השלכות שיח הצניעות הן התרחקות מהדת. שיח הצניעות החליפי של הצעירות לוקח בעלות מחודשת על צניעות ומבקש להשתחרר מהדיון על אורך החצאית כצורת הביטוי היחידה לאמונה דתית ולהתמקד בצדדים נוספים כגון מידות טובות וערכים. השיח החליפי על צניעות כולל התנגדות להתמקדות הדתית רק בחצאית, ביקורת על צניעות כלא מייצגת את רמת הדת, והצעה של שיח צניעות חליפי.

התנגדות להתמקדות רק בחצאית - המציאות היום יומית של בחינת החצאיות מעוררת ביקורת קשה:

דנית: לפעמים, יותר מתייחסים לצניעות החיצונית מאשר לצניעות הפנימית. כאילו נגיד אצלנו בבית ספר, אז כאילו יותר... ככה אני הרגשתי יותר היה חשוב להם כאילו ש בנות יבואו לבגשות בהתאם מאשר ש.. פחות.. כאילו יותר הקפידו על זה, מאשר כאילו על א על האישיות

בת אל: כאילו לא דיברו על למה, אנחנו פשוט מאותו בית ספר, גם לא דברו על למה, כאילו זה הכללים זה טכניקה תעשו את זה, אנחנו נעמוד בשער ונבדוק אתכם, ולא דיברו יותר מידי =

דנית: עם סרגלים כזה =

בת אל: היה כיסא כזה בכניסה בואי שבי

דנית: כן...

בת אל: כזה מסתכלים עלייך רואים שאת בסדר בוקר טוב מה שמע זה כאילו החוויות שלנו [...]

דנית: גם לפעמים לא היה לזה... לא הבנתי תיפואנטה של זה... כי נגיד, איזה מורה אחת, דברה אתנו על זה על ה המצב הזה שהיה אצלנו בבית ספר וכאילו אמרה ש, הם כן מודעים לזה שבנות באות עם חצאיות ארוכות ומתחת יש להם חצאיות יותר קצרות והן הן כן יודעות ששנייה לפני הבצפר כאילו הם באות עם אפילו עם מכנסיים, ואז נכנסות לאיזה שהוא בניין ומחליפות כאילו לה זה, אז כבר... לא היה לזה לא הבינו תטעם של זה לא. אז למה הם כאילו, כל כך מקפידים על משהו ש, לא לא, זה לא היה ברור כזה.. לא יודעת... [ראיון שלישי]

דנית ובת אל טוענות כפי שטוענת זיוון (2008) שהעיסוק האובססיבי בצניעות לא משחרר מהפיתוי

המיני, אלא הופך לפטישיזם. ההתנהלות סביב אורך החצאית הופכת בעצמה לטקס דתי כפייתי. המעשה

החינוכי של בית ספר שאמור לעצב את האישיות של הבת וללמד אותה, מתהפך: "לא דיברו יותר מידי".

מדיניות כיסוי הגוף של בית הספר הופכת למדיניות של טיוח. המורה מודעת לכך שבנות מחליפות בגדים

בסמוך לבית הספר, אבל גם על כך לא מדברים. ההשתקה של הגוף פועלת כמנגנון שמטרתו להשתיק את

השאלות. ואכן דנית חותמת את דבריה במילים "זה לא היה ברור כזה.. לא יודעת..." מדיניות הטשטוש עבדה.

גם צופיה חולקת את הביקורת על התמקדות רק באורך החצאית:

צופיה: פשוט היינו נכנסות לבית ספר, והמורות, היה ממש מורות בשער משבע עד שמונה, היו אומרות בוקר טוב. לברכיים כאילו ככה (מדגימה). בוקר טוב. בוקר טוב.

עמיטל : זה ניראה לי כאילו כבר מאבד פה את העניין כאילו .

צופיה : זה היה כבר מגעיל .

עמיטל : זה כאילו מאבד את המשמעות של כאילו מה אנחנו פה? כאילו מאבד את המטרה

צופיה : דת זה לא רק צניעות זה לא רק זה, זה לא רק

עמיטל : זה כאילו.. זה נורא ליצור אנטי .

צופיה : בדיוק! זאת הבעיה אצלנו. שזה יותר מדי להכריח וזה ואת צריכה.. =

עמיטל : זה ערכים ש... =

צופיה : ואין שאלה יותר מדי, לא משנה מה שאת חושבת, זה מה שאת עושה...למה שיקשיבו לכם ככה? כאילו..

[ראיון רביעי]

עמיטל : כי זה מוציא מהעיקר וזה נהיה כזה....

העמידה בשער של המורות שבחורות מי תיכנס ומי תישלח הביתה בבושת פנים להחליף בגדים אינה

מקריית. השער הוא מקום ציבורי בו נערך המשפט הקדום, כפי שאומר הפסוק "שִׁפְטִים וְשִׁטְרִים, תִּתֶּן-לָךְ בְּכָל-

שְׁעָרֶיךָ, אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ, לְשִׁבְטֶיךָ; וְשִׁפְטוּ אֶת-הָעָם, מִשִּׁפְט-צֶדֶק" (דברים ט"ז, י"ח). ואכן המורות

מציגות עצמן כשליחות של הדת כאשר הן מודדות את אורך החצאית ושופטות את הבנות על פיה. החוויה

שמשקפים הדברים היא של כמיהה למשמעות דתית שאינה מתמקדת בצניעות "דת זה לא רק צניעות זה לא

רק זה, זה לא רק". בניגוד לדנית ובת אל שהרגישו שהן אלה שלא מוצאות תשובות, עמיטל וצופיה מדגישות

שדווקא המוסד הדתי "מאבד את המשמעות". עמיטל משתמשת בריבוי של שמות עצם כדי לתאר את אבדן

הכיוון של הדת, "מאבד פה את העניין" "מאבד את המשמעות", "מאבד את מטרה" "מוציא מהעיקר". הדת

חשובה בעיניה, אך שיח הצניעות גורם ל"אנטי". לדעתן "משפט צדק" אינו לעשות רדוקציה של בנות לברכיים.

צניעות כלא מייצגת- ההתמקדות בצניעות מכעיסה את הצעירות, והן מרגישות שהשלכה של

ההתעסקות בחצאית גורמת לכך ששופטים אותן שלא בצדק רק בגלל הופעתן החיצונית.

ורד : [מסבירה למה היא הכבשה השחורה של המשפחה] אמממ. סתם כולם עם חצאיות והכל ואני רק די חדש

המכנסיים. אה.. וזהו אבא עדיין בהכחשות.. לאט לאט ואמא אה... בסדר כאילו ... מדהים שזה כולה פריט

לבוש שאדם לא נמדד בזה וזו עדיין אותה ורד ששומרת את הכל לגמרי כאילו.. וזה..

מיכל : אבל עדיין המכנסיים עושים אותך כבשה שחורה?

ורד : כן... זה די.. כאילו אם רואים אותי.. "מה? את דתייה?" למה ש.. כאילו...לא... [..] אבל זה משהו שגורא

מציק לי כי רואים מישהי עם מכנסיים אומרים זהו, זאתי בטוח עשתה את כל תל אביב. את מבינה? אבל לא,

אם היא תשים חצאית אז היא הכי דוסית שיש. את מבינה? כאילו נורא לוקחים את זה קיצוני =

זהר : בעיני, שלפעמים זה מזה הפוך באמת =

חגית : גם בעיני, נכון =

ורד : אבל למה? היא יכולה להיות עם מכנסיים ופי שתיים יותר דתייה מזאת שטראית עם חצאית עד הרצפה

כאילו... אבל אין מה לעשות אנשים שופטים לפי שטויות כאלה. [ראיון ראשון]

ורד מדברת על החוויה של "להיות כבשה שחורה" כיוון שהן המשפחה והן החברה מאמצות הנחות

יסוד של שיחים שמרניים ותופסות את לבישת המכנסיים כסממן למתירנות. "זאתי בטוח עשתה את כל תל

אביב" אישה שלובשת מכנסיים נחשדת בהפקרות, למול אישה שלובשת חצאית ואוטומטית נחשבת "דוסית".
ורד עצמה מדגימה את התהליך השיפוט האוטומטי שאנשים עושים לה על ידי השימוש בתל אביב כמטונימיה
("כינוי דבר בשם דבר אחר הקשור בו" זנדבנק, 2002, עמ' 51) והזיהוי בין תל אביב ובין פריצות מינית, למעשה
זהה לזיהוי של מכנסיים עם חוסר דתיות.

גם עמיטל טוענת בפירוש שהלבוש שלה לא מייצג אותה:

*עמיטל: שללכת מבחינתי... ללכת מתחת לברך, זה לאאא, זה לא אני, זה לא מחמיא לי... זה לא... אני לא
מרגישה בנוח ככה. כאילו... זה כובל אותי כזה. זה משהו שאני לא... אני לא דוסה. אני לא... אני לא כאילו...
מקפידה על כל הדברים, אז מה? אז אני אקפיד על ללכת מתחת לברך בשביל כאילו שאנשים יחשבו עלי לרוע
שאני דוסה? הם לא יודעים מה אני מבפנים כאילו, סתם לא... מייצג אותי. [ראיון רביעי]*

עמיטל אומרת שהיא לא מרגישה בנוח עם חצאיות ארוכות ושהן כובלות אותה. נוח גם במובן של
"מחמיא", גם במובן הפיזי של נוחות ותנועה, וגם ברמת ההזדהות "משהו שאני לא". עמיטל מעלה את
האפשרות ללכת עם חצאית מתחת לברך כדי לשמור על מראית עין של דוסיות, אבל פוסלת אותה כיוון שלבוש
כזה לא ייצג אותה נכונה כי היא "לא דוסה". כלומר, בעיניה כיום, באופן בו היא מתלבשת יש התאמה בין מי
שהיא נראית כלפי חוץ ובין ההגדרה העצמית שלה, בניגוד לורד שמרגישה שלבוש אינו מייצג כלל. יתכן
שההבדל נובע מכך שאצל עמיטל יש הלימה בין הלבוש החשוף יותר והתחושה שהיא "לא דוסה" ואילו ורד,
מרגישה שהיא "שומרת את הכל לגמרי" וזה לא בהלימה לבחירה במכנסיים. המשותף לשתייהן הוא התחושה
שבגדים מזמנים פרשנות לגבי מידת הדתיות שאינה עולה תמיד בקנה אחד עם המציאות.

שיח צניעות חליפי - לאור הביקורת על השיח הקיים על צניעות, השיח החליפי של צניעות מעודד

בחירה ומבט מחודש על צניעות דווקא מתוך הקונפליקט בין להישאר חלק מהדת והרצון להיות סובייקט:

*יעל: אז הוא מעיר לי. שאני לא כל כך. כאילו תכלס אני כאילו... אנחנו בסך הכל... מחילונים הפכנו להיות
דתיים, ובסך הכל עצרתי באמצע, פשוט לא הפכתי להיות חרדיה כמוה, אז באיזושהו שלב... כאילו לדעתו... אם
אני הולכת עד הברך אז זה קצר מדי [...]. והוא ידע שאני בחיים לא אהיה וזה לא צריך לשנות. אבל מפריע לו
שהחצאית שלי לא מכסה לי את הברך אכפת לו שהחולצה שלי קצרה... החולצה צריכה להיות עד למרפק. לא
רוצה... כאילו לא... [...]. אבל זה לא באמת עבר את הגבול. כי זה ממש מציק לו אבל. בסדר שיציק לו. זה כבר
הגיע למצב שזה בסדר שיציק לו כי לדעתי אני מספיק [...]. אני חושבת שאני צנועה בלבוש. [ראיון שני]*

יעל מכירה את הדרישות של אבא שלה, ולמרות זאת היא מציעה שיח אחר "אני חושבת שאני צנועה
בלבוש" שיח שלא מתמקד בקול החברתי, אלא בקול הפנימי. יעל נזהרת לא למתוח לגמרי את גבולות השיח
והיא נזהרת מלהגזים בביקורת "זה לא באמת עבר את הגבול" כיוון שזלזול ב"כיבוד הורים" הוא מעבר
לגבול. בדומה לשיח החלופי של "מיניות נשית מתוך בחירה" גם כאן יש ניסיון לנסח שיח חדש. למרות
השימוש בשפה של בחירה וחופש, שיח זה אינו זהה לשיח ליברלי, כיוון שורד מודעת לנורמות הצניעות ולכך
שהיא לא עומדת בהן, אך בכל זאת היא מנסה למצוא מקום עצמאי שהוא לא שמרני ולא ליברלי.

ליאור מציעה מיקוד שונה לשיח הצניעות "זה ביני לבין..." כלומר, שיח הצניעות צריך להתקיים בין האישה ובין האל ולא בין נשים לבין מוסדות. התמקדות ביחס אישי, אדם-אל ללא תווך של מורים, הורים או רבנים זו הצעה מהפכנית, כיוון שהיא מוציאה מהמשוואה את הפיקוח החיצוני ומתמקדת בשיח ישיר:

*על: זה העניין שכאילו אמא שלי אומרת לי חוצמזה שמציק לי האורך של החצאיות שלך את בסדר. בסדר.
ליאור: מציק לך? מכפת לי? זה ביני לבין... לא ביני לבניכם.
[ראיון שנן]*

דנית מנסחת את ההתנתקות מהמבט הממוסד בצורה פוסט-מודרניסטית:

*דנית: אני גם כאילו גדלתי על זה אבל אני לא כאילו. אמא שלי גם הולכת צנוע חולצות שלושת רבעי חצאיות ארוכות ואני כאילו, לא לקחתי מזה שום דבר ככה (צוחקת) ואני לא הלכתי ככה.. ואני לא אלך ככה... זה כאילו אני חושבת שצניעות, זה דבר אישי שכל אחת שמה לעצמה את הגבולות כאילו, יש אחת שהולכת רק עם חצאיות ארוכות, ממש ארוכות ויש אחת ש, תלך עם חצאיות ש, כן צנועות אבל הן לא. כאילו, בקיצור כל אחת יש לה את הגבולות שלה ולא, מה שצנוע בשבילי לא בהכרח צנוע בשביל מישהו אחר ו, מה שצנוע בשביל מישהו אחר לא בשבילי ...
[ראיון שלישי]*

דנית מציעה שיח חדש שאינו מבוסס על החוקים האוניברסליים והרציונליים שעליהם גדלה, אלא שיח רלטוויסטי, שבו "מה שצנוע בשבילי לא בהכרח צנוע בשביל מישהו אחר, ומה שצנוע בשביל מישהו אחר לא בשבילי". שיח זה מפרק את המבט הדיכוטומי של צנוע/לא צנוע, נגדו התקוממו המרואיינות ומעמיד את הצניעות כמרחב רב ממדי בו הבחירה לא חייבת להיות קוהרנטית, אלא משתנה בהתאם להקשר.

הדברים של ורד מדגישים את הטענה שההכרעה לגבי צניעות אינה הכרעה חד פעמית מוכתבת מבחוץ, אלא בחירה משתנה ודינאמית שתלויה בתחושה האישית. היא הופכת להיות בחירה אינסופית שלוקחת בחשבון הקשרים שונים, מתוך מודעות גם לסתירות בתוך המציאות עצמה:

*ורד: אני לא תופסת מכנסיים בתור משהו שהוא לא צנוע, להפך, אני חושבת שלפעמים יש רגעים שאני אומרת וואלה עדיף לי מכנסיים...
[ראיון ראשון]*

שיח אלטרנטיבי נוסף בהקשר של צניעות מוצג על ידי הדס

*הדס: נניח פעם לא הסכמתי לקבל את זה אבל, התלבשתי בצניעות בגלל דברים אחרים, פשוט לא הסכמתי לקבל תסיבה הזאת. ש, בגלל הבנים אני אתלבש ככה כאילו, אל תסתכלו מה אתם רוצים כאילו, זה עצבן אותי...
[ראיון שלישי]*

ההצעה שעולה על ידי הדס היא חתרנית לחלוטין, שינוי של המוקד בשיח הצניעות מהגבלה של הגוף הנשי, להגבלה של המבט הגברי. אם טיעון הצניעות הוא כי גברים מסתכלים על נשים וזה "עושה להם משהו" אז הדס תובעת מגברים לקחת אחריות על המבט שלהם. שיח חליפי זה מתחבר לשיחים המתנגדים האחרים שמבקשים סובייקטיביות נשית ומתנגדים להיות אובייקט.

3.4.5 מתח בין השיחים המתנגדים לשיחים השמרניים והליברליים

כפי שהוזכר גם בפרק השיחים הליברליים, כמות השיחים המתנגדים מתגמדת לעומת הכמות הרבה של השיחים השמרניים, דבר המראה על מיעוט כוחו של השיח המתנגד ביחס לשיח השמרני. אך השיח המתנגד אינו פועל רק כנגד השיח השמרני, אלא גם כנגד השיח הליברלי. במהלך הדיון בשיחים המתנגדים ניתן היה להבחין שהמתח המובנה בין שלושת השיחים צף כל הזמן. הצעירות עצמן הביעו פעמים רבות את "הקול האחר" של השיחים השמרני והליברלי בתוך דבריהן עצמן או בתגובה לדברים שחברותיהן אמרו.

מתח בין השיח המתנגד לשמרני ניתן לראות בדברים של הדס שצוטטו לעיל:

הדס : נניח פעם לא הסכמתי לקבל את זה אבל, התלבשתי בצניעות בגלל דברים אחרים, פשוט לא הסכמתי לקבל תסיבה הזאת. ש, בגלל הבנים אני אתלבש ככה כאילו, אל תסתכלו מה אתם רוצים כאילו, זה עצבן אותי... [ראיון שלישי]

הפתיחה במילים "נניח פעם" והדיבור בלשון עבר מראה שייתכן שהיום הדס כבר לא כועסת על סיבה בעטייה היא צריכה לשמור על צניעות, ויתכן שהיא כבר השתכנעה בטעון שגברים לא יכולים לשלוט במבט שלהם והפנימה את השיח השמרני על כך שהגוף והשמירה עליו זו אחריות האישה. אבל מצד שני, היא עדיין מוצאת לנכון לשתף במחשבות העבר שלה. כלומר, השיח המתנגד הוא עדין ונתון לשינויים והתנועה בין השיחים מתרחשת ללא הרף.

במהלך השיחה נחשפו גם הכוחות שמקדימים את ההיווצרות של השיחים המתנגדים:

זהר : פעם אחת, פעם אחת! תפסתי...

טל : אומץ.

זהר : הרגשתי גיבורה ואת מכירה אותי שאני (עושה תנועה של פה מעל) חובעצית רצח ולא מסוגלת להגיד כלום. הרגשתי גיבורה ואמרתי יאללה אני כבר בת 18 אל תגידו לי מה לעשות ואז הוא אמר את בת 18 לבי תגורי לבד תממני את עצמך תעשי זה תעשי זה. אמרתי לו טוב אבא, אני רק בת 18. לא מעבר. [ראיון ראשון]

זהר מספרת איך ניסתה להתקומם נגד שליטת הוריה ולייצר שיח עצמאי, זהר הבינה שכדי להתנגד לשיח השמרני היא צריכה להיות "גיבורה" ולפתוח את הפה הנעול שלה. אבל "המרד זוכא" בכך שאביה התנה את העצמאות המחשבתית בעצמאות כלכלית. כלומר, אביה של זהר השתיק את המחשבות העצמאיות שלה עוד לפני שהיא הצליחה לבוא בביקורת על השיח, להבין את השלכות שלו ובוודאי לפני שהצליחה לייצר שיח חליפי. ההשתקה הבוטה של זהר מדגימה את יחסי הכוח העזים בין השיחים ואת האופן בו השיח השמרני משמר את כוחו על ידי גדיעה באיבה של כל התנגדות. ההתניה של "אם תעשי זה תעשי זה" באפשרות לדבר מסמנת תו מחיר על האפשרות לקיים שיח מתנגד וזהר יודעת שהיא לא יכולה לעמוד בתשלום.

השיחים המתנגדים מאופיינים בכך שהם מבקרים את השיחים השמרנים והליברלים ומציעים חלופה לשיחים אלה. למרות שלעיתים השיחים המתנגדים משתמשים בהנחות יסוד שמרניות או נוקטים בשפה ליברלית, נקודת המבט הביקורתית היא שמבדילה אותם מהשיחים האחרים. במסגרת השיחים המתנגדים נסקרו שלושה שיחים: שיח "אהבי את גופך" שיח "מיניות נשית מתוך בחירה" ושיח "צניעות אלטרנטיבית". שלושת השלבים שאפיינו את תהליך כינון השיחים החליפיים היו שיח שמבקר את הנורמה, שיח שמבקר את ההשלכות הספציפיות של השיח ועל בסיס שני מהלכים אלה נוצר השיח החליפי.

שיח "אהבי את גופך" מציע ביקורת על הנורמות של סטנדרט היופי ועל האופן בו שיחים על גוף מכוננים את האישה כמושא למבט הגברי. השיח החליפי ששיח זה מציע "אהבי את גופך" מעודד אהבה של הגוף, לא מכיוון שהוא עומד בסטנדרטים שמרניים או ליברליים של יופי, אלא מתוך בחירה אישית, מודעות וביקורתיות כלפי הסטנדרטים הללו. שיח זה עורר אי נוחות בקרב חלק מהמרואינות כיוון שהן הרגישו שהן לא יכולות לאהוב את עצמן כשהן לא עומדות בסטנדרט היופי.

שיח "מיניות נשית מתוך בחירה" מבקר את השיח הקיים על מיניות ובמיוחד את העדר השיח על מיניות במגזר הדתי. שיח גלוי על מיניות מעלה ביקורת כלפי עמדת האובייקט של נשים בשיח על מיניות. השיח החליפי של "מיניות נשית מתוך בחירה" מציע אפשרות לסוכנות, במיוחד בהקשר לאיסורים הדתיים על המיניות. סוכנות בתוך השיח הדתי מאפשרת לצייר מחדש את גבולות המותר והאסור במסגרת יחסים מיניים וכך להישאר במסגרת הדת יחד ועם זאת להביע את המיניות תוך שיח פתוח וגלוי.

שיח "צניעות אלטרנטיבית" מתנגד לשיח על צניעות כמייצגת את רמת הדת ובעיקר מבקר את ההתמקדות הבלתי פוסקת בצניעות במוסדות החינוך דתיים. הציטוטים שמראים את העיסוק הרב של הצעירות באורך של החצאית משקפים נאמנה את העיסוק החברתי האובססיבי דווקא בפריט לבוש זה. השיח החליפי מציע צניעות שאינה ממוקדת במבט הגברי על הגוף, אלא בבחירה אישית של כל אחת בגבולות צניעות עצמאיים, משתנים ופלואידיים.

השיחים המתנגדים אינם עקביים וחזקים, אלא הם מבליחים לעיתים ונעלמים שוב, בגלל הכוח של השיחים האחרים, בגלל הקושי לייצר שיח מתנגד וגם כיוון שלעיתים קרובות כאשר הופיעו השיחים המתנגדים, הם עוררו התנגדות כשלעצמם, אך יחד עם זאת הם חלק הכרחי בכינון הסובייקט של הצעירות.

דיון ומסקנות

בכדי לענות על שאלת המחקר שעומדת בבסיס עבודה זו:

כיצד צעירות דתיות בגיל הבגרות המוקדמת ממצבות עצמן במרחבי השיח על גוף ומיניות הקיימים בעולמן?

יש לבחון כיצד הממצאים עונים על תתי השאלות של שאלת המחקר. בפרק זה אסקור באופן שיטתי

את תתי השאלות ואראה כיצד הממצאים עונים עליהן.

א. מהן מערכות השיח המרכזיות בנושא גוף ומיניות בעולמן של הצעירות?

ב. מהם יחסי הגומלין בין השיחים השונים?

ג. כיצד מבנות הצעירות את זהותן לאור יחסי הכוח בין השיחים השונים?

ד. האם וכיצד מערכות השיח מגבילות ו/או מאפשרות לצעירות מרחבי פעולה מחשבתיים ו/או

מעשיים?

4.1 מערכות השיח המרכזיות בנושא גוף ומיניות בעולמן של הצעירות

בסקירת הספרות הוצעה חלוקה לשלושה שדות שיח מרכזיים שפועלים על צעירות דתיות בגיל הבגרות המוקדמת. שיחים חברתיים כלליים אודות גוף, שיחים חברתיים אודות מיניות ושיחים דתיים אודות גוף ומיניות. בשדה השיח על גוף נמצאו השיחים: שיח אידיאל היופי הנשי, שיח הבריאות ושיח "אהבי את גופך". בשדה השיח על מיניות נמצאו השיחים: שיח מין שמרני, שיח מין מתירני ושיח מין חיובי. בשדה השיח הדתי על גוף ומיניות נמצאו השיחים: שיח שמרני-הלכתי, שיח ליברלי-הלכתי ושיח מין חיובי-פרטי.

תשעת שיחים אלו מתמיינים לשלושה אבי טיפוס של שיחים: שמרניים, ליברליים ומתנגדים. אב טיפוס השיחים השמרניים, הוא אב טיפוס השיח הדומיננטי ביותר והוא תפס את מירב המרחב השיחני. הנחות היסוד של שיח זה הן שהגוף הנשי צריך לעמוד בסטנדרט יופי מוסכם, שמיניות נשית מותרת רק בכפוף לתשוקה גברית ושההלכה היהודית היא הסמכות האבסולוטית לגבי מיניות. אב טיפוס השיחים הליברליים, היה נוכח פחות בראיונות. הנחות היסוד שלו נדמות כהפוכות להנחות היסוד של השיחים השמרניים והן מתמקדות באינדיבידואל, ברווחתו וחירותו. זהו אב טיפוס שמעודד ביטוי עצמי ודאגה לגוף. אב טיפוס השיחים המתנגדים, הוא אב טיפוס שהיה הקשה ביותר לאיתור. אב טיפוס זה מציע חלופה לשיחים

השמרניים והליברליים. הנחות היסוד שלו הן ביקורתיות על הנורמות החברתיות השמרניות והליברליות, התנגדות להשלכות של שיחים אלה ורצון מסוים לייצר שיח אלטרנטיבי המאפשר סוכנות למול ההגמוניה.

שיחים דתיים על גוף ומיניות	שיחים על מיניות	שיחים על גוף	שדות שיח/ אב טיפוס
שיח שמרני- הלכתי	שיח שמרני	שיח סטנדרט היופי	שיחים שמרניים
שיח מין חיובי- הלכתי	שיח מתירני	שיח הבריאות	שיחים ליברליים
שיח מין חיובי- פרטי	שיח מין חיובי	שיח "אהבי את גופך"	שיחים מתנגדים

מניתוח הראיונות הצטייר שאב הטיפוס של השיחים השמרניים, שיחים הגמוניים שמקור סמכותם חיצוני-חברתי, מייצר סביב הצעירות מערכת הטרוטופית סגורה (פוקו, 2003), שמגבילה וממשרתת את גופן ומיניותן. משתי הנחות הבסיס של המערכת, ההנחה שגבריות מזוהה עם תשוקה וההנחה שנשיות מזוהה עם גוף, השתרשרו הנחות יסוד נוספות. כך שכל השיחים יצרו מעגל סגור של שיחים הניזונים זה מזה, שמכולם עולה הדרישה להכפיף את הגוף והמיניות הנשית למערכת כללים מוכתבת שלא מאפשרת בחירה.

אב הטיפוס של השיחים הליברליים מצטייר מערכת שונה. הסמכות אליה השיח הליברלי כפוף, אינה אוטוריטה חיצונית כמו בשיחים השמרניים, אלא סמכות פנימית. הצו שפועל על הפרט במסגרת השיחים הליברליים הוא הענות לצרכיו ולחרותו האישית. שלושת מודלי השיח של חירות שעלו מהשיחים הליברליים, "החירות מ", "החירות ל" ו"החירות על ידי", מעודדים למיקסום היכולות הגופניות, ולתחושת נינוחות והנאה מהגוף והמיניות. בהתאם, השיח של הצעירות במסגרת השיחים הליברליים היה ממוקד ב"אני".

אב הטיפוס של השיחים המתנגדים, לא צייר מערכת ברורה ועקבית כמו שני אבי הטיפוס האחרים. הביקורת על הנורמות שמאפיינת את השיחים המתנגדים והשיח האלטרנטיבי שבא בעקבות הביקורת, הופיעו בצורה לא קבועה ולא מובהקת. נדמה כי השיחים המתנגדים לא התקבעו בעולמן של הצעירות אלא הופיעו כהבזקים שעבור חלק באו והלכו, עבור חלק לא באו כלל ועבור חלק נשארו מעט יותר.

4.2 יחסי הגומלין בין השיחים השונים

ניתוח שיח ביקורתי על פי המסורת הפוקויאנית, מתמקד במערכות של יחסי כוח בין שיחים. ביחסי הגומלין בין אבי הטיפוס של השיחים, הפעלת הכוח ההדדית ניכרת לעין. ראשית, מבחינה כמותית. במהלך הצגת הממצאים השתדלתי לשקף נאמנה את הנפח הגדול של השיח השמרני לעומת האחרים. אין דרך חד

משמעית לקודד ו"למדוד" את השיחים, כיוון שפעמים רבות השיח אינו טהור והוא מקפל בתוכו שיחים סותרים. אולם ניתן לשער כי כמות השיח השמרני הייתה גדולה משל השיח הליברלי והשיח המתנגד גם יחד. ההבדל הכמותי מדגים את כוחו הרב של השיח השמרני ועד כמה הוא "טבעי" וברור.

ביטוי נוסף ליחסי הכוח בין השיחים הוא שתכופות בסמוך למופע של שיח אחד, מופיעה תגובת נגד של שיח אחר. במלחמה שניטשת בין השיחים אין בריתות אך גם אין בה שְׁנָאוֹת תהומיות, היא מלחמת כל בכל. בצורה מובהקת ניתן לראות זאת בשיחים המתנגדים, שמהותם היא תגובה והתקוממות. אולם גם השיח המתנגד עצמו עורר התנגדות של שיחים אחרים, כמו הקושי של הצעירות לקבל שיח על מיניות שהוא פשוט כמו "לדבר על מזוג האוויר" (בת אל, ראיון שלישי). לעיתים, גם השיח הליברלי עורר תדהמה או דחייה, לרוב על ידי דוברות שמייצגות את השיחים השמרניים, כמו במקרה של התדהמה מדבריה של כרמל "היא [ביונסה] הייתה מתה להיות כרמל" (ראיון שני). ניתן להגיד שמבין השיחים, השיח השמרני היה ה"כוחני" ביותר. הן בתגובות שהתעוררו כלפיו ובעיקר, כאשר שיחים אחרים "העירו אותו מרצו" והוא "נחלץ להגנת" הנחות היסוד שלו.

יחסי הכוח בין השיחים יכולים לבוא לידי ביטוי גם בינם לבין עצמם. למשל, מגוון השיחים שמצויים תחת השיחים השמרניים מביא לסתירה פנימית בשיח וכתוצאה מכך בדרישות. כגון ההתנגשות בין "שיח הצניעות" ושיח "סטנדרט היופי", כפי שאומרת עמיטל "ללכת מתחת לברך, זה לא אני, זה לא מחמיא לי" (ראיון רביעי). או כדוגמת האופן בו השיחים המתנגדים עוררו התנגדות של שיחים מתנגדים אחרים, כמו בדיון בו הצעירות לא מסכימות עם האמירה של דנית "גם בנאדם שהוא שמן ומכוער צריך להיות, לאהוב את הגוף שלו" (ראיון שלישי). סתירה פנימית בתוך השיח יכולה לקרות גם במקרים בהם השיחים משתמשים באסטרטגיות שיח ששאולות משיחים אחרים, כגון האופן בו השיחים המתנגדים נוקטים בשפה ליברלית שמתמקדת בפרט ובצרכים שלו, כפי שיעל מספרת "לדעתי אני מספיק [...] אני חושבת שאני צנועה בלבוש" (ראיון שני), או משתמשים בהנחות יסוד שמרניות, כפי שקורה כאשר טל מספרת שהיא לובשת חולצות סגורות כהתנגדות למבט הגברי המחפץ. סתירה פנימית בשיח קורית גם כאשר השיחים הליברליים משעתקים את הנחות היסוד של השיח השמרני. כגון שיח תשוקה ליברלי שממשיך להציב נשים כאובייקט מיני, כמו בדיון על ביונסה בראיון השני, או שיחים שמצדיקים את ההיענות לאידיאל היופי כבחירה חופשית ומתעלמים מיחסי הכוח, כמו בדיון בו הצעירות מדברות על כך שהן מתאפרות עבור עצמן, בראיון השלישי.

הכוח שמופעל על ידי השיחים יכול להתפרץ לא רק כתגובה לשיחים קיימים אלא גם כפעולת מנע להיווצרות שיחים חדשים. "שיח חזק", כמו השיח השמרני, יכול להפעיל כוח רב כל כך, עד כי הוא ימנע את האפשרות לקיים שיח מתנגד, בניסיון לשמר את כוחו. למשל כמו בדיון בין זהר לאבא שלה מהריאיון הראשון.

4.3 הבניית הזהות לאור יחסי הכוח בין השיחים השונים

במבט ראשון, מִצָּפָה שמערכי הכוחות של כל השיחים יגבילו את הצעירות ויגרמו להן "להיות צנוע וכנוע ולהעלים" (אלונה, ראיון שלישי). אך למעשה, תכופות דווקא ההתנגשות בין אבי הטיפוס של השיח וההתנגשות הפנימית בתוך השיחים, גורמים לשיחים לתנועה וגמישות שמאפשרת גמישות גם עבור הצעירות.

לעיתים השיחים יוצרים תחושה של צירים, שבכל פעם מתארגנים באופן אחר. למשל כמו בדיון על מיניות במסגרת הדתית, הציר הוא שמרני- ליברלי- מתנגד. בקצה אחד של הציר, הקצה השמרני, מיניות היא רק במסגרת הנישואים ולשם רבייה או הנאה של הגבר, באמצע הציר, בשיח ליברלי, מיניות היא רק במסגרת הנישואים אך גם לשם הנאה של האישה ובקצה המתנגד של הציר, מיניות יכולה להתרחש מחוץ למסגרת הנישואים והיא לשם הנאה של נשים וגברים. התארגנות אחרת של ציר היא תנועה בין ליברלי- מתנגד- שמרני, כמו בדיון על גוף נשי. בקצה הליברלי הגוף הנשי צריך להיות זמין עבור כל הגברים, באמצע, בשיח המתנגד הגוף הנשי הוא עבור מי שהאישה בוחרת, בקצה השמרני אסור שלאף אחד תהיה גישה לגוף הנשי למעט בן הזוג. לעיתים אב טיפוס שיח אחד נפרש לבדו על גבי ציר, כמו השיח השמרני שנפרש על ציר שקצותיו שיח הצניעות ושיח "אישה צריכה לעורר משיכה".

לפעמים השיחים יוצרים תחושה של מעגלים. יש שהמעגלים בין השיחים חופפים, למשל בשיח אידיאל היופי. השיח השמרני והשיח הליברלי מתלכדים סביב חשיבות היופי הנשי. או שיח הצניעות בו השיח המתנגד והשיח השמרני חוברים לשם התנגדות למבט המחפץ של הגבר. לעיתים כל אחד מהשיחים עומד כמעגל נפרד בפני עצמו, דוגמת השיחים על תשוקה נשית. השיח השמרני טוען שאין לאישה תשוקה, השיח הליברלי טוען שלאישה יש חירות לחשוק ואילו השיח המתנגד מדבר על תשוקה תוך התחשבות ביחסי הכוח.

היותם של השיחים דינאמיים מאפשרת לצעירות לבחור כל פעם מחדש למקם עצמן על הצירים או במעגלים המשתנים, מבלי להתחייב לאופן אחד או למיקום מסוים בתוך השיח. הן יכולות להשתמש בשיחים זה כנגד זה, או זה למען זה. כעין מערכת של איזונים ובלמים שמאפשרת להן למצב את עצמן כסובייקט למול הדרישות השונות. כפי ליאור אומרת "מציק לך? מכפית לי? זה ביני לבין ... לא ביני לבניכם" ומשתמשת במינוחים ליברלים ובשיח דתי כדי לייצר התנגדות לכפייה של אורך החצאית.

חשוב לציין שאין ברצוני לצייר תמונת עולם אוטופית ולטעון שתמיד יש לצעירות סוכנות מלאה ושהן אינן מושפעות מיחסי הכוח, שכן חריגה מהשיח השמרני ההגמוני, עדיין עלולה לגבות מחיר קשה, כמו החשש מלהראות "שרמוטה" או "זונה" בדבריהן של טל וחגית בראיון הראשון. אולם כיום, יותר מבעבר, החשיפה למגוון רחב של שיחים, והיותם של השיחים עצמם יותר נזילים, מאפשרת תנועה בתוך השיח וייצור סוכנות.

4.4 הגבלה ואפשרו של מערכות השיח במרחבי פעולה מחשבתיים ומעשיים

יחסי הגומלין בין השיחים מאפשרים מרחבי פעולה מחשבתיים ומעשיים אך גם מגבילים וממטרים. מרחבי הפעולה באים לידי ביטוי בכמה אופנים. אופן אחד הוא השימוש של הצעירות בשפות שיח שונות בהתאם לצורך שלהן. למשל, בחירה בשפת שיח ליברלית שמתמקדת בבחירה אישית ושאיפה לחירות ואושר, נותנת מקום לאינדיבידואליזם "כל אחת יש לה את הגבולות שלה" (דנית, ראיון שלישי). לעומת בחירה בשפת שיח שמרני שמדגישה את המוסכמות החברתיות, מקנה תחושת נינוחות וביטחון בתוך העולם "איזה מזל שאני לא מכוערת... החיים שלי קצת יותר יפים..." (צופיה, ראיון רביעי).

מרחב פעולה נוסף הוא הרחבת גבולות השיח. למשל דרך שימוש בשני שיחים במקביל. שימוש בשיח מתנגד ולאחריו הסתייגות באמצעות שיח שמרני, יכול להרחיב את השיח המתנגד, כיוון שעצם היחס של השיח השמרני לשיח המתנגד מסמן אותו בתוך גבולות הטאבו ונותן שפה לדבר עליו. "בבני עקיבא תמיד הרגשנו ששם [זה שבנות חייבות ללכת צנוע], כאילו מכתיר את הבנים [...] אבל גם בגלל זה הבנתי למה זה חשוב" (גלי, ראיון שלישי). זאת ועוד, התנועה בין השיחים, הבעה של שיח ולאחר מכן ביטול שלו, יוצרים את האפשרות לבחון את התגובה החברתית ולהחליט האם זהו שיח תורם או מזיק. למשל ההסתייגות של אלונה בראיון השלישי 'סליחה אם לא בא לכן לשמוע את זה' מסיפור על סדרה שמדברת על "הפעם הראשונה".

מאידך, השיחים ומערכות היחסים ביניהם, גם מגבילים את הצעירות. מעבר למחירים של כל שיח בפני עצמו, כמו המחיר של השיח השמרני של חוסר שביעות הרצון מהגוף ומשטור הגוף "גוף זה באסה" (גלי, ראיון שלישי), או המחיר של השיח המתנגד של תחושת תלישות מהנורמה "נגיד... [שותפה לדירה] שאלה אותי פעם אחת, את תרדי לבעלך? ואני מסתכלת עליה ככה" (סמדר, ראיון רביעי), מערכות היחסים בין השיחים עלולות לצמצם את מרחב הפעולה של הצעירות. מערכות היחסים בין השיחים יכולות להתבטא באופן לא ישיר, כמו למשל לחץ ומניפולציה ששיח אחד מפעיל בכדי למנוע גישה לשיח אחר. כגון שיח שמרני שמנסה לסכל שיחים אחרים עוד לפני שהם מופיעים, כמו 'ח'בואו לא נפתח את זה...' של נריה בתגובה לדברים של כרמל בראיון השני.

מערכות היחסים בין השיחים באות לידי ביטוי גם באופן ישיר, כמו דרישות סותרות של שיחים, שעלולות לגבות מחיר של שיתוק הצעירות. למשל הסתירה בין הרצון לאהוב את הגוף כפי שהוא, והרצון לעמוד בסטנדרטים של יופי, שעולים בהתלבטות של גלי אם הגוף הוא באסה או לא. או הסתירה בתוך השיח הדתי, שמחד מעביר מסרים מאיימים על מין לפני הנישואים ומאידך מצפה מהאישה להיות מינית לאחריהם, שגורמים לצעירות לבלבול וחוסר אונים, כפי שהן תיארו בראיונות. השיחים גם פוסלים את הלגיטימיות זה של זה ובכך מצמצמים את הטווח של המותר והאסור במסגרת השיח. למשל השיח הליברלי בדברים של דנית על אהבת הגוף, גרם לכך שדיבור על חוסר אהבה של הגוף של גלי גרם לגלי לחוש מבוכה.

ההגבלה והאפשר של השיחים באים לידי ביטוי גם במרחבי פעולה מעשיים. ריבוי השיחים והתנועה בין שיחים שמרניים- ליברליים- מתנגדים, מאפשרת לצעירות ליישם את התנועה גם באופן מעשי ולשחק עם הפרקטיקה הגופנית שלהן בהתאם לסיטואציה. פרקטיקה גופנית שמתאפשרת היא למשל משחק של רבות מהמרואינות, עם אורך החצאית בתוך בית הספר ומחוצה לו, 'אפשר להוריד בשנייה [את החצאית] ולהעלות' (עמיטל, ראיון רביעי), או הסרת החגורה והוצאת הבטן של אלונה מהראיון השלישי באין רואה.

אך השיחים גם מגבילים את הצעירות באופן מעשי. בנוסף לחוקים המקובלים שמגבילים פרקטית את הגוף והמיניות של הצעירות 'לא יהיה גם [מיטה] עד החתונה!!!' (נריה, ראיון שני). כמעט כל השיחים ממצבים את הבנים כ"אחרי". דבר הקשה על ייצור של בריתות עם הגברים כנגד השיח ומבודד את הצעירות בתוך העולם שלהן. כפי שכרמל מעידה: 'הייתי הרבה פחות חופשיה כשהיו בנים סביבי' (ראיון שני).

לסיכום, מענה על השאלה "כיצד צעירות דתיות בגיל הבגרות המוקדמת ממצבות עצמן במרחבי השיח על גוף ומיניות הקיימים בעולמן?" מורכב ממענה על כל תתי השאלות שלה. אך גם יכול להסתכם באמירה שאין אופן מיצוב אחד של הצעירות במרחבי השיח, אלא הן נעות באופן מתמיד בין שדות השיח השונים. לעיתים הן ממצבות עצמן כסובייקט פעיל, ולעיתים כאובייקט סביל. לעיתים המיצוב גורם להן תחושת רווחה ומיצוי עצמי ולעיתים הן מרגישות מדוכאות על ידי השיח וחסרות אונים, אך התחושה היא תמיד דינאמית.

4.5 חשיבות המחקר

במחקר זה ביקשתי לבחון את השיחים הפועלים על צעירות בגיל הבגרות המוקדמת בהקשר של גוף ומיניות. חשיבותו של מחקר זה היא בשימת דגש לא על החוויה לבדה, אלא על האופן בו השיח והחוויות מעצבים זה את זה, וכיצד הצעירות ממצבות את עצמן לאור ריבוי השיחים הפועלים עליהן. המחקר ממלא את החלל שנוצר עקב העובדה שרוב המחקר האקדמי העולמי מתמקד באוכלוסייה לא יהודית

(Leonard, & Scott-Jones, 2010 ; Rostovsky et al, 2004 ; Lefkowitz et al , 2004) ואילו בארץ המחקר על האוכלוסייה היהודית דתית מתמקד בגיל התיכון (פישרמן, 2007; 2013; Hartman & Samet) או בנשים בהקשר לנישואים (נהרי, 2009 ; פרינס, 2011) דבר המשאיר פער ברצף הכרונולוגי בין דיון בערות בגיל ההתבגרות ודיון בנשים בוגרות. בנוסף, בעצם קיומו של שיח בנושא שנחשב עד לא מכבר כטאבו בחברה הדתית, יש אקט של התנגדות לשיח השמרני. ראיונות קבוצתיים, מאפשרים דיבור פומבי, חיבור לסיפורים של אחרות העלאה של שיחים חברתיים, והבנה שהאישי הוא הפוליטי (Hanisch, 1970). הדיון בקבוצה מנגיש שפה שמתארת את מציאות החיים באופן שקשה להגדירו בשיח אחד על אחד (קרומר-נבו, לביא-אגיאוי והקר, 2014). כמו כן מחקר זה ביקש לכוון שיח חדש על צעירות דתיות, לא שיח של קורבנות של המערכות השמרניות, אלא שיח של כוחות וסובייקטיביות.

4.6 מגבלות המחקר

ראשית, אוכלוסיית המחקר במחקר זה אינה מהווה מדגם מייצג של כלל סוגי האוכלוסייה היהודית דתית בישראל, אלא מעצם טבעו של מחקר איכותני, המחקר התמקד באוכלוסייה קטנה והומוגנית למדי. שנית, עקב עושרם של הטקסטים, לא נותחו כלל האספקטים של כל ציטוט, אלא נבחרה נקודת מבט אחת ודרכה נותח הטקסט. לעיתים הודגשו חילופי הדברים והיחסים בין השיחים השונים ולפעמים דווקא מילה או מבע של דוברת אחת או מספר דוברות. כמו כן, הניתוח כמעט ולא עסק במבעים לא מילוליים כגון, צחוק או מבוכה, ובאופן המיצוב של הגוף של הדוברות בזמן הראיון כגון תנועות, ומחוות. שלישית, במהלך הניתוח נקל לראות כי מטבע הדברים, ישנם הבדלים אישיותיים בין הדוברות והבדלים בנושאים והשיחים שעלו בראיונות. בראיונות מסוימים הנוכחות של שיחים שמרניים הייתה גדולה יותר, בעוד שבאחרים דווקא שיחים ליברליים או מתנגדים תפסו יותר נפח. הניתוח לא עסק בהבדלים בין הראיונות והסיבות להבדלים אלה, כמו גם לא בהבדלים בין הדוברות והסיבות להבדלים אלה. ניתוח זה אינו השוואתי או פסיכולוגי/סוציולוגי. מחקר זה משתמש בניתוח שיח ביקורתי ומטרתו לחשוף את השיחים הקיימים על גוף ומיניות בקרב צעירות דתיות בגיל הבגרות המוקדמת, קרי לערוך מחקר גניאלוגי של חישוב ואיתור, ללא התחשבות בנסיבות האישיות של הדוברת.

שמה של עבודה זו לקוח מתוך השיר "המשתה" של זלדה, שמופיע גם כמוטו של העבודה. ברצוני להציע פרשנות קצרה לשיר. המשוררת, מציירת תמונה של משתה מטפורי. בְּאֵי המשתה הם העולמות המתארחים בהיכל הגוף, אך גם הגוף עצמו חוגג, הוא אורח ואכסניה גם יחד. הכניסה הטקסית של העולמות אל ההיכל מלווה בהדלקת לפידים, הפצה של אור וחום. בדומה לכך, גם הטירה (הגוף) פותחת שעריה לשמש. המשוררת יוצרת תואם בין הגוף והעולמות, חוויה של Embodiment. אך הגוף והעולמות אינם זהים לחלוטין שכן גם העולמות אינם אחד, הם באים זה אחר זה. כשם שהשמש והכאב מעורבים ועם זאת נחווים כתחושות נפרדות. לב ההתרחשות בשיר "הַנְּיָה מִתְחַלֶּלֶת/ בְּמַלְכוּת" (גם מבחינת התוכן וגם מבחינת המיקום של השורה בשיר) מסמלת את החיבור הגופני והרגשי. משמעות המילה הַנְּיָה היא קיום, אך גם אחד משמות האל. מַלְכוּת היא הספירה הארצית מבין הספירות בקבלה, מסמלת את הזרימה של השפע האלוהי אל האדם. מתוארת גם כחיבור בין הזכר לנקבה, גוף ארצי ושמימי יחד. השימוש בשדות תוכן שונים: פְּנִירוֹת כְּמִיָּה, אוֹקְיָנוֹס, גֵּס, יוצרים תחושה של סערה רוגשת, שמתחילה מהגוף, פורצת ממנו וגורמת לכאב ועונג. התמונה האחרונה של השיר היא התכנסות חזרה לגוף, מתוארת בשרשרת אוקסימורונים "בְּמַקְדָּשׁ הַרְךְ הַנְּצַחִי הַחֻצוֹב/ בְּאֶפְלוֹלִית/ שֶׁל הַנֶּעַ נְמוֹג...". הרך חצוב, הנצח נמוג, כל אלה גורמים לתחושה של תהייה האם היו הדברים מעולם, האם "משתה" כמו שמתארת המשוררת בכלל אפשרי.

המשוררת זלדה, אישה דתייה, נצר למשפחת אדמו"רים של חב"ד, מציירת תמונה נפלאה שיכולה להתפרש כתיאור של יחסי מין, המלווים בעונג ובכאב, בסתירות בין עולמות שונים, אך גם היטמעות בהם. הגוף בשיר הוא זירה של מאבקים פנימיים וחיצוניים שנרמזים אך לא מדובר עליהם באופן ממש מפורש. בעבודה זו השתדלתי לתאר כמיטב יכולתי את זירות השיח על הגוף ומיניות בחייהן של צעירות דתיות בגיל הבגרות המוקדמת. את קריאות התגר אך גם את ההזדהות עם השיח, את האור ואת החושך, את הכמיהה ואת המשתה, את הנצחי ואת הנמוג. אני מקווה שהצלחתי להעביר נכוחה את המורכבות של השיח על גוף ומיניות, בעולמות בהם השפה עשויה מקלעת של דרישות סותרות ושל אוקסימורונים. ובעיקר כולי תקווה שהצלחתי להעביר את הכוחות של הצעירות ליצור את העולמות של עצמן.

רשימת מקורות

- הכותרת והמוטו לקוחים מתוך: זלדה (1967). "המשתה", פנאי, הוצאת הקיבוץ המאוחד, תשכ"ז.
- אבינר, ש' (2012, י"ב טבת, תשע"ג). "הלכות צניעות לנשים". באהבה ובאמונה.
- אביעד, י' (1978) "תעודת המזרחי", יי תירוש (עורך). הציונות הדתית- קובץ מאמרים, עמ' 134. ירושלים: הוצאת ההסתדרות הציונית העולמית.
- אוונס ד' (2005). מילון מבואי לפסיכואנליזה לאקאניאנית, א' להב (מתרגם). תל אביב: רסלינג סדרת ליבידו לתרגום.
- אופנהיים י' (2011, ז' בתמוז, תשע"א). "תורה שלמה, בשני יצריך". מוסף שבת, מקור ראשון.
- אייזנברג, י'. (17.6.2004). "על מטענה הרוחני של בוגרת החינוך הדתי". סופרים וספרים, הצופה.
- אריקסון, א' (1960). ילדות וחברה: פסיכולוגיה של האדם בתמורות הזמן (1950), א' רם (מתרגם). מרחביה: ספרית פועלים.
- אריקסון, א' (1987). זהות, נערים ומשבר (1968). ה' רות (מתרגמת) מרחביה: ספרית פועלים.
- באטלר, ג' (2006) "גופים נחשבים" (1993). ללמוד פמיניזם: מקראה. ד' באום ואחרות (עורכות). ע"מ 443-476. תל אביב: מגדרים, הקיבוץ המאוחד.
- בונאבנטורה א"י (1948). הערות לבעיה המינית למדריך, ספרית המכון למדריכי הנוער הדתי, ט', ירושלים: המחלקה לענייני הנוער - המדור הדתי של ההסתדרות הציונית.
- ביגמן, ד' (2011). "דיון הלכתי: לאיזה עניין נאמר קול באישה ערוה?" וזאת ליהודה, 2, ע"מ 9-10.
- ברלקי י' (1971). "שני מושגים של חירות", ארבע מסות על חירות (1958), ע"מ 170-195. י' שרת (מתרגם). תל-אביב: רשפים.
- גוטל, נ' (2007). "על חינוך הבת לעת הזאת", בנתיבי הציונות הדתית, ע"מ 135-149. ירושלים: משרד החינוך מנהל חברה ונוער.
- ג'ונסטון, ב' (2012). ניתוח שיח. ש' בלוס-קולקה, א' ליביו ופ' שטרן (עורכים). רעננה: האוניברסיטה הפתוחה.
- גל גץ, פ' (2011). הדתל"שים, תל אביב: עם עובד.
- דה בובואר, ס' (2001). המין השני - חלק ראשון, העובדות והמיתוסים (1949), ש' פרמינגר (מתרגמת) תל אביב: בבל.

דושניק, ל' (2011). "ניתוח נתונים במחקר האיכותני: הצעה לארבעה עקרונות מנחים". *שבילי מחקר*, 17, ע"מ 102-105.

דקארט ר' (2001). *הגיונות על הפילוסופיה הראשונית (1641)*, א' יקירה (עורך), ד' מנור (מתרגם), תל אביב: משכל.

הובס, ת' (1993). *לויטן: או, החומר, הצורה והשלטון של קהילה כנסייתית ואזרחית: חלקים א-ב (1951)*. י' אור (מתרגם). ירושלים: מאגנס.

הלוי ר"י (1970). "עבדי זמן", *שירת ימי הביניים וההשכלה*. א' לובין-צפרוני (עורך), עמ' 55. תל אביב: אבאיל.

הנקין, י"ה (2009). עיונים בהלכות צניעות בדורנו. *תחומין*, 29, ע"מ 109-137.

הרטמן-הלברטל, ט' (2003). "כיסוי וגילוי באישה: על הצורך בגדרי צניעות אחרים, היוצרים יחסים נכונים יותר בין גברים ונשים". *דעות*, 17, ע"מ 6-11.

הראל-פיש, י', וולש, ס', בוניאל-נסים מ', דז'אלובסקי א', אמית ש', טסלר, ר', חביב, ג' (2011). *נוער בישראל בריאות, רווחה נפשית וחברתית, ודפוסי התנהגויות סיכון בקרב בני נוער בישראל: סיכום ממצאי המחקר הארצי השישי (2010-2011)*, ניתוח מגמות בין השנים 1994-2011 והשוואה בינלאומית. תכנית המחקר הבינלאומי על רווחתם ובריאותם של בני הנוער, בית הספר לחינוך, הפקולטה למדעי החברה, אוניברסיטת בר-אילן.

התנגדות (1974). בתוך: *המילון החדש*. א' אבן-שושן (עורך) כרך ב' עמ' 177, ירושלים: המילון החדש.

וולף, נ' (2004). *מיתוס היופי: על השימוש בייצוגים של יופי נגד נשים*. (1991). ח' נוה (עורכת ומתרגמת) תל אביב: מגדרים, הקיבוץ המאוחד.

וידר כחן א' (17.7.13). "ניפוץ האשליה: לא כל הדתיים שומרים נגיעה". *Nrg יהדות*. נדלה בתאריך <http://www.nrg.co.il/online/11/ART2/491/010.html> 12.2.2015

וילק, ש' (2010). "חינוך לחיי משפחה בבתי הספר - הצעה אלטרנטיבית". *דעות*, 48, ע"מ 5-6.

וינברג, א' (2013). "תורה היא וללמוד אנו צריכים, בדחיפות!". *עמודים*, 762, ע"מ 23-25.

זיוון ג' (2008). "מלכוד שיח הצניעות: הרהורים אודות שיח הצניעות במחוזותינו ובעקבות סיפור תלמודי אחד". *עמודים*, 722, ע"מ 31-34.

זנדבנק, ש' (2002). *מזשיר: מדריך לשירה*. ירושלים: כתר. עמ' 51.

טרייסטמן-מזרחי, ז' (16.9.2013). "אתגרי זהות: מתח בין "דתיות" למיניות בשיח הייעוצי והחינוכי באולפנות". הרצאה בכנס 'קולך' השמיני, בר אילן.

יובל, י' (2007). "מודרניזציה וחילון בתרבות היהודית", *זמן יהודי חדש: תרבות יהודית בעידן חילוני* - מבט אנציקלופדי. י' יובל (עורך), ירושלים: כתר ספרים.

לב, ע' (2012). "גוף זה לא צנוע", *עמודים 3/753*. עמ' 8.

לוי, מ' (28.12.2014). "אני חלוצה", *אתר Nrg*. נדלה בתאריך 29.2.2015

<http://www.maariv.co.il/%D7%A8%D7%9B%D7%99%D7%9C%D7%95%D7%AA/%D7%A8%D7%9B%D7%99%D7%9C%D7%95%D7%AA/%D7%90%D7%A0%D7%99-%D7%97%D7%9C%D7%95%D7%A6%D7%94-457962>

לויצקי, מ' (2009). "איכותו של המחקר האיכותני: המקרה הנרטיבי". *סוגיות במחקר הנרטיבי: תבחיני איכות, אתיקה*. ע' ליבליך, א' שחר, מ' קרומר-נבו, ומ' לביא-אגיא (עורכות), אוניברסיטת בן-גוריון בנגב: המרכז הישראלי למחקר איכותני והעמותה לחקר האדם הרב-מימדי.

ליברליזם (1974) בתוך: *המילון החדש*. א' אבן-שושן (עורך) כרך ב' עמ' 322, ירושלים: המילון החדש.

ליך-אלפר ד', קמה ע' (2007). "עיצוב הגוף וחיטוב הזהות: ייצוגי הגוף בטלוויזיה המסחרית", *אגרתא מס' 7*. ת"א: אוניברסיטת תל אביב, מכון חיים הרצוג לתקשורת, חברה ופוליטיקה.

למיש, ד' (2000). "שיח הספייס גירלס: חקר מקרה בהתפתחות זהות", *"פתוח", 4*, ע"מ 21-44.

מבורך א' (13.1.2013). "צניעות או חרדה, קצת סדר בבלאגן", *אתר כיפה*. נדלה בתאריך 4.4.2015
<http://www.kipa.co.il/jew/50556.html>

מוזס, ח' (2009). "הציונות הדתית והמדינה - תמונת מצב". *דעות*, 41, ע"מ 9-13.

מיטשל, ס"א, ובלאק, מ"ג (2006). *פריד ומעבר לו: תולדות החשיבה הפסיכואנליטית המודרנית*. ע' פכלר (מתרגם) תל-אביב: תולעת ספרים.

מיל, ג"ס (2006). *על החירות (1859)*, ע' קובר (מתרגם), תל אביב: הוצאת ספרי עליית הגג.

מילט, ק' (2006). "תיאוריה של פוליטיקה מינית" (1970). ד' באום ואחרות (עורכות). *ללמוד פמיניזמים: מקראה*. ע"מ 68-90. תל אביב: מגדרים, הקיבוץ המאוחד.

מילס, ש' (2005). *מישל פוקו*, א' זהבי (מתרגם), תל אביב: רסלינג.

מלמד, לי (2004). "אורתודוקסיה ובריאות נפשית: היבטים קליניים ותיאורטיים". *אקדמות*, י"ד. ע"מ 75-86.

מקובר, מ' (2011). "לקט פסקים של הרב מרדכי אליהו בנושאי חינוך וצניעות", *שמעתין*, 48 (178) ע"מ 21-33.

מקינן, ק' (2006). "מיניות, פורנוגרפיה ושיטה: הנאה תחת הפטריארכיה" (1990). *ללמוד פמיניזם: מקראה*. ד' באום ואחרות (עורכות). ע"מ 376-412. תל אביב: מגדרים, הקיבוץ המאוחד.

נהרי, ג' (2009). *חוויות המיניות של נשים דתיות-לאומיות נשואות*, עבודת גמר לקבלת תואר "מוסמך", אוניברסיטת בר אילן.

נויברגר, ב' (2004). *דמוקרטיה ודיקטטורה, רעיונות, הקשרים, משטרים. כך ראשון: דמוקרטיה*. רעננה: האוניברסיטה הפתוחה.

נריה-בן שחר, ר' (2011). "והאריכו נא שמלותיכן למען קדושת עמנו וקדושת בנותינו": שיח הצניעות במדורי הנשים בעיתונות החרדית 1960-1989". *עיניים בתקומת ישראל: מגדר בישראל – מחקרים חדשים על מגדר ביישוב ובמדינה*. מי שילה וג' כ"ץ (עורכים). ע"מ 580-622. קריית שדה בוקר: מכון בן גוריון ואוניברסיטת בן גוריון בנגב

נתיב, י' (2005). "המשמעות התרבותית של הדיבור על הגוף בקרב נערות רוקדות". *מחול עכשיו*, 13, ע"מ 25-23.

סולברג, ש' (1997). "מבט פסיכולוגי על החינוך לחיי משפחה", *בשדה חמ"ד*, מ' (ג'), ע"מ 39-50.

סולברג, ש' (2007). *פסיכולוגיה של הילד והמתבגר: מבוא לפסיכולוגיה התפתחותית (מהדורה שנייה מתוקנת ומורחבת)*. ירושלים: הוצאת מאגנס - האוניברסיטה העברית.

סמט, ב' (2005). *תפיסות מחנכים דתיים בנושא "חינוך לחיי משפחה"*. חיבור לשם קבלת תואר "דוקטור לפילוסופיה", האוניברסיטה העברית בירושלים.

סער, צ' (16.4.15). "הקמפיין החדש של "דאב" גורם לנשים להרגיש רע עם עצמן". *הארץ*, נדלה בתאריך 30.4.15, <http://www.haaretz.co.il/gallery/mejunderet/.premium-1.2613744>

עזר, ח' (2010). "שיח רפלקטיבי ככלי למחקר עצמי בידי המורה חוקר". *חקר הטקסט והשיח: רשומון של שיטות מחקר*. ע. קופרברג (עורכת). ע"מ 165-187. באר שבע: הוצאת הספרים של אוניברסיטת בן-גוריון.

פולק א' (11.1.2012). "הרב מלמד נגד 'קולד' הוציאו עצמן ממסגרת הציבור הדתי" ". *אתר כיפה*. נדלה בתאריך 4.6.15, <http://www.kipa.co.il/now/47290.html>

פוקו, מ' (1993). "ההיפותזה הדכאנית", *תיאוריה וביקורת*, 4. ע"מ 153-160.

פוקו, מי (1997). תולדות המיניות כרך 1: הרצון לדעת (1976), ג' אש (מתרגם). תל אביב: הקיבוץ המאוחד.

פוקו, מי (2003). הטרוטופיה, א' אזולאי (מתרגמת). ירושלים: הוצאת רסלינג.

פוקו, מי (2005). סדר השיח (1970), נ' ברוך (מתרגם). תל אביב: בבל.

פוקו, מי (2008). תולדות המיניות כרך 2: השימוש בתענוגות (1984), ה' קרס (מתרגמת). ירושלים: רסלינג.

פיוטרקובסקי, מי (2010). "אמנות בניית המשפחה-על נישואי בוסר, חינוך למיניות ותכנון המשפחה". דעות, 47. ע"מ 23-26.

פישרמן, ש' (2013). "זהות האני ודימוי גוף בקרב מתבגרות דתיות", אורשת, 4. ע"מ 283-298.

פלוס, ח' (1995). "סגנונות תצורת הזהות בהתבגרות". מתבגרים בישראל: היבטים אישיים, משפחתיים וחברתיים. ח' פלוס (עורך). ע"מ 123-145. אבן יהודה: רכס.

פלסנר, נ' (2009). "בגוף ראשון: מחשבות על חוויית הגוף הנשית בחברה הדתית". דעות, 43. ע"מ 4-8.

פרויד, ז' (1954). שלוש מסות על התיאוריה המינית (1905). מי איילון (מתרגם) מרחביה: ספרית פועלים.

פרינס, מי (2011). התמודדות נשים דתיות לאומיות עם מיניות וגוף לאחר החתונה, חיבור לקבלת תואר "מוסמך", אוניברסיטת בר אילן.

צבר בן יהושוע, נ' (2005). "אמינות במחקרים נטורליסטיים". שבילי מחקר, 12, תשס"ה, ע"מ 28-30.

צוריאל, ד' (1990). "זהות האני לעומת פזירות הזהות בגיל ההתבגרות: היבטים התפתחותיים והשלכות חינוכיות", מגמות, ל"ב. ע"מ 484-509.

קהת, ב' (2010). "חינוך לחיי משפחה - המצב הנוכחי", דעות, 48. ע"מ 6-9.

קימל, מי (2011). "נשארות בבית - דמותה הלימינאלית של המתבגרת הדתית בסרטי המגזר". אורשת, 2. ע"מ 261-278.

קרומר-נבו, מי, לביא-אגיא, מי, הקר, ד' (2014) "הזמנה לדיון במתודולוגיות מחקר פמיניסטיות". מתודולוגיות מחקר פמיניסטיות. מי קרומר-נבו, מי לביא-אגיא, ד' הקר (עורכות). ע"מ 7-30. תל אביב: הוצאת מגדרים, הקיבוץ המאוחד.

רוזנברג ד' (2014). חינוך לחיים במשפחה, חוזר מיוחד על כל התוכניות. מנהל החינוך הדתי. נדלה

בתאריך 30.4.15 <http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Hemed/family/DvarYechida>

רעות (שם בדוי) (2014). "תנו לנו לטבול". דעות, 66, עמ' 32-35.

רפפורט, ת' (1999). "ההבניה הפדגוגית של אישה מסורתית בעידן המודרניות: מחקר אתנוגרפי של "שיעור קדושה" ". מגמות לט (4). ע"מ 492-516.

שטינברג, א' (1983). "השקפת היהדות על החיים המיניים", אסיא כ"ז - כ"ח, ספר אסיא-כרך רביעי, ע"מ 190-206. ירושלים: הוצאת ראובן מס.

שלו, ע', באום, נ', יצחקי, ח' (2010). "התנסות מינית ראשונה- מצב לחץ בקרב נשים דתיות לאומיות: מעברים פערים וחוסר ידע". פסיפס גופנפש: בריאות נשים בישראל (ע"מ 26-41). א' שריד, ד' סגל-אנגלצ'ין, וגי צוויקל (עורכות), באר שבע: הוצאת ספרים של אוניברסיטת בן גוריון.

שקדי, א' (2004). מילים המנסות לגעת. תל אביב: רמות, אוניברסיטת תל אביב.

ששון לוי, א' (2006). זהויות במדים, גבריות ונשיות בצבא הישראלי, ירושלים: מאגנס.

מקורות יהודיים:

תנ"ך:

בראשית, ג, ז

שמות כ"ד, ז'

דברים ט"ז, י"ח

תהילים, מה, יד

שיר השירים ח, ד

משנה:

מסכת ברכות נו ב

מסכת יומא, א', א'

מסכת אבות פרק ה' משנה כ"א

תלמוד:

נידה, לא ע"ב

קידושין דף ע"א

אחרים:

משנה שכיר, בראשית, פרשת חיי שרה.

רש"י, בראשית, ד, טז

בראשית רבה ט', ט'

הרמב"ם, הלכות אישות (יג, יא)

רמ"א סימן קצח סמ"ח

Allen, L. (2001). Closing sex education's knowledge/practice gap: the reconceptualisation of young people's sexual knowledge. *Sex education: Sexuality, society and learning, 1(2)*, 109-122

Allen, L. (2008). 'They Think You Shouldn't be Having Sex Anyway': Young People's Suggestions for Improving Sexuality Education Content. *Sexualities, 11(5)*, 573-594.

Allen, K. R., & Brooks, J. E. (2012). At the Intersection of Sexuality, Spirituality, and Gender: Young Adults' Perceptions of Religious Beliefs in the Context of Sexuality Education. *American Journal of Sexuality Education, 7(4)*, 285-308.

Andrews, C. S. (2011). Defining and exploring modesty in Jewish American women. *Journal of religion and health, 50(4)*, 818-834.

Arnett, J. J. (2000). Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. *American psychologist, 55(5)*, 469.

Barkhuizen, L. R. (2013). A discourse analysis of young adults' discussions of intimate partner violence in dating relationships.

Baumeister, R. F., & Vohs, K. D. (2004). Sexual economics: Sex as female resource for social exchange in heterosexual interactions. *Personality and Social Psychology Review, 8(4)*, 339-363.

Bernasconi, O. (2010). Being decent, being authentic: The moral self in shifting discourses of sexuality across three generations of Chilean women. *Sociology*,44(5), 860-875.

Blommaert, J. (2005). *Discourse: Key topics in sociolinguistics*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Bordo, S. (1993) "Unbearable Weight: Feminism, Western Culture and the Body", University of California Press, Berkeley.

Bordo, S. (2003). *Unbearable weight: Feminism, Western culture, and the body*. Univ of California Press.

Bray, G. A., & Bouchard, C. (Eds.). (2014). *Handbook of Obesity–Volume 2: Clinical Applications* (Vol. 2). CRC Press.

Burns, M., & Gavey, N. (2004). 'Healthy weight' at what cost?'Bulimia' and a discourse of weight control. *Journal of health psychology*, 9(4), 549-565

Chan, L. S., & Tsang, H. W. E. (2014). "Hey, Look at My Body!": An Exploratory Study of Body Display on Facebook among Hong Kong Young Adults. *International Journal of Interactive Communication Systems and Technologies (IJICST)*, 4(1), 31-46.

Charmaz, K., & McMullen, L. M. (2011). *Five ways of doing qualitative analysis: Phenomenological psychology, grounded theory, discourse analysis, narrative research, and intuitive inquiry*. Guilford Press.

Chodorow, N. (1978) *The Reproduction of Mothering: Psychoanalysis and the Sociology of Gender*, Berkeley.

Coopersmith, D. (2000). Beneath the surface: A deeper look at modesty. In S. T. Kornbluth & D. Kornbluth (Eds.), *Jewish woman speak about Jewish matters*. Southfield: Targum Press, Inc.

Crawford, M., & Popp, D. (2003). Sexual double standards: A review and methodological critique of two decades of research. *Journal of sex research*,40(1), 13-26.

Daniels, E. A., & Zurbriggen, E. L. (2014). The Price of Sexy: Viewers' Perceptions of a Sexualized Versus Nonsexualized Facebook Profile Photograph.

Davidson, J. K., Moore, N. B., & Ullstrup, K. M. (2004). Religiosity and sexual responsibility: Relationships of choice. *American Journal of Health Behavior*, 28(4), 335-346

Dietz, W. H. (2015). The Response of the US Centers for Disease Control and Prevention to the Obesity Epidemic. *Annual review of public health*, (0).

Fardouly, J., Diedrichs, P. C., Vartanian, L. R., & Halliwell, E. (2015). Social comparisons on social media: The impact of Facebook on young women's body image concerns and mood. *Body Image*, 13, 38-45.

Ferguson, C. J., Muñoz, M. E., Garza, A., & Galindo, M. (2014). Concurrent and prospective analyses of peer, television and social media influences on body dissatisfaction, eating disorder symptoms and life satisfaction in adolescent girls. *Journal of youth and adolescence*, 43(1), 1-14.

First, A., & Avraham, E. (2007, July). Globalization/Americanization and negotiating national dreams: Representations of culture and economy in Israeli advertising. In *Israel Studies Forum* (pp. 54-74). Berghahn Journals

Fine, M. (1988). Sexuality, schooling, and adolescent females: The missing discourse of desire. *Harvard Education Review*, 58, 29–53

Fine, M., & McClelland, S. I. (2006). Sexuality education and desire: Still missing after all these years. *Harvard Educational Review*, 76(3), 297-338.

Francis, B. (2010). Gender, toys and learning. *Oxford Review of Education*, 36(3), 325-344.

Friedman, M., Labinsky, E., Rosenbaum, T., Schmeidler, J., & Yehuda, R. (2009). Observant married Jewish women and sexual life: An empirical study. *The Journal of the Institute for Jewish Ideas and Ideals*, 5, 1-26.

Foucault, M. (1975). *Discipline and Punish: the Birth of the Prison*, New York: Random House.

Hanisch, C. (1970). The personal is political. *Notes from the Second Year*, 76-78.

Harden, K. P. (2014). A Sex-Positive Framework for Research on Adolescent Sexuality. *Perspectives on Psychological Science*, 9(5), 455-469.

Hartman, T., & Samet, B. (2007). Uncovering Private Discourse: Teachers' Perspectives of Sex Education in Israeli Religious Jewish Schools. *Curriculum Inquiry*, 37(1), 71-95.

Haydon, A. A., Cheng, M. M., Herring, A. H., McRee, A. L., & Halpern, C. T. (2014). Prevalence and Predictors of Sexual Inexperience in Adulthood. *Archives of sexual behavior*, 43(2), 221-230.

Holland, J., Ramazanoglu, C., Sharpe, S., & Thomson, R. (1998). *The Male in the head: Young people, heterosexuality and power*. London: The Tufnell Press.

Holland, J., Ramazanoglu, C., Sharpe, S., & Thomson, R. (2000). Deconstructing virginity-young people's accounts of first sex. *Sexual and Relationship Therapy*, 15(3), 221-232.

Hollway, W. (1984, December). Women's power in heterosexual sex. In *Women's studies international forum* (Vol. 7, No. 1, pp. 63-68). Pergamon.

Hope, C. 1982: Caucasian female body hair and American culture. *The Journal of American Culture* 5, 93/99.

Gaesser, G. A. (2013). *Big fat lies: The truth about your weight and your health*. Gurze Books.

Gavey, N. (1989). Feminist poststructuralism and discourse analysis: Contributions to feminist psychology. *Psychology of women quarterly*, 13(4), 459-475.

Gill, R., & Elias, A. S. (2014). 'awaken your incredible': love your body discourses and postfeminist contradictions. *International Journal of Media & Cultural Politics*, 10(2), 179-188.

- Gilligan, C. (1979). Woman's place in man's life cycle. *Harvard Educational Review*, 49(4).
- Gilligan, C. (1982). *In a different voice: Psychological theory and women's development*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Gilligan, C. (1990). Joining the resistance: Psychology, politics, girls and women. *Michigan Quarterly Review*, 29(4), 501–536.
- Grabe, S., Ward, L. M., & Hyde, J. S. (2008). The role of the media in body image concerns among women: a meta-analysis of experimental and correlational studies. *Psychological bulletin*, 134(3), 460.
- Graff, K. A., Murnen, S. K., & Krause, A. K. (2013). Low-cut shirts and high-heeled shoes: Increased sexualization across time in magazine depictions of girls. *Sex roles*, 69(11-12), 571-582.
- Groesz, L. M., Levine, M. P., & Murnen, S. K. (2002). The effect of experimental presentation of thin media images on body satisfaction: A meta-analytic review. *International Journal of Eating Disorders*, 31(1), 1-16.
- Jackson, S. M., & Cram, F. (2003). Disrupting the sexual double standard: Young women's talk about heterosexuality. *British Journal of Social Psychology*, 42(1), 113-127.
- Jackson, S., & Vares, T. (2011). Media “sluts”：“Tween” girls’ negotiations of postfeminist sexual subjectivities in popular culture. *New femininities: Postfeminism, neoliberalism and subjectivity*, 134-146.
- Jackson, S., & Weatherall, A. (2010). The (im) possibilities of feminist school based sexuality education. *Feminism & Psychology*, 20(2), 166-185.
- Kadir, S., & Tidy, J. (2013). Gays, gaze and aunty Gok: The disciplining of gender and sexuality in how to look good naked. *Feminist Media Studies*, 13(2), 177-191.

Kann, L., Kinchen, S., Shanklin, S. L., Flint, K. H., Kawkins, J., Harris, W. A., & Zaza, S. (2014). Youth risk behavior surveillance—United States, 2013. *MMWR Surveill Summ*, 63 (Suppl 4), 1-168.

Kehily, M. J. (2002). Sexing the subject: teachers, pedagogies and sex education. *Sex Education: sexuality, society and learning*, 2(3), 215-231.

Kim, K. H. C. (2006). Religion, body satisfaction and dieting. *Appetite*, 46(3), 285-296.

King, B. W. (2014). Inverting virginity, abstinence, and conquest: Sexual agency and subjectivity in classroom conversation. *Sexualities*, 17(3), 310-328.

Lalonde, M. (1981). *New perspective on the health of Canadians a working document*. Minister of supply and services.

Lefkowitz, E. S., Gillen, M. M., Shearer, C. L., & Boone, T. L. (2004). Religiosity, sexual behaviors, and sexual attitudes during emerging adulthood. *Journal of Sex Research*, 41(2).

Leonard, K. C., & Scott-Jones, D. (2010). A belief-behavior gap? Exploring religiosity and sexual activity among high school seniors. *Journal of Adolescent Research*, 25(4), 578-600.

Levy-Navarro, E. (2012). I'm the New Me: Compelled Confession in Diet Discourse. *The Journal of Popular Culture*, 45(2), 340-356.

Levinson, D. J. (1986). A conception of adult development. *American psychologist*, 41(1).

Lucal, B. (2002). Young women and the body: A feminist sociology.

Lueck, J. A. (2012). Friend-zone with benefits: The parasocial advertising of Kim Kardashian. *Journal of Marketing Communications*, (ahead-of-print), 1-19.

Lynch, M. (2011, December). Blogging for beauty? A critical analysis of Operation Beautiful. In *Women's Studies International Forum* (Vol. 34, No. 6, pp. 582-592). Pergamon.

Lyons, H., Giordano, P. C., Manning, W. D., & Longmore, M. A. (2011). Identity, peer relationships, and adolescent girls' sexual behavior: An exploration of the contemporary double standard. *Journal of sex research*, 48(5), 437-449.

McCabe, M. P., Ricciardelli, L. A., & Ridge, D. (2006). "Who thinks I need a perfect body?" Perceptions and internal dialogue among adolescents about their bodies. *Sex roles*, 55(5-6), 409-419.

Magen, R.G., Austrian, S.G., & Hughes, C.S. (2002). *Adulthood In: (S.G. Austrian ed.). Developmental theories through the life cycle*. New York: Columbia University Press.

Maor, M. (2012, April). Fat women: The role of the mother–daughter relationship revisited. In *Women's Studies International Forum* (Vol. 35, No. 2, pp. 97-108). Pergamon.

Maor, M. (2014). Stories that matter: subverting the before-and-after weight-loss narrative. *Social Semiotics*, 24(1), 88-105.

Marcia, J. E. (1966). Development and validation of ego-identity status. *Journal of personality and social psychology*, 3(5).

Marcia, J. E. (1980). Identity in adolescence. *Handbook of adolescent psychology*, 9, 159-187.

Markle, G. (2008). "Can women have sex like a man?": Sexual scripts in Sex and the City. *Sexuality & Culture*, 12(1), 45-57.

Mason, K. (2013). Social Stratification and the Body: Gender, Race, and Class. *Sociology Compass*, 7(8), 686-698.

Masters, N. T., Casey, E., Wells, E. A., & Morrison, D. M. (2013). Sexual scripts among young heterosexually active men and women: Continuity and change. *Journal of sex research*, 50(5), 409-420.

MuRphy, R., & JackSon, S. (2011). Bodies-as-image? The body made visible in magazine love your body content. *Women's Studies Journal*, 25(1), 17-30.

Nichter, M. & Vuckovic, N. (1994) "Many Mirrors: Body Image and Social Relations", Sault, N. (Ed.), Rutgers University Press, NJ, 1994.

Nikodym, E. S. (2013). The Effects of Objectifying Hip-Hop Lyrics on Female Listeners.

Northup, T., & Liebler, C. M. (2010). The good, the bad, and the beautiful: Beauty ideals on the Disney and Nickelodeon channels. *Journal of Children and Media*, 4(3), 265-282.

Oakley, A. (1981). Interviewing women: A contradiction in terms. *Doing feminist research*, 30(6), 1.

Patton, M. Q. (1990). *Qualitative evaluation and research methods*. SAGE Publications.

Paechter, C. (2004). "Mens Sana in Corpore Sano": Cartesian dualism and the marginalisation of sex education. *Discourse: studies in the cultural politics of education*, 25(3), 309-320.

Perloff, R. M. (2014). Social media effects on young women's body image concerns: Theoretical perspectives and an agenda for research. *Sex Roles*, 71(11-12), 363-377.

Pike, K. M., & Rodin, J. (1991). Mothers, daughters, and disordered eating. *Journal of abnormal psychology*, 100(2), 198.

Rapoport, T., & Garb, Y. (1998). The experience of religious fortification: The coming of age of religious Zionist young women. *Gender and Education*, 10(1), 5-20.

Rostosky, S. S., Wilcox, B. L., Wright, M. L. C., & Randall, B. A. (2004). The impact of religiosity on adolescent sexual behavior: A review of the evidence. *Journal of Adolescent Research*, 19(6), 677-697.

Sa'ar, A. (2014). Masculine Talk: On the Subconscious Use of Masculine Linguistic Forms among Hebrew-and Arabic-Speaking Women in Israel. *Signs*, 40(1).

Schrick, B. H., Sharp, E. A., Zvonkovic, A., & Reifman, A. (2012). Never Let Them See You Sweat: Silencing and Striving to Appear Perfect among US College Women. *Sex roles, 67*(11-12), 591-604.

Shefer, T., & Foster, D. (2001). Discourses on women's (hetero) sexuality and desire in a South African local context. *Culture, Health & Sexuality, 3*(4), 375-390.

Shilling, C. (2012). *The body and social theory*. Sage.

Sieg, E. (2007, April). 'What you want, or what you get?' Young women talking about the gap between desired and lived heterosexual relationships in the 21st century. In *Women's Studies International Forum* (Vol. 30, No. 2, pp. 175-186). Pergamon.

Starkman, R. (2011). Revisiting the Jewish American princess: Jewish girls, the JAP discursive stereotype, and negotiated identity.

Starr, C. R., & Ferguson, G. M. (2012). Sexy dolls, sexy grade-schoolers? Media & maternal influences on young girls' self-sexualization. *Sex Roles, 67*(7-8), 463-476.

Stefani, W., & Greenwald, R. (2014). Sex, Power, and Women: Female Viewers' Perceptions of Popular Music Video Themes.

Stonecipher, K. (2004). College Students' Attitudes about Feminine and Masculine Sexuality. Honors Theses, 268.

Syed, M., & Seiffge-Krenke, I. (2013). Personality development from adolescence to emerging adulthood: Linking trajectories of ego development to the family context and identity formation. *Journal of Personality and Social Psychology, 104*(2), 371.

Synnott, A. (1987). Shame and glory: a sociology of hair. *British Journal of Sociology, 38*1-413.

Tiggemann, M. (2014). The status of media effects on body image research: Commentary on articles in the themed issue on body image and media. *Media Psychology, 17*(2), 127-133.

Toerien, M., & Wilkinson, S. (2004). Exploring the depilation norm: a qualitative questionnaire study of women's body hair removal. *Qualitative Research in Psychology*, 1(1), 69-92.

Tolman, D. L. (2012). Female adolescents, sexual empowerment and desire: A missing discourse of gender inequity. *Sex Roles*, 66(11-12), 746-757.

Tolman, D. L., & McClelland, S. I. (2011). Normative sexuality development in adolescence: A decade in review, 2000–2009. *Journal of Research on Adolescence*, 21(1), 242-255.

Turner, J. S. (2011). Sex and the spectacle of music videos: An examination of the portrayal of race and sexuality in music videos. *Sex Roles*, 64(3-4), 173-191.

Van Dijk, T. A. (1993). Principles of critical discourse analysis. *Discourse & society*, 4(2), 249-283.

Van Dijk, T. A. (2001). Multidisciplinary CDA: A plea for diversity. *Methods of critical discourse analysis*, 95-120.

Vanwesenbeeck, I. (2009). Doing gender in sex and sex research. *Archives of sexual behavior*, 38(6), 883-898.

Waterman, A. S. (1982). Identity development from adolescence to adulthood: An extension of theory and a review of research. *Developmental psychology*, 18(3), 341.

WHO definition of Health (1946) Official Records of the World Health Organization, no. 2, p. 100. 30.7.15 נדלה בתאריך <http://www.who.int/about/definition/en/print.html>

Wolf, N. (1998). *Promiscuities : a secret history of female desire*. London: Vintage

Wood-Barcalow, N. L., Tylka, T. L., & Augustus-Horvath, C. L. (2010). "But I like my body": Positive body image characteristics and a holistic model for young-adult women. *Body Image*, 7(2), 106-116.

Yamamiya, Y., Cash, T. F., Melnyk, S. E., Posavac, H. D., & Posavac, S. S. (2005). Women's exposure to thin-and-beautiful media images: Body image effects of media-ideal internalization and impact-reduction interventions. *Body image*, 2(1), 74-80.

נספחים

6.1 טופס הסכמה מדעת להשתתפות במחקר שאינו ניסוי רפואי בבני אדם

ברצוננו להודות לך על הסכמתך להשתתף במחקר לתזה, **העוסק באופן בו משוחחות צעירות דתיות על סוגיות של גוף**. המחקר נערך במסגרת של דרישות גמר לתואר מוסמך באוניברסיטת בו גוריון בנגב. נוסף על הסכמתך בעל פה להשתתף במחקר, נדרשת מן הטעם האתי גם הסכמתך בכתב.

1. אני מסכימה להקלטת ושכתוב מלא הראיון.
 2. ידוע לי כי שמי ופרטי האישיים לא יופיעו בשכתוב וישמרו בסודית על ידי המעורבים במחקר ולא יפורסמו בכל פרסום כולל פרסומים מדעיים. בתנאי זה אני מסכימה לחשיפת מידע של הראיון לצוות המחקר.
 3. ידוע לי כי החוקרת, מיכל רוזנפלד, תכתוב עבודת תזה על סמך החומר הזה ובה יצטטו קטעים מדברי, תוך שמירה על חסינוני ופרטיותי.
 4. ידוע לי כי אני חופשיה לבחור לא להשתתף במחקר, וכי אני חופשיה להפסיק בכל עת את השתתפותי.
 5. ידוע לי כי אני רשאית שלא לענות על כל השאלות שבראיון או על חלק מהן.
 6. ידוע לי כי הראיון הינו ראיון קבוצתי ויערך בנוכחות משתתפות נוספות.
- הנני מצהירה כי נמסר לי מידע מפורט על המחקר ובמיוחד על הפרטים הבאים המפורטים להלן:

מטרת המחקר: לבחון כיצד צעירות דתיות מעצבות את "האני" שלהן בשיחה על גוף. כיצד הן מתייחסות לקולות השונים בעולמן, ומה התהליך אותו הן עוברות בשלב זה בחייהן ביחס אל הגוף.

מהלך המחקר: המחקר מבוסס על ראיונות קבוצתיים בני 4-5 משתתפות, אורך הראיון כשעה עד שעה וחצי, במהלך הראיון המשתתפות ישאלו על חוויותיהן כצעירות דתיות בהקשר של היחס אל גוף.

הנני מצהירה בזה כי הסכמתי הנ"ל נתתי מרצוני החופשי וכי הבנתי את כל האמור לעיל. כמו כן קיבלתי עותק של טופס ההסכמה מדעת ואת דף המידע המצורף לטופס זה.

שם המשתתפת	מספר זהות	חתימה	תאריך

הצהרת שמירה על סודיות של החוקרת

חלק זה ימולא על ידי החוקרת, במעמד המרואיינת.

הראיונות ישוכתבו תוך שמירה קפדנית על סודיות באמצעים שונים של הסוואה:

1. זהות המרואיינות ידועה אך ורק לחוקרת, מיכל רוזנפלד ואינה ידועה למנחת המחקר.
2. כל הפרטים המזהים כגון מקומות, מבנה משפחתי, עיסוק יקצועי ישונו או יושמטו.
3. שינויים נוספים, כגון שינויי מין ומצב משפחתי של אנשים אחרים בראיונות ייערכו.
4. יעשה קיצור משמעותי של הדברים שיצוטטו בעבודה ויעשה שימוש רק בחלקים רלוונטיים.

שם החוקרת	חתימתה	תאריך

4. Discussion and Conclusions.....	103
4.1 The Main Discourses of Body and Sexuality in the World of the Interviewees .	103
4.2 Interplay between the Discourses.....	104
4.3 Construction of Identity in Light of the Relations between the Discourses	106
4.4 Possibilities and Limitations of the Discourses on the Mental Scopes and Habitual Practices.....	107
4.5 Research Contributions	108
4.6 Research Limitations.....	109
4.7 Conclusions	110
5. References.....	111
6. Appendices.....	128
6.1 Consent Form	128

3.2 Findings: The Conservative Discourse.....	51
3.2.1 Masculinity is Identified with Passion	53
3.2.2 Women Should Guard their Sexuality	54
3.2.3 Women Need to be Attractive.....	56
3.2.4 Sexuality is Permissible only within Marriage	58
3.2.5 Modesty	ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.
3.2.6 The “Feminine Beauty” Ideal.....	63
3.2.7 Femininity is Identified with Body	66
3.2.8 The Price of the Conservative Discourses.....	67
3.2.9 Coping Practices within the Conservative Discourses.....	68
3.2.10 Summary	70
3.3 Findings: The Liberal Discourses	71
3.3.1 Individualism and Personal Responsibility	71
3.3.2 Models of Liberal Discourses on Freedom	72
3.3.3 “Freedom From ...” Body and Sexuality without Regimentation	73
3.3.4 “Freedom To ...” Ease of Body and Sexuality.....	75
3.3.5 “Freedom Through ...” Guidance of Body and Sexuality	78
3.3.6 Power Relations between the Conservative and the Liberal Discourses	82
3.3.7 Subject Positioning in the Discourse.....	83
3.3.8 Summary	85
3.4 Findings: The Resistance Discourses.....	86
3.4.1 Criticism and Awareness of the Power Relations	87
3.4.2 The “Love Your Body” Discourse	89
3.4.3 The Female Sexuality Out of Choice Discourse	92
3.4.4 The Alternative Modesty Discourse	97
3.4.5 Tension between the Resistance Discourses and the Conservative and the Liberal Discourses	101
3.4.6 Summary	102

TABLE OF CONTENTS

Introduction.....	11
1.Early Adulthood.....	13
1.2 Body Discourses.....	13
1.2.1 The “Feminine Beauty” Ideal Discourse	16
1.2.2 The Health Discourse	18
1.2.3 The “Love Your Body” Discourse	21
1.3 Sexuality Discourses	23
1.3.1 The Conservative Sex Discourse	23
1.3.2 The Liberal Sex Discourse	26
1.3.3 The Sex Positive Discourse.....	28
1.4 Religious Body and Sexuality Discourses.....	30
1.4.1 The Conservative-Halachic Discourse	31
1.4.2 The Liberal- <i>Halachic</i> Discourse.....	35
1.4.3 The Sex Positive-Private Discourse.....	37
2. Methodology	39
2.1 The Research Question.....	39
2.2 The Research Approach.....	39
2.3 Data collection	40
2.4 Participants	41
2.5 Credibility	41
2.6 Data Analysis.....	42
2.7 Reflexivity.....	45
3. Findings	47
3.1 Preamble.....	47
3.1.1 Masculine Speech	48
3.1.2 Avoidance from Talking of Sexuality	49

the discourses is that often the expression of one discourse would be reacted to by another discourse. For example, resistance discourses might follow conservative discourses, or vice versa. The forces exerted by the discourses erupt not only in response to existing discourses, but also as preemptive actions to the formation of new discourses. The power relations among the discourses are also expressed between themselves, such as the Women Must Be Attractive discourse and the Modesty discourse. These are both conservative discourses, which, however, can be in internal contradiction as well as lead to a demand for conflicting actions.

The multitude of discourses and the contradictions between them requires the need for flexibility between them, which would enable adaptability for the young women as well. The young women may use the discourses against each other, or in support of one another. This is, in effect, a system of checks and balances which allows the young women to position themselves as subjects in the discourse. This is not to claim that the young women always have full agency, for violating the hegemonic discourse can come at a high cost. Therefore, exposure to a wide variety of fluid discourses can, on one hand, allow choice, a sense of agency, and increased mental and practical space. However, it can be more restrictive and demanding of the woman.

In light of this, the contribution of this study is to see young Orthodox women in early adulthood, not as passive objects in a system of numerous discourses, but as active agents that permanently constitute and construct their own world. This observation allows us to re-examine the social forces that affect them and trace the potential for discourse fluidity.

body are positive and important if pursued within the framework of *halacha*; the Sex Positive-Private discourse, which undermines the *halachic* dogma and assumes that in order to fulfill oneself sexually one must provide an independent interpretation of the laws related to sexuality. These nine discourses sort into three prototypes of discourse: conservative, liberal, and resistance discourses.

The findings of this paper discuss each of the discourse prototypes in the light of the material divulged during the interviews. It was discovered that the **Conservative Discourse prototype** is the most dominant one, and takes up most of the space in the interviews. Its premise is that the female body must stand in culturally agreed upon beauty standards and that female sexuality is subjected to male desire. Jewish law is the supreme authority regarding sexuality, producing a closed system around the young women which limits their bodies and their sexuality.

The **Liberal Discourse prototype**, which encourages self-expression and care of the body, was less present in the interviews. Its premises are focused on the individual's well-being and the freedom of the woman. The three models of freedom which emerged from the liberal discourse, "freedom from," "freedom to," and "freedom through," encourage maximizing the physical potential. A sense of ease and enjoyment of the body and sexuality is emphasized in this discourse, as part of the focus on the self and not on external orders.

The **Resistance Discourses prototype** offers an alternative to the conservative and liberal discourses. It critiques the conservative and liberal social norms, resists the consequences of these discourses, and raises an alternative discourse which allows agency to confront hegemony. The young women's criticism of the norms and the alternative discourses were complex and not obviously apparent to them, and therefore this prototype is limited and elusive.

Between the different discourses there are struggles and power relations which are manifested in various ways. From a quantitative standpoint, it is clear that the conservative discourse was the most frequent in the interviews, which demonstrates the power and presumed naturalness of the hegemonic conservative discourse. Another expression of the relation of power between

This study is based on four semi-structured group interviews, with three to five participants in each interview. Sixteen participants were interviewed in total, aged 18 to 21, serving in the National Service in the city of Be'er Sheva, all of whom define themselves as religious. The research approach is based on the tradition of critical discourse analysis, from a qualitative paradigm. The aim of critical discourse analysis, based on the teachings of Foucault, is to expose social power relations, and the way in which identity, knowledge, and power are structured through limitations of thought and speech. These power relations exist particularly in the context of the body and sexuality, as the body and sexuality constitute a major arena in which power relations are formed and replicated. Group interviews were selected as the method most supportive for these young women to create a social dialogue on silenced issues, and to trace the ways in which power relations emerge in the discourse.

The religious young women are located in a unique intersection between the western secular world and the religious world. This intersection confronts women with three major fields of social discourses on body and sexuality, which arose from the review of the literature: Social Body Discourses, Social Sexuality Discourses, and Religious Body and Sexuality Discourses.

Each one of the three fields of study consists of three discourses. The field of **Body Discourses** includes: the "Feminine Beauty" Ideal Discourse, which assumes that all women must obey the norm dictated ideal of beauty; the Health discourse, which assumes that maintaining the health of the body, particularly maintaining a healthy weight, is a necessity; the "Love Your Body" discourse, which opposes the hatred of the body and values self-acceptance. The field of **Sexuality Discourses** includes: the Conservative discourse, whose basic assumptions are that female sexuality is formed for the use of male sexuality and therefore is subject to submission; the Liberal Sex discourse, whose basic assumptions are that demonstrably female sexuality is desirable and enviable; the Sex Positive discourse, which claims that sexuality is an active choice, legitimate and enjoyable for both men and women. The field of **Religious Body and Sexuality Discourses** includes: the Conservative-*Halachic* discourse, which assumes that sex is permitted only in the framework of marriage and that sexuality is permitted only under the Jewish law; the Liberal-*Halachic* discourse, which assumes that sexuality and connection to the

ABSTRACT

The stage of early adulthood from age 18 to 22 has a significant influence on the shaping of the future adult. In this developmental stage, young adults leave the custody of their parents for the first time and move towards independence. In this process, they continue shaping their identity by addressing social and personal conflicts. Preoccupation with the body and sexuality affects all young people at this stage. But primarily, the societal messages are specifically directed toward women's bodies. Women's bodies are regimented and socially constructed, mainly through physical practices and discourse designed to preserve the gender roles. This focus on women is particularly noticeable in religious discourse, in which it is expected of young women to suddenly switch from ignoring their body and denying their sexuality, to fulfilling their gender roles by becoming wives and mothers.

Worldwide academic research on the body and sexuality has become more common in recent years as part of the growing discussion on the relationship between religion and body and sexuality. Israeli research is relatively sparse in comparison with the rest of the world. There are few studies that discuss body and sexuality, and scarce research on the relationship between body, sexuality, and Judaism. The few studies that address these issues have mostly been conducted on teens or married women. There is a lack of examination into the lives of religious young women aged 18 to 22, who are in the pre-marriage stage. The purpose of this study is to fill this gap in the research, and to discuss the unique perspectives of religious women in early adulthood, on the subject of their body and sexuality.

The research question which this paper seeks to answer is: "**How do religious women in early adulthood position themselves in relation to the discourses of body and sexuality which exist in their world?**" The sub-questions are: What are the main discourses on body and sexuality in their world? What are the interactions between the different discourses? How do young religious women construct their identity in light of the power dynamics between the discourses? Do the discourses enable or limit the range of their mental scopes and habitual practices and if so, how?

The Faculty of Humanities and Social Sciences

Department of Social Work

”All the Worlds Came to the Feast”:
Discourses of Body and Sexuality in the World of the
Religious Young Adult Female

Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Master of Art Degree

MICHAL ROSENFELD

Under the Supervision of: DR. MAYA LAVIE- AJAYI

Signature of Student: _____ Date: _____

Signature of Supervisor: _____ Date: _____

Signature of Chairperson of the
Committee for Graduate Studies: _____ Date: _____

January 2016

The Faculty of Humanities and Social Sciences

Department of Social Work

**”All the Worlds Came to the Feast”:
Discourses of Body and Sexuality in the World of the
Religious Young Adult Female**

Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Master of Art Degree

MICHAL ROSENFELD

Under the Supervision of: DR. MAYA LAVIE- AJAYI

January 2016